

Bazsa György

METSZETEK FELSŐOKTATÁSUNK KÖZELMŰLTJÁBÓL

BAZSA GYÖRGY
Metszetek felsőoktatásunk közelmúltjából

BAZSA GYÖRGY

METSZETEK
FELSŐOKTATÁSUNK
KÖZELMŰLTJÁBÓL

Debreceni Egyetemi Kiadó
Debreceen University Press
2014

ISBN 978 963 318 446 2

Kiadta a Debreceni Egyetemi Kiadó
Felelős kiadó: Karácsony Gyöngyi
Műszaki szerkesztő: Juhászné Marosi Edit
A nyomdai munkálatok a Kapitális Nyomdában készültek
Felelős vezető: Kapusi József
Készült Debrecenben, 2014-ben

TARTALOMJEGYZÉK

Előszó.....	7
-------------	---

KOSSUTH LAJOS TUDOMÁNYEGYETEM

A Természettudományi Kar – Az első ötven év tudományos íve (1949–1999).....	13
Rektori összegzés a KLTE Egyetemi Tanácsának utolsó ülésén (1999)	19

MAGYAR REKTORI KONFERENCIA

1988–2013: Negyedszázad a kiművelt emberfők sokaságáért – 25 éves a Magyar Rektori Konferencia	27
Felsőoktatásunk negyedszázada – sikerek és gondok.....	47

FELSŐOKTATÁSI ÉS TUDOMÁNYOS TANÁCS

Az FTT szerepe a felsőoktatási törvény (CXXXIX/2005) előkészítésében	69
--	----

ORSZÁGOS DOKTORI ÉS HABILITÁCIÓS TANÁCS

Így kezdtük építeni közös értékeinket – 20 éves az Országos Doktori (és Habilitációs) Tanács	87
---	----

MAGYAR FELSŐOKTATÁSI AKKREDITÁCIÓS BIZOTTSÁG

Fél évtized a független MAB élén – 20 éves a Magyar Felsőoktatási Akkreditációs Bizottság	99
A minőségügy és az akkreditáció.....	105

SZEMÉLYES ELŐZMÉNYEK

Emlékeim a hosszúpályi általános iskoláról	123
Üzenet – s köszönet – egykori iskolámba.....	126
Az írások eredeti és internetes megjelenési helyei	129

ELŐSZÓ

Ezt a kis kötetet nem terveztem meg előre. Az elmúlt néhány év a magyar felsőoktatást több tekintetben is visszatekintésre készítette. Egyrészt kerek évfordulók apropóján. Másrészt az új törvény és a forráskivonásos felsőoktatás-politika előidézte helyzetben tanulságosnak, sőt szükségesnek ígérkezett számot vetni az eddigi úttal – a merre és hogyan tovább kialakítása érdekében. Magam több mint fél évszázada kerültem be a felsőoktatásba, s nagyobbik felében – folyamatos oktató- és kutatómunkám mellett – különböző egyetemi és országos tisztségekben annak aktív résztvevője voltam. Bizonyára ebből adódott, hogy több alkalommal visszatekintés, értékelés megtartására, megírására kaptam felkérést, és ezekből lassan összeállt egy olyan kis csokor, amit érdemesnek gondoltam egy közös füzetbe összerendezni. Ezért nem mindenre kiterjedő komplett tanulmánykötet jött létre, hanem kisebb-nagyobb fejezetek az egykori Kossuth Lajos Tudományegyetem és a magyar felsőoktatás történetéből. Sok más írásom is van, de itt most csak a visszatekintés közös nevezőjén elhelyezhetők jelennek meg. Talán generációm és a következő generációk számára sem haszontalan gondolatokkal, és megfogalmazott – vagy az olvasóra bízott – következtetésekkel.

Felsőoktatási közösségi szerepvállalásom 1978-ban kezdődött a *Kossuth Lajos Tudományegyetem Természettudományi Karán* dékánhelyettesi, majd dékáni megbízásokkal. Ezek jelenthették az alapját annak a felkérésnek, hogy én írjak az egyetemalapítás centenáriumára kiadott egyetemtörténeti könyvben a TTK első ötven évéről. Rektorhelyettesi megbízások után – 1995–99 között – az integrációval létrejött Debreceni Egyetem előtt, a *KLTE „utolsó” rektora voltam*. Az egyetemi évkönyvekben bőséges információ olvasható ezekről az évekről, itt most csak a KLTE Egyetemi Tanácsának utolsó ülésén elmondott összegzésemnek, visszatekintésemnek van helye.

Kezdetől fogva részese voltam a magyar felsőoktatás rendszerváltás előtti és utáni alakulásának, nem kis mértékben alakításának, többek között négy fontos szervezete, az MRK, az FTT, az ODT és a MAB – miként az egyetemen, ez esetekben is mindig titkos szavazással választott – vezetőjeként. A *Magyar Rektori Konferencia* elnöki tevékenységem alapján kaptam felkérést arra, hogy a megalakulásának 25. évfordulóján tartott ünnepi megemlékezésen összegző áttekintést adjak a szervezetről. Ez jelent meg a Magyar Tudomány című folyóiratban. A Felsőoktatási Dolgozók Szakszervezete jubileumán tartott előadásom képezi az alapját a Felsőoktatási Műhely című folyóiratban megjelenő, már felsőoktatásunk több területére kitekintő írásomnak.

A *Felsőoktatási és Tudományos Tanács* tevékenységéről nem készítettünk rendszeres áttekintést. Úgy vélem, ennek hiányában, de önmagában is jól mutatja az itt közölt három-

részes írás az akkori, ma már realitásként nem, csak emlékként, de inkább példaként is bemutatható aktív szerepet, amit 2004-ben az FTT az új felsőoktatási törvény előkészítésében vállalt és vitt. Ami úgy kezdődött: „Továbbra is *támogatjuk*, hogy a magyar felsőoktatásban szükséges reformok alapját egy *új felsőoktatási törvény* alkossa ... de [a tervezetben] jelentős számban vannak olyan súlyos kérdések, korábbról nem ismert, ezért nem tárgyalta, a kormányhatározat 41 pontjában nem szereplő, vagy csak érintett, de nem kifejtett elemek, amelyek tisztázása és a velük kapcsolatos *konszenzus megteremtése nélkül a törvényjavaslat jelen formájában nem támogatható.*” És három hónap múlva – az itt is bemutatott változások következtében – úgy végződött: „Az FTT *támogatja*, hogy a felsőoktatási törvény jelen tervezetét a miniszter a kormány elé terjessze.” A 2004-es és 2014-es helyzet összehasonlítását és a következtetéseket az olvasóra bízom.

Az *Országos Doktori* (akkor még *és Habilitációs*) *Tanács* első elnöke voltam 1994-ben, majd rektori megbízásom után ismét elnöke lettem. A megalakulás 20 éves évfordulóján tartott megemlékezésen én csak a szervezett doktori képzés és fokozatszerzés indulásáról beszéltem, a teljes képet adó további előadások az ODT honlapján (www.doktori.hu) megtekinthetők. Az 1993-as első felsőoktatási törvénnyel az egyetemek kapták az egyetlen magyar tudományos fokozat – a PhD, illetve DLA – adományozásának jogát, és ezzel csatlakoztunk a fejlett világ felsőoktatásának gyakorlatához. A legtöbb helyen, bár nem mindenütt – benne az OD(H)T aktív szerepével – nem is rossz színvonalon.

A *Magyar Felsőoktatási Akkreditációs Bizottság* munkájának – az előkészítéstől és megalakulástól kezdve – éveken át meghívottként, esetenként akkreditáltként vagy akkreditálóként, majd elnökeként részese voltam. Az e témakörben itt olvasható két írás egyike a független MAB élén végzett fél évtizedes elnöki tevékenységem, de ezzel együtt természetesen a szervezet munkájának kötelező összegzését adja (a MAB jubileumi kiadványából). A másik – tágabb, saját sokoldalú tapasztalataimra is alapozott nemzetközi és hazai kontextusban – a minőségügy és az akkreditáció kérdéskörét elemzi, amit az *Educatio* című folyóirat hagyományos négyévenkénti „Mérleg” száma szerkesztőjének felkérésére írtam – az elmúlt négy évről. Az akkreditáció – mint a minőségbiztosítás és hitelesítés nemzetközileg széles körben elterjedt, nálunk akkor még teljesen új gyakorlata – meghatározóan hozzájárult felsőoktatásunk többsége jó színvonalának biztosításához, s ebben részt venni sokunk számára megtisztelő és fontos feladat, kihívás volt.

Nyíltan megfogalmazom: az itteni írások közreadására az áttekintés remélt hasznosíthatósága mellett az is késztetett, hogy a felsőoktatás szereplőinek, intézményeinek, szervezeteinek korábbi tevékenysége, annak jogszabályi keretei és anyagi lehetőségei – mi több egykori kötelezettségei – a nemzeti felsőoktatásról szóló 2011. évi CCIV. törvény hatályba lépésével jelentősen redukálódtak, egyes esetekben megszűntek, mint az – egyértelműen dokumentálva – több írásból kiderül. Ezek azóta is növekvő aggodalomra adnak okot sokunkban, de megjelentek például a MAB függetlenségét hiányoló, e tekintetben elmarasztaló ENQA határozatban is. A magyar felsőoktatás – miként is másként – európai tradíciók alapján jött létre és európai értékrend szerint működött, többnyire a feladatok és feltételek – meglehetősen változatos, olykor csak „muszáj” – egyensúlyában. Ha ennek az európai értékrendnek és a szükséges stabil egyensúlynak a visszarendezéséhez és megtartásához ezzel a kis kötettel egy kicsit is hozzá tudtam járulni, az felsőoktatásunk

javát szolgálja. Ez volt a célom sokak által segített tisztségeimben és írásaimmal is. Köszönöm mindazok – nagyon sokak – segítségét, akikkel ebben társak voltunk.

Kelt Debrecenben, 2014 nyárutóján

Bazsa György professor emeritus
Debreceni Egyetem

P. s. Minden ország felsőoktatásának, jó színvonalának alapja a jó közoktatás. A magyar közoktatás bemutatására, elemzésére nem vállalkozom, de utóiratként két – egykoron ugyancsak felkérésre készült rövid írásommal – azt szándékozom megmutatni, mit jelent ez személyes viszonylatban. A gyakori egyes szám első személyű állítmány ellenére ezeken az oldalakon is az iskolákról írottak, és nem a leíró személye a fontos.

KOSSUTH LAJOS TUDOMÁNYEGYETEM

A TERMÉSZETTUDOMÁNYI KAR

*Az első ötven év tudományos íve
(1949–1999)*

A Természettudományi Kar első ötven éve egy folyamatosan fejlődő, növekvő és erősödő, gazdagodó és megújuló, az egyetemes tudományt és a magyar társadalmat szolgáló nagy egyetemi egység története. Igaz ez akkor is, ha a fél évszázad során voltak nem ritkán belső nehézségek és külső korlátok, megtorpanások, sőt megállások, de ezekkel együtt is ez az időszak egy felfelé mutató ívet rajzol meg. A megalakuló TTK alapító kara volt az akkor megcsonkított debreceni (rövidesen Kossuth Lajos Tudomány)egyetemnek és ötven évvel később meghatározó kara lett az integrációval újjászülető Debreceni Egyetemnek.

A Kar történetét, benne a természettudományok oktatásának és művelésének debreceni hagyományait, három jubileum alkalmából is megírták. Sok és részletes információt tartalmazó kötet jelent meg 1974-ben a 25., 1999-ben az 50. és 2010-ben a 60. évfordulóra. Amikor most az egyetem centenáriuma készül kiadvány TTK-s fejezetét írjuk, nem is nagyon lehet, nem is nagyon kell és nem is nagyon érdemes mást és újat mondani az első fél évszázadról, mint ami azokban már megjelent. Ezért ez a fejezet jelentős mértékben azokra épül, azokból merít, idéz szó szerint vagy kiemel részeket annak érdekében, hogy igazodjon a jelen kötet szerkesztési elveihez, felépítéséhez és méreteihez. Ez vonatkozik mindenekelőtt a Kossuth Lajos Tudományegyetem egészéről írt *IV. a.* fejezetre, ami felmentést ad az ott tárgyalt címbeli megközelítés kari részletezésétől. Az említett jubileumi kötetekben is mérsékelten jelenik meg ez a megközelítés, minden bizonnyal azért, mert a természettudományok jóval távolabb voltak és vannak a politikától, annak befolyása e területen elsősorban tágabb oktatáspolitikai kontextusban érvényesül, és jóval kevésbé egyedi vagy személyi kérdésekben. Miközben a Kossuth Lajos Tudományegyetem egésze, így benne a TTK is az adott társadalmi erőterben működött, az említett fejezet direkt politikai összefüggésben mindössze néhány TTK-s oktató nevét említi. Alighanem karakteresen szimbolizálja, mondhatni dokumentálja ezt a távolságot az a tény, hogy önálló léteének első húsz évéből, 1949 és 1969 között, mindössze egyetlen évben volt „párttag” dékánja a Karnak. (Nyugodtan mondhatjuk, a későbbiekben sem ez volt a meghatározó szempont.) Ezzel együtt több tekintetben (pl. a marxizmus-leninizmus és egy ideig a katonai tárgyak oktatásában, az orosz nyelv kötelezőségében, a doktori szigorlatoknál kötelező ideológiai melléktárgyban, a felvételi döntésekben) a politikai befolyás természetesen itt is érvényesült.

A Természettudományi Kar lényegét létrejöttétől kezdve (az azt megelőző bölcsészkarinakubációs állapottal együtt) elsősorban a *tudomány* határozta meg. A megalakulást a magyar tudomány kiemelkedő egyéniségei, részben már akkor is nemzetközileg ismert kiváló tudósok jegyzik, és nagyon rövid idő alatt nagy nevek „sokasága” jelenik meg a Ka-

ron. Bár néhányan (pl. Budó Ágoston, Gyulai Zoltán, Rényi Alfréd) csak rövid időt töltek itt, mégis hagynak értékes örökséget, többségük azonban közel két évtizeden át meghatározó egyénisége lesz a Kar egészének, tudományos minőségének, oktatásának, ethosának (Varga Ottó, Szele Tibor, Rapcsák András, Gyires Béla matematikusok, Szalay Sándor, Gáspár Rezső fizikusok, Bognár Rezső, Imre Lajos, Szarvas Pál kémikusok, Soó Rezső botanikus, Kádár László geográfus, Földvári Aladár geológus, Berényi Dénes meteorológus). Ahogy korábban olvashattuk, 1952-ben a tudományos minősítési rendszer indításakor hárman (Szalay Sándor, Földvári Aladár, Hankó Béla) kaptak tudományok doktora, nyolcan kandidátusi minősítést. A tudományt legtöbbjük nemzetközinek tekintette, nem lokális tevékenységnek, amit megalapozott az, hogy többen közülük a két világháború között hosszabb tanulmányúton voltak a legjobb európai kutatóhelyeken (pl. Szalay Sándor Cambridge-ben a már akkor Nobel-díjas Ernest Rutherford, Imre Lajos Berlin-Dahlemben a későbbi Nobel-díjas Otto Hahn mellett). Az viszont köztudott, hogy a hazai kutatási feltételek sem akkor, sem később nem értek el világszínvonalat, de legtöbbjük ezt olyan szellemi teljesítménnyel kompenzálta, ami nemzetközi elismertséget eredményezett számukra (talán a legjobb példa a neutrínó kimutatása az olcsó ködkamrával, Szalay Sándor és Csikai Gyula). A „vasfüggöny” ellenére a legfontosabb természettudományos folyóiratok jártak a tanszéki könyvtárakba (Zentralblatt der Mathematik, Physical Review, Chemisches Zentralblatt, Journal of American Chemical Society stb.). A ma is kitűnő és jól jegyzett (nagy csereértéket képviselő) *Publicationes Mathematicae* folyóiratot már 1950-ben (!) valódi nemzetközi folyóiratként alapították meg Rényi Alfréd, Szele Tibor és Varga Ottó.

A nemzetközi tudomány nemzetközi kapcsolatokat igényel. Nem csak papíron, hanem személyesen: részvételt konferenciákon, konferenciák szervezését, külföldi meghívásokat és külföldiek meghívását, tanulmányutakat, szervezetek, szerkesztőbizottságok tagságát és tisztségét. Az első évtizedben ezek döntően a szocialista tábor országaira korlátozódtak, ami nem jelentette azt, hogy ne indultak volna sikeres tudományos pályák szovjet vagy NDK-beli aspirantúrával (közismert és elismert az orosz-szovjet matematika minősége, az egykori (kelet)német kémia erőssége, a cseh Heyrovsky Intézet elektrokémiai kutatásainak színvonala, a Dubnai Egyesített Atomkutató Intézet infrastruktúrája, annak szerepe pl. transzurán elemek felfedezésében). S miközben még minden tudományos eredményt tartalmazó iratot a kiutazások előtt hét pecséttel „titkosítani” kellett (ez ma közel komikusnak tűnik, mert pendrive ugyan nem, de diafilm már akkor is volt), a hatvanas évek legelejétől egyre többen mentek ki pályázat vagy meghívás révén (nem politikai privilégiumként) több hónapos, vagy éppen éves tanulmányútra. Önkényes válogatással mondjuk Olaszországtól (Nánási Pál) Írországon át (Bognár Rezső) Kanadáig (Bartha László), s természetesen sokan Németországba, Angliába és az USA-ba. Ez a gondolkodás is talaja volt annak, hogy a nyolcvanas évekre a Karon nem egy szakmában a sikeres egyetemi oktatói pálya szinte hallgatólagos követelménye lett – több más mellett – a külföldön, minél jobb helyen eltöltött egy-két kutatóév és sikeres együttműködés. Ha itt személyes példákat mondanánk, azt a bőség zavarában (vagy kosarából) csak nagyon szubjektív válogatással lehetne megtenni, de természetesen lehet említeni a helyszíneket, pl. Oxford, Göttingen, Stanford, Boston és sok más város világhírű egyetemét vagy pl. a német Max Planck Társaság kutatóintézeteit, a National Institute of Health (USA) laboratóriumait.

A Kar vezető oktatói így mindig, még a legmostohább években is tudták, hol tart a nemzetközi tudomány, hacsak azt katonai vagy üzleti okok nyugaton és keleten egyaránt nem korlátozták. És ezt természetesen az oktatásban is hasznosították.

Az oktatás szerkezetét, mind a szakokat, mind a tanterveket (és a felvehető létszámokat) a minisztérium határozta meg. A központi dokumentumok meglehetősen kötött előírásokat tartalmaztak óra- és vizsgaszámok (és szabályok) tekintetében. A tartalmat illetően nagyobb volt az oktató szabadsága és természetesen a módszerekben sem lehetett szigorú korlátokat érvényesíteni. Itt most csak példaként említjük, de a példa erejének nagy súlyával említjük Szalay Sándor vagy Szarvas Pál látványos és didaktikus tantermi kísérleteit, Földvári Aladár nem csak látványt, hanem meghatározásokat is szolgáló ásvány- és közetgyűjteményét, Varga Ottó vagy Imre Lajos tábla-krtás levezetéseit, Kádár László vagy Haraszy Árpád intellektuális előadásait, amelyek nem csak a tudományos ismereteket, hanem a hivatást, a szakma szeretét is mélyítették nagyon sokakban, s amelyek szinte legendává alakulva kísérték/kísérik végig sokunk pályáját. Aki ezekre koncentrált, az mindenféle más nehézség mellett is épült és gyarapodott tudásban, tágabb szellemiekben és emberi tartásban is.

Nem volna szerencsés semmiféle utólagos szembeállítás a Kossuth Egyetem két kara között, de tényszerűen látszik, s feltehetően az előbbiekkal is összefüggésben áll(hat), hogy az egyetemi fejlesztések rendre a TTK profiljába tartozóan valósultak meg: a Kísérleti Fizikai Tanszék (Szalay Sándor akadémikus kutatásaira) alapozott MTA ATOMKI létrehozása, az izotóp laboratórium, a kémiai, a matematikai, az ökológiai épület, az állatház és üvegház a Botanikus kertben, a neutronbunker, az Informatikai és Számítóközpont (az egyetemi templom épületében). Egyetemi szinten mindössze a kollégiumok és a könyvtár bővülése listázható (ugyancsak a templom épületében), s majd a rendszerváltás után a Kassai úti campuson kapott infrastruktúrát a Közgazdaságtudományi, majd az Állami és Jogtudományi Kar. A Bölcsészettudományi Kar rendre annyi bővülési lehetőséghez jutott, amennyit az előzőek következményeként a főépületben felszabadult helyiségek jelentettek.

Ez a rövid felvezetés a Kar indulásának megrajzolásával a majd következő, kicsit részletesebb történet írásának hangvételét kívánja megadni. Miközben a múlt század második felében a magyar társadalomban történelmi mértékkel mérve is igen jelentős változások következtek be (elég, ha 1956-ot és 1989-et említjük), amelyek a Kar működésére is számottevő hatással voltak, ezek összességében mégis egy stabilitáson alapuló folyamatosságon belül érvényesültek. Okoztak kisebb-nagyobb fordulatokat, de nem okoztak sem felfordulást, sem traumát. Ezt a törésmentes folyamatosságot indirekt módon az is jelzi, hogy az említett jubileumi (és ezek mellett más egyetemtörténeti) kötetek különböző szempontok szerint különbözőképpen próbálják tagolni a Kar első fél évszázadát, azaz nincsenek egyértelműen elkülönülő korszakok és köztük paradigmaváltó határok. A rendszerváltás jelenti az egyetlen ilyet, amikor a politika addigi közvetlen jelenléte és közvetett hatása megszűnt (vagy átalakult), és az új demokratikus rendszer az egyetemi, így a kari működésben is jelentős változást, új demokratikus elemeket hozott. Elég, ha példaként említjük az 1993-ban elfogadott első felsőoktatási törvényt, abból is következően az erősebb autonómiát az oktatott szakok kialakításában (gyógyszerészképzés, molekuláris biológus szak kezdeményezése), a hallgatói döntéssel kialakított tanári szakpárosításban, a felvételi pon-

tozási rendszerében, a nagyobb arányú hallgatói képviselést a testületekben, a szervezett doktori képzést és az egyetlen tudományos (PhD doktori) fokozat odaítélésének jogát az egyetemeken.

A rendszerváltás után természetesen a Kar oktatói is széles politikai spektrumban helyezkedtek el, alkalmasint nyilvánultak meg. Néhányan aktív közéleti szerepet, pl. képviselőiséget is vállaltak, de sem nyílt, sem a burkolt politikai különbségek a Kar oktató-kutató munkáját alapjaiban nem zavarták meg: oktatóink döntő többsége ezt a kérdést az egyetemi tevékenységektől sikeresen elkülönítette, magánügynek tekintette. A különböző felfogások vagy megközelítések a szakmai vagy éppen vezetői együttműködéseket nem zavarták, nem ritkán szinte látványosak voltak és ma is azok az ezeken felülemelkedő szakmai vagy emberi kapcsolatok, közös egyetemi értékeink.

A Kar tevékenységének külső tényezői között fontos volt az új karok megjelenése a század utolsó éveiben a Kossuth Lajos Tudományegyetemen belül (Műszaki Kar, Közgazdaságtudományi Kar, Állam- és Jogtudományi Kar, Zeneművészeti Kar), de belső életét ezek alapjaiban nem befolyásolták. Kisebb-nagyobb mértékben bővítették az addigi oktatási és kutatási kooperációkat. Továbbra is a BTK maradt a – mindenekelőtt az egyetemi tanárképzés révén hagyományos – együttműködő (és csak értelmes mértékben rivális) partner, a mérleg másik fontos karja az egyetemi vezetőségek betöltésének elosztásában/eloszlásában, az egyetemi ethosz megújításában és terjesztésében, az Universitas működtetésében és a Debreceni Egyetem előkészítésében.

Az első négy évtizedet mégis érdemes úgy tagolni, hogy a határvonalat nem élesen, de a különbségek lényegét megjelenítően, mondjuk így diffúzan rajzoljuk meg. Ez időben nagyjából középre, a hatvanas évek végére, a hetvenesek elejére tehető. Ahogy említettük, az önálló Kar indulását nagy nevek jegyzik, és ők közel két évtizedre határozták meg a Kar karakterét. Nem megkérdőjelezhető szakmai nagyságuk és teljesítményük mellett jellemző rájuk, s így a karra is a professzori tekintélyelvűség, ehhez kötődően a klasszikus tanszéki zárttság és belső hierarchia (sarkos megfogalmazásban „az én házam az én váram”). Ez jó vezető esetén tudományos iskolák kialakulásához, új tudós generáció felfutásához, olykor viszont ezek hiányához, és így a vezetői utánpótlásban gondokat okozó helyzethez vezetett. Nem lett az utóbbiból súlyos probléma, ha sikerült megnyerni kiváló külső szakembereket a tanszékvezetői feladatra. Szerencsére több ilyen példát is ismerünk a Kar majd minden tudományterületén. Más esetekben ezek csak átmenetileg jelentettek megoldást, ha egyes helyeken egyáltalán arra a néhány évre megoldást jelentettek. A tanszéki önállóságnak rendszerbeli háttere volt a szakok és tanrendek központi előírása, hiszen ilyen helyzetben csak az órafelosztást és kevésbé a tartalmakat kellett egyeztetni, ami a tanszékek profiljából jórészt automatikusan következett. Érzékelhető és érdemi együttműködések akár az oktatásban, akár a kutatásban csak egyedi esetekben, személyfüggően alakultak ki.

A változás a hatvanas évek végén vált érzékelhetővé. Az új tanszéki és kari vezetői garnitúra nem csak fiatalabb és így dinamikusabb volt, hanem nagyobb részt demokratikusabb és rugalmasabb is, nem kis mértékben nyugaton szerzett tapasztalatai révén. Ezek a kedvezően változó külső társadalmi tényezőkkel együtt egy sokkal erősebb nemzetközi kapcsolatrendszer kialakulásához, eredményesebb kutatásokhoz vezettek több szakterületen. Ennek hatása igen pozitív volt mind a tudományban, mind az oktatásban, mind a

munkatársak szakmai világképének alakulásában és fejlődésében. Hozzájárult ehhez, hogy a kémiai, majd a matematikai és ökológiai épület elkészültével és jelentős műszerfejlesztésekkel nem egy esetben már nemzetközi szintet is elérően jelentősen javultak mind az oktatás, mind a kutatás tárgyi feltételei. A Kar mentalitásában megvolt a szükséges fogadókészség és rugalmasság új, részben interdiszciplináris tudományterületek fogadására, pl. ökológia, biokémia, genetika, mikrobiológia, anyagtudomány, környezettudomány, társadalomföldrajz, s szinte mindenkit érintően számítástudomány és informatika esetén. Ezek gyakran új vagy átprofilizott tanszékeket és tanszéki elnevezéseket eredményeztek, ami az informatika esetén később annak kiváláshoz és kari önállósodásához is vezetett.

A korábbi elszigetelt tanszéki rendszert egy lényegesen kooperatívabb, bár közel sem gördülékeny és hatékony tanszékcsoporti rendszer váltotta, vagy inkább csak egészítette ki, amit a tantervek rugalmas alakításának lehetősége és kényszere, helyi kidolgozása, továbbá az infrastrukturális beruházások koordinációja, egyeztetése, majd fenntartása is igényelt és működtetett. Sikernek könyvelhetjük el a tanszéki könyvtárak integrációját, ott, ahol annak objektív feltételei megvoltak, továbbá a nagyműszerek, köztük a „nagy” számítógépek közös beszerzését. Egy átmeneti időre, erős egyetemi hatásra, az intézeti rendszer is „megjelent” a Karon, de ennek érdemi funkciója (a hagyományosan lényegében így működő matematika kivételével) a tanszékek szuverenitásán megbukott. Ennek a második „nagy generációnak” több tagja lett akadémikus, nemzetközi és hazai tudományos szervezetek tagja, vezetője, külföldi konferenciák rendszeres előadója és hazaiak szervezője. Minden válogatás szubjektív és vitatható, de nem kétséges, hogy ennek a – nem koruk alapján összeálló – váltó-generációnak nemzetközileg is elismert meghatározó személyiségei közé tartoznak Beck Mihály (kémia), Csikai Gyula (fizika), Daróczy Zoltán, Győry Kálmán (matematika), Jakucs Pál (ökológia), a komoly szakmai elismertséget elérő Tamássy Lajos (matematika), Nánási Pál (biokémia), Borsy Zoltán, Pinczés Zoltán (földrajz), Justyák János (meteorológia), Gergely Arthur, Makleit Sándor (kémia). Ők is és munkatársaik is a tudományban, az együttműködésekben, a közlésekben a nemzetköziséget tekintették és tekintik mérvadónak. Ez szinte általános a matematika, a fizika és a kémia teljes spektrumában, részleges a biológiában (elsősorban a nyolcvanas években a Karon elindított genetikai és molekuláris szintű kutatásokban) és mérsékeltbben a földtudományokban.

A rendszerváltás éveit, újabb két évtizeddel a Kar alapítása után elsősorban az előbbieken említettek szerint rajzolnak meg – érthetően egyre diffúzabb – generációváltást. Annak tájképnél vagy utána a második „nagy generáció” tagjai koruk miatt fokozatosan átadják helyüket a felnövekvőknek. A Kar erősségét, éppen ennek a generációnak eredményes utánpótlás-nevelő tevékenységét jelzi, hogy jórészt biztosítani tudta a megfelelő, többnyire továbbra is nemzetközileg jegyzett professzori utánpótlást, mint Lipták András (biokémia), Varga Zoltán, Tóthmérész Béla (biológia), Pálinkás József (ATOMKI), Beke Dezső (fizika), Brücher Ernő, Papp Lajos, Bazsa György, Joó Ferenc, Sóvágó Imre, Farkas Etelka, Szilágyi László, Herczegh Pál, Sztaricskai Ferenc, Zsuga Miklós (kémia), Székelyhidi László, Pap Gyula (matematika), Pethő Attila (informatika), Szőőr Gyula (geokémia), Kerényi Attila, Szabó József, Süli-Zakar István (földrajz).

Ahogy az egyetemeken természetes, a Kar szükség szerint hívott meg szakembereket más intézményekből. Közülük többen évtizedekre jöttek és alkottak (Beck Mihály, Antus Sándor (kémia), Jakucs Pál, Szentirmay Attila, Sipiczky Mátyás, Borbély György (biológia), Lovas István, Kedves Ferenc (fizika), Arató Mátyás (matematika), de voltak, akik hosszabb-rövidebb ittlétük során is kutatási profilt és hagyományt teremtettek, mint pl. Panthó Gábor, Székyné Fux Vilma (ásványtan), Kelen Tibor (kémia), Kretzói Miklós, Woynarovich Elek, Précsényi István, Varga Vince (biológia), Malán Mihály, Nemeskéri János (embertan), Kéz Andor, Enyedy György (földrajz), Orbán György (fizika), Dömösi Pál, Dragalin Albert, Ruzsa Imre (matematika). S ahogy természetes, a mi kiválóságaink is kaptak meghívást máshová, pl. Juhász-Nagy Pál (az ökológia hazai úttörője), Járai Antal (matematikus) az ELTE-re, Nagypál István, Kiss Tamás (kémikusok), Pap Gyula (matematikus) Szegedre.

A Kar egyre jelentősebb szellemi potenciált képviselt, mind hazai, mind nemzetközi szinten. Ennek egyik későbbi belső jele, hogy a kilencvenes évek elején mind az öt szakterületen doktori programokat tudott szervezni és működtetni. Kifelé ez a szellemi potenciál megnyilvánult abban is, hogy a Kar oktatói mind egyetemi tisztségekben (Csikai Gyula, Daróczy Zoltán, Beck Mihály, Lipták András, Bazsa György rektorként), mind országos vezető pozíciókban (pl. Beck Mihály MTA osztályelnök, Csikai Gyula miniszterhelyettes, Bazsa György Magyar Rektori Konferencia elnök, Lipták András OTKA elnök) sikeresen öregbítették a Kar jó hírnevét. Számos oktatónkat választották külföldi akadémiai tagjává, egyetemek díszdoktoraivá. A Kar tanszékei, oktatói sok jelentős nemzetközi konferenciát szerveztek, még többen vettek részt, sikeres nemzetközi együttműködések, projektek születtek és működtek.

Egy évtized távlatából bizton állítható, hogy a hosszan előkészített debreceni egyetemi integráció előtt a századfordulón továbbra is elég erős volt a Kar oktatógárdája, hogy mind az oktatásban, mind a kutatásban megfeleljen az egyre növekvő és bonyolultabb 21. századi kihívásoknak, részese legyen egy gyakran nehéz körülmények között működő és változó egyetem eredményes működésének, benne a Kar fejlődésének. De ez már a Debreceni Egyetem keretei közötti működés leírásának témája lesz.

REKTORI ÖSSZEGZÉS A KLTE EGYETEMI TANÁCSÁNAK ZÁRÓÜLÉSÉN

1999. december 16.

Tisztelt Egyetemi Tanács! Kedves Érdeklődő Megjelentek!

A Kossuth Lajos Tudományegyetem tanácsa ebben a minőségben utolsó ülését tartotta, illetve tartja ma, 1999. december 16-án az egyetem tanácstermében, illetve aulájában: az Országgyűlés döntése értelmében 1999. december 31-én megszűnik a Kossuth Lajos Tudományegyetem (miként befejezi önálló szervezeti létét a másik két helybéli egyetem és a hajdúböszörményi főiskola is) és 2000. január 1-jével elkezd működését a *Debreceni Egyetem*. Mondhatnám úgy is, ismételten elkezd működését a Debreceni Egyetem, hiszen lényegében ennek az 1912-ben alapított, és 1914 óta működő intézménynek, a *Debreczeni Magyar Királyi Tudományegyetem*nek a korszerű, mai adottságokból következő újjászervezéséről van szó. Neve egyszerűbb és rövidebb lesz egykori elődjénél, három jelzővel és egy z betűvel kevesebb.

De rövidebb lesz a neve jelenlegi intézményünk nevénél is, mert hasonlóan szinte minden más, valódi integráció révén kialakuló magyar felsőoktatási intézményhez, egyik alkotó intézmény nevét sem tartja meg az új, kifejezve azt, hogy nem beolvadásról, hanem egy valóban új intézmény születéséről van szó. (Lásd Szegedi, Pécsi Tudományegyetem, Szent István Egyetem, vagy pl. a Tessedik Sámuel Főiskola stb.) De egyetemünk új nevének rövidegénél sokkal fontosabb lényegesen kiszélesedett szakmai spektruma, az a tény, hogy egyetlen felsőoktatási intézmény keretében az egész országban mi jelentjük a leggazdagabb oktatási kínálatot és a legsokoldalúbb kutatási tevékenységet. Valódi universitas leszünk, januártól öt egyetemi (BTK, TTK, ÁOK, MTK, KTK) és három főiskolai (MFK, Egészségügyi Főiskolai Kar, Wargha István Pedagógiai Főiskolai Kar) karral, két, belül ilyenként kezelt egységgel (JÁTI, Konzervatórium), két további, karrá fejlesztendő intézettel (Gyógyszerésztudományi, illetve Fogorvostudományi Intézet), két mezőgazdasági kutatóintézetrel (Karcag, Nyíregyháza). (Zárójelben jegyzem meg, hogy további öt kar alapítására szóló javaslatunkat a kormány e heti ülésén nem hagyta jóvá, így azok karrá fejlesztése az egységes egyetem feladata marad.) Ebben az akár történetinek, de maradjunk realisak: felsőoktatás-történetinek is nevezhető pillanatban, vagy inkább helyzetben, mondjuk ki világosan és egyértelműen: mi, kossuthosok kezdettől fogva döntő hányadban integrációpártiak voltunk, és azt akartuk, hogy jöjjön létre az egységes Debreceni Egyetem. A döntés ez ügyben megszületett, és az új egyetem 2000. január 1. után működni fog. Hogy igazából milyen egyetem alakul ki, és az hogyan fog működni, az a következő hónapok, sőt évek során dől csak el. Pontosabban: nagyobb részt mi döntjük el, annak minden résztvevője együttesen.

Nem érzem szükségesnek, hogy a debreceni felsőoktatás történetét most akár csak vázlatosan is elmondjam. A század eleji, kivételesen nagy városi összefogás eredményeként, a Református Kollégium hagyományaira és szellemi kapacitására alapozva jöhetett létre intézményünk – a klasszikus *universitas* szellemében. Így működött 1949-ig, amikor az egyszeri ötdékános tanévzáró után elkezdődött dezintegrálása, hogy a mai szóhasználatot ellenpontoszam, önállósult az orvosi és teológiai kar, szüneteltetni rendeltetett a harmadik és maradt a két karból álló egyetem, amelyik 1952-ben felvette Kossuth Lajos nevét.

Ez az állapot csak 1995-ben változott meg, amikor *Műszaki Főiskolai Karként* csatlakozott hozzánk az Ybl Miklós Műszaki Főiskola *debreceni egysége*. Az egységes egyetem gondolata soha nem halt ki Debrecenben. Élt azok körében, akik még hallgatói vagy oktatói voltak a régi debreceni egyetemnek, és kialakult, erősödött sokakban azok közül, akik olvasták vagy látták, tapasztalták vagy megélték egy modern, sokkarú, multidiszciplináris egyetem működését, társadalmi súlyát, nemzetközi tekintélyét. A hetvenes-nyolcvanas évek kis hatékonyságú kísérletei nem biztattak e tekintetben eredménnyel, csak a rendszerváltozás után erősödött meg a gondolat és a szándék, hogy – objektív, pártatlan, tekintélyes külföldi szakemberek véleményével, köztük a világbank tanácsadóival összhangban – elő kell készíteni az egységes debreceni egyetem újbóli létrehozását.

Ennek szervezeti kerete a *Debreceni Universitas Egyesülés* volt. Ezt – az országban elsőként – mi hoztuk létre: 1991. június 22-én Göncz Árpád köztársasági elnök jelenlétében írta alá négy debreceni egyetem és az MTA ATOMKI vezetője az alapító okiratot. A törvényi feltételek csak egy „gazdasági társaság” kategóriájú formáció létrehozását engedték meg, miközben az egyetemi integráció értelmét nem elsősorban a gazdasági szempontokban láttuk és látjuk. Az 1993-ban megalkotott felsőoktatási törvény – a rendre hangoztatott szándék ellenére – nem segítette a felsőoktatási integrációt, sőt azzal, hogy nem teremtette meg a megfelelő törvényi kereteket, lényegében stagnálásra kényszerítette. Mi itt néhány területen – pl. közös informatikai rendszer, a molekuláris biológus képzés, gyógyszerészképzés, a Kassai úti campus közös fejlesztésének terve stb. – valódi együttműködéseket alakítottunk ki és működtettünk, de azt komolyan nem hittük, hogy ezek – akár megtöbbszörözve is – az egységes egyetem kialakulását fogják eredményezni. Mindezt őszintén megfogalmazva mégis azt mondhatjuk, hogy Szegeddel együtt mi voltunk azok, akik az integrációs gondolatot – annak megvalósíthatóságát valamilyen szinten demonstrálva – a magyar felsőoktatásban éltettük. Felelősséggel és túlzás nélkül állítom: ha mi ebben a két városban nem ezt tesszük, nem lehetett volna az integrációs törvényt mostanra előkészíteni és így meghozni.

A felsőoktatási törvény 1996-os módosítása teremtette meg a *felsőoktatási szövetség* jogi kereteit, beleértve a kétéves szövetségi lét utáni kötelező integrációt is. A szövetségi forma az integrációpártiak minden jó szándéka ellenére az integrációt ellenző erők hatására kikényszeredett ellentmondásos kompromisszum volt, de mégis előrelépést jelentett. Ismét a debreceni és a szegedi intézmények voltak azok, amelyek ráléptek erre az útra, létrehozták a szövetséget, és ezzel elvileg előkészítették a teljes integrációt. Debrecenben 1998 januárjában mind a hat intézmény tanácsa, benne a két református egyházi intézménnyel, imponáló arányban – egy kivétellel százszázalékos támogatással – döntött a szövetségbe lépés mellett, ami az egységes debreceni egyetem ígérését – és úgy értelmezhetjük, akarását – hordozta magában. A szövetség azonban – megalakulásától kezdve – a

perspektivikus tét súlyától terhelten felszínre hozta az integrációs szándékok mellett azokat az érdeellentéteket, amelyek a leendő egyetemen belüli pozíciók megszerzésében, a partikuláris intézményi érdekek megvalósításában jelentkeztek. Kiderült, hogy a vártnál kevesebb öszinte és meggyőződéses híve van az integrációnak, az igazán egységes debreceni egyetemnek, sokan lényegesen lassúbb ütemben tartották megvalósíthatónak a kitűzött célt, olyan lassan, ami másokban a megvalósítás realitását kérdőjelezte meg. A szövetségi lét másfél évét emiatt, személyi tényezőkkel is kiegészítve, magam nem tartom az integrációt igazán elősegítő időszaknak, jóllehet formálisan ennek keretében végeztünk el néhány ilyen feladatot, mindenekelőtt az intézményfejlesztési terv, az IDP elkészítését. Önkritikusan be kell vallanunk, elsősorban nekem, mint rektornak, hogy itt az integrációs folyamat fenntartása érdekében több olyan kompromisszumot kötöttünk, ami utólag pozícióink gyengüléséhez, az elérhetőek egy részének elvesztéséhez vezetett.

A szövetség amúgy is kétes jelentőségét végképp leredukálta az új kormányzat eltökélt szándéka az integráció határozott és viszonylag gyors megvalósítására. A törvény előkészítése során – 1999 első felében – egyértelműen világossá vált a valódi integráció híveinek és az igencsak mérsékelt integráció támogatóinak eltérő felfogása. Ez a különbség a centrumok ügyében nyilvánult meg világosan és olykor keményen. A centrum az előbbieknél számára a mai szakegyetemek sajátos, más tárcákhoz kapcsolódó, szükséges és fontos tevékenységének szakmailag is önálló keretét jelentette, míg az utóbbiak az integrált intézményen belüli elég jelentős elkülönülés, a mai intézményi keretek átmentésének lehetőségét látták – és sokan mind a mai napig látják is – benne.

Ez nálunk, Debrecenben, ahol két centrum létrehozásának érthető szándéka is nyilvánvaló volt, sajnálatosan egy „centrumpárt” és egy „egyetempárt” kialakulását eredményezte, ennek számos, nem szerencsés, feszültségeket és olykor indulatokat keltő következményeivel. Ez kívülről és belülről, közelről és távolról egyaránt érzékelhető volt – és még mostanáig is maradt. Ez határozta meg az új egyetem *Ideiglenes Intézményi Tanácsának* és vezetőinek, *rektorának* és *gazdasági főigazgatójának* megválasztását, és ez hatotta át az új szabályzatok kialakítását, vitáját is. Sokunk szemében nem kétséges, hogy ezen az úton lassan és nehezen jutunk el a valóban egységes, karokra épülő egyetem megvalósításához. Nem kerülhető meg annak megfogalmazása, hogy ebben a helyzetben a kevés lelkesedéssel, de a kormányzati akaratot tudomásul venni kényszerülő hajdúböszörményi főiskola, elsősorban erős egyszemélyi vezetése, menet közben úgy módosította taktikáját, hogy félretolva a természetes szakmai partnerséget jelentő kapcsolatainkat (a pedagógusképzési rektorhelyettesi poszt korábbi igenlésétől áttérve az elkülönülést biztosító tanárképzési és presztízsként felajánlott főiskolai rektorhelyettesi reszort támogatására), friss jövevényként vállalta annak ódiáját, hogy meghatározó, erőviszonyokat átfordító tényező legyen a Debreceni Egyetem fontos kérdéseiben. Nagy kérdés, hogy ezek után mennyi idő alatt és kikkel tudjuk helyreállítani a tartalmi integrációt megvalósító viszonyokat. Természetesen azt is meg kell fogalmazni, mennyivel korrektebb és szimpatikusabb szerintünk a *Debreceni Konzervatórium* felfogása és gyakorlata az integráció egész felfogásában és folyamatában. A politika végül is – természetének és feladatának megfelelően – döntött. Bár igaz, hogy régi magyar szokás szerint Budapesten és vidéken más felfogás érvényesült, ott, szemben a vidékkel, kevésbé vagy alig érvényesült az universitas szellem, de

biztonsággal lehetünk abban a tudatban, hogy a mi súlyunk és erősségünk a valódi integrált egyetemi létben lehet és lesz is.

Kikből áll össze ez az új Debreceni Egyetem, és mi ezen belül a mi hozományunk? A Debreceni Egyetem négy jogelőd intézménye a DATE, a DOTE, a KLTE és a HWIPF. Nincs ilyen jogi státusz, de mi minősége és színessége miatt nagy nyereségnek tekintjük a *Konzervatórium* hozzánk kerülését. (Most még csak társulási formában működünk együtt a DRHE-mel és a KFRTF-val, valamint az MTA ATOMKI-val, de reméljük, néhány év múlva egységes lesz a teljes debreceni felsőoktatás.) Néhány (kerekített) adat erről az öt intézményről:

Intézmény	DATE	DOTE	HPF	KLTE	D.K.	Összesen
Hallgatói létsz.	1 600	2 300	700	7 700	200	12 500
Oktatói létsz.	110	720	40	600	30	1 500
Alkalm. létsz.	553	3 650	122	1 100	55	5 480
Képzés/fennt. kts.	981	2 248	403	3 434	139	7 205
Kutatástámogat.	180	156	2	201	–	539
Saját bevétel	1 260	13 280	89	1 629	27	16 285
Összkiadás (MFt)	2 727	15 989	570	6 247	166	25 699

Ezek együtt – mint említettem – az ország legszélesebb szakmai spektrumú egyetemét adják: több szakirányú agrármérnök, orvos, fogorvos, gyógyszerész, bölcész, jogász, közgazdász, ttk-s, mérnök, műszaki menedzser, zeneművész, óvodapedagógus és szociális munkás képzési programjaink vannak, alap- és továbbképzési szinteken, s egyúttal 25 doktori program gyakorlatilag minden hazánkban elismert tudományágban. Nem akarunk versenyezni az ország legnagyobb egyeteme címért, mert a nagy méret nem jár automatikusan együtt a legjobb minőséggel. Mi ez utóbbira szeretnénk nagyobb hangsúlyt fektetni.

Mit viszünk mi az új intézménybe? Az előbb említett adatok szerint meghatározóan sok hallgatót, oktatót, dolgozót és infrastruktúrát. De most sem a mennyiség a fontos, bár nem lényegtelen, hogy a minőséget és szellemiséget, amit jelentünk, mennyien képviselik. Ha oktatói követelményrendszerünkre utalok, a habilitáció és az akadémiai doktori cím megkövetelésére a docensi, illetve egyetemi tanári előlépéseknél, a minőséget talán nem is kell tovább részleteznem. De rendkívül fontosnak tartom a minőség mellett a szellemiséget. Azt mindenekelőtt, hogy mi egy sokkarú, multidiszciplináris, oktatásban és kutatásban együttműködést akaró, ebben már tapasztalattal bíró, természetesen nem hibamentes intézmény vagyunk. Igazából csak nekünk van olyan gyakorlatunk, hogy hogyan képes több kar együtt gondolkodni, miként tudja és akarja saját érdekeit a másikéval ütköztetni, de egyúttal egyeztetni és a másét tolerálni is. Az új egyetem döntő mértékben ilyen gyakorlatot kell, hogy folytasson. Meggyőződésem, alapjában és meghatározóan demokratikus szellemiséget viszünk magunkkal. Ez jellemzi vezetőink és testületeink működését, akkor is, ha bármelyikünk tudna ellenpéldákat is említeni hétköznapijainkból. Viszünk szociális érzékenységet, lehetőségeink szerinti segítőkészséget és gyakorlatot, legyen az óvodai férőhely, üdülési lehetőség vagy lakáskölcsön-rendszer. Viszünk egy egészséges

felfogást arról, hogy az egyetem egyúttal az oktatók és a hallgatók universitas is, ahol funkcionálisan különböző, de mégis együttes tevékenység eredménye a diploma, s ahol a hallgatói önkormányzat érett fiatalok felelős szervezete, amit az állami vezetés nem kézivezérel, hanem partnernek tekint, vele egyeztet, azt döntéseibe bevonja, s amelyikkel – hadd legyek erre személyesen büszke – megismételtetett választás után is nyílt, kölcsönös bizalmon alapuló kapcsolatban együtt tud működni.

Azt vallom régóta: mi, a Kossuth Lajos Tudományegyetem, európai egyetem vagyunk. Azt gondolom ugyanakkor, társuló partnereink is azok, így hát együttesen is azok lehetünk és leszünk is. Ezt az integrációs folyamatot kell még európai módon végigvinnünk. Ha így tudjuk megtenni, akkor – miként rektori pályázatomban írtam – a sikerágazatot jelentő magyar felsőoktatáson belül a debreceni integráció, az új Debreceni Egyetem, sikertörténet lehet.

Tisztelt Egyetemi Tanács! Kedves Hallgatóság!

A Kossuth Lajos Tudományegyetem utolsó rektoraként megköszönöm valamennyiüknek, akik most itt vannak, s azoknak is, akik valamiért nincsenek, hogy ennek a jó nevű, mára már patinás, legtöbbünk számára érzelmileg is sokat jelentő intézménynek a munkáját, fejlődését segítették, ahhoz erejük és tehetségük, beosztásuk és vállalásuk szerint hozzájárultak. Bár KOSSUTH büszkén viselt nevét most nem, de az egyetemen éltetett szellemi örökségét magunkkal visszük, miként mindazokat az oktatási, kutatási és fejlesztési eredményeket, értékeket és tapasztalatokat, amelyekkel rangot és megbecsülést szereztünk egyetemünk egészének – itthon és külföldön egyaránt.

Azt kérem Önöktől, a mai Kossuth Egyetem oktatóitól, alkalmazottaitól és hallgatóitól, hogy az új intézményben, együtt annak minden egyetemi polgárával, tisztességgel folytassák munkájukat, terjesszék demokratikus szellemiségünket, tartsák meg nemzeti elkötelezettségünket, alkotó szemléletünket, együttműködési készségünket, az egyetemi tevékenység hallgatócentrikus felfogását, s ezzel segítsük az *universitas* egyszerre klasszikus és modern szemléletű megvalósítását a Debreceni Egyetemen.

MAGYAR REKTORI KONFERENCIA

1988–2013: NEGYEDSZÁZAD A KIMŰVELT EMBERFŐK SOKASÁGÁÉRT

25 éves a Magyar Rektori Konferencia¹

A Magyar Rektori Konferencia (MRK) 25 éves történetét tekinti át vázlatosan az írás. Az MRK-t felsőoktatásunk autonóm szervezeteként alapította még a rendszerváltás előtt 1988-ban tizenkilenc egyetem rektora, és azóta jeleníti meg és képviseli a magyar felsőoktatást hazai és nemzetközi fórumokon. A negyedszázad során sokat változott a jogi és a működési környezet, ennek következtében is a szervezet célja és funkciója, módosultak feladatai és lehetőségei, formálódott felépítése és működési kerete. Mindezek szoros összefüggésben vannak a képzési és intézményrendszer alakulásával, az infrastruktúra és a hallgatói létszám társadalmi igényeket kielégítő, sokáig folyamatos bővülésével. Intézményeink működésében meghatározó egyrészt az autonómia tartalma, másrészt a működési források elérhetőségének módja és mértéke. Az utóbbi évek válságjelenségei a (magyar) felsőoktatást sem kerülték el, ezért az MRK egyik legfontosabb és sürgetőbb feladatává vált hatékonyan közreműködni a kiút keresésében.

1988. május 31-én tizenkilenc magyar egyetem rektora² aláírta a Magyar Rektori Konferencia megalapításáról szóló dokumentumot. 2013. június 26-án az MRK a minisztérium vezetői, az alapító rektorok, az MRK Elnöki Klubjának tagjai (egykori MRK, FFK, MERSZ³ elnökök) jelenlétében plenáris ülésen emlékezett meg a negyedszázados jubileumról (URL1). A konferencián előadást tartott Balog Zoltán, az Emberi Erőforrások Minisztériumának (EMMI) minisztere (URL2). A negyedszázad áttekintésére az írás szerzője kapott felkérést, aki különböző megbízatásokban mindvégig aktív résztvevője volt ennek az időszaknak. Előadásában és így annak jelen írott változatában is nagyfokú objektivitásra törekedett, amit egyéni véleményének exponálása helyett elsősorban idézetekkel kívánt és kíván elérni. Lehet, hogy emiatt a szöveg folyamatossága kicsit sérült, töredettségnek hat, de az idézeteket a hitelesség érdekében elsődlegesnek tartja.

Egy negyedszázadot már indokolt valamelyest tagolni, sőt egy kicsit tágabb időbeli, ezzel bővebb tartalmi kontextusba helyezni. Ez a tagolás a következő, rövid kiemeléssel megjelölt hat elemből áll:

- 1988. május 31. előtt: gondos előkészületek;
- 1988. május 31. napján: tizenkilenc elszánt rektor aláír;

¹ Az írás a Magyar Rektori Konferencia jubileumi ülésén, 2013. június 26-án elhangzott előadás szerkesztett változata.

² Három esetben a rektor megbízásából rektorhelyettese.

³ FFK – Főiskolai Főigazgatói Konferencia, MERSZ – Művészeti Egyetemek Rektori Széke.

- 1988. május 31. után: erősödő, hatékony MRK, FFK, egyetemi fórumok – az új út keresése;
- 1988–2013 között: mozgalmas negyedszázad a kiművelt emberfők sokaságáért, rendszerváltással, gyors expanzióval, három törvénnyel, ki-kilengő finanszírozási ingával, oda- és visszafordításokkal – sokban együtt Európával;
- 2013. május 31. körül: sokpólusú kölcsönös elégedetlenség kora – a kiút keresése;
- 2013. június 26. után: Most mi jön? Csak túlélés? Vagy újabb sikerek?

1988. május 31. előtt: gondos előkészületek

Ennyi idő elteltével megengedhető, hogy nem a részleteket, hanem a hátteret, az akkori helyzetet, hangulatot és a cselekvési szándékot emeljük ki. A nyolcvanas évek elején élénkebbé és szervezettebbé váltak a testvérkarok közötti, intézményközi kapcsolatok, jelezve, hogy nemcsak a központi irányításra, hanem egyre inkább egymás munkájának, módszereinek, körülményeinek, eredményeinek megismerésére ébredt igény. Ezek meghatározó formái voltak többek között a dékáni kollégiumok. Elsőként a hetvenes években a természettudományi karok dékáni kollégiuma kezdett el működni, legalább féléves rendszerességgel találkoztak a kari vezetők – forgószinpadszerűen. Ezt követően több kari dékáni kollégium is életre kelt, és ezek az önszerveződések az említett igényt jól elégítették ki, nem külső kényszer, sokkal inkább konstruktív eszmecsere, ennek haszna, a kölcsönös segítő szándék működtette ezeket.

Ezek érhetően felvetették az időnkénti rektori találkozások, tanácskozások igényét. Az akkor még több tárcához tartozó egyetemek csoportjai közül a tudományegyetemi rektorok rendszeres találkozáján, elsősorban Fülöp József akadémikus, az ELTE rektora határozott kezdeményezésére alakult ki egy minden rektort egyesítő szervezet, az ismertté vált nyugati minták alapján az ún. rektori konferencia létrehozásának gondolata és szándéka. Ezt az akkori szakegyetemek rektorai is támogatták.

Nyugat-Európa több országában már évtizedek óta működtek az autonóm egyetemek önszerveződésében létrejött rektorkonferenciák, sőt azok összefogó szervezete, a Confederation of European Union Rectors' Conferences (EUREC) is. Már ekkor tudatos találkozások, látogatások, tapasztalatátadások (tapasztalatcseréről még korai lett volna beszélni) segítették, bátorították rektorainkat az elképzelések, majd a konkrét tervek kialakításában. Ezek a kapcsolatok a későbbiekben is, ugyan változó intenzitással, de folytatódtak. Nagy szerepük volt abban, hogy fokozatosan reális és sok tekintetben elismerő, pozitív kép alakult ki felsőoktatásunkról a Lajtán-túli országok egyetemein, főiskoláin. Egyik visszaemlékező rektorunk tömören így fogalmazott: *partnerek lettünk!* És ez akkor különösen nagy szó volt. Ennél általánosabban, de hasonló tömörséggel azt írhatjuk: *Felsőoktatásunk felelősen elő- és felkészült a maga rendszerváltására – értékeinket megtartva váltottunk.* De maradjunk az időrendnél.

1988. május 31. napján: tizenkilenc bátor rektor aláír

1988. május 31-ének főszereplőit tényszerűen a következő táblázat összegzi⁴:

ELTE	Fülöp József	SOTE	<i>Somogyi Endre h.</i> Szabó Zoltán
JPTE	Ormos Mária	SzOTE	Szilárd János
JATE	Csákány Béla	OTE	Kulka Frigyes
KLTE	Daróczy Zoltán	GATE	Petrasovics Imre
MKKE	<i>Csáki Csaba h.</i> Kupcsik József	DATE	Szász Gábor
BME	Fodor Lajos	KATE	Debreczeni Béla
NME	Kovács Ferenc	ÁOTE	Kovács Ferenc
VVE	Heil Bálint	EFE	Gál János
DOTE	Leövey András	KÉE	Tamássy István
POTE	<i>Bauer Miklós h.</i> Varga Ferenc		Jelen volt: Köpeczi Béla oktatási miniszter

A tényszerűségén túl az írás szerzője a *bátor* jelzővel kívánja kifejezni sokunk tiszteletét az akkori rektorok döntése és személye előtt anélkül, hogy ennek közpolitikai és felsőoktatás-politikai kontextusát itt most részletezni kellene.

1988. május 31. után: erősödő, hatékony MRK, FFK, egyetemi fórumok – az új út keresése

Az MRK már kezdetben eleve több volt, mint tizenkilenc rektor tanácskozó testülete. A rektorok úgy vélték, a felsőoktatás résztvevőinek sokkal szélesebb körét kell bevonni az új út keresésébe és kialakításába. Ennek formáját az ún. *egyetemi fórumok*ban találták meg. Ezeken az intézmények nagyságával arányos számban választott küldöttek vettek részt, és vitatták meg a rektorok előterjesztéseit, és alakítottak ki lényeges kérdésekben

⁴ ELTE – Eötvös Loránd Tudományegyetem, JPTE – Janus Pannonius Tudományegyetem, JATE – József Attila Tudományegyetem, KLTE – Kossuth Lajos Tudományegyetem, MKKE – Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem, BME – Budapesti Műszaki Egyetem, NME – Nehézipari Műszaki Egyetem, VVE – Veszprémi Vegyipari Egyetem, DOTE – Debreceni Orvostudományi Egyetem, POTE – Pécsi Orvostudományi Egyetem, SOTE – Semmelweis Orvostudományi Egyetem, SzOTE – Szent-Györgyi Albert Orvostudományi Egyetem, OTE – Orvostovábbképző Egyetem, GATE – Gödöllői Agrártudományi Egyetem, DATE – Debreceni Agrártudományi Egyetem, KATE – Keszthelyi Agrártudományi Egyetem, ÁOTE – Állatorvostudományi Egyetem, EFE – Erdészeti és Faipari Egyetem, KÉE – Kertészeti és Élelmiszeripari Egyetem.

közös állásfoglalást. Az MRK tízéves jubileumáról megjelentetett kis kötet⁵ számos részletet tartalmazza az akkori történeteknek.

Az MRK megalakulását még abban az évben, 1988-ban a Magyar Főiskolák Egyesületének létrehozása követte. Az MFE rövidesen felvette a *Főiskolai Főigazgató Konferencia* (FFK) nevet, és ekként működött a konferenciák 2006-os integrációjáig, azzal a módosulással, hogy 1995-ben önállósodott a *Művészeti Egyetemek Rektori Széke* (MERSZ), mely a művészeti szakmák sajátos kérdéseivel részben még ma is önállóan foglalkozik. Ilyen helyzetben már indokolt volt rendszeressé tenni a koordinációt a szervezetek között, aminek több, ma már kevésbé érdekes változata működött rövidebb-hosszabb ideig (például *Felsőoktatási Konferenciák Szövetsége* [FKSZ]).

2006-ban a Magyar Rektori Konferencia kibővült: de tagjai, mint negyedszázada változatlanul, *a magyar felsőoktatási intézmények mindenkori rektorai*. És ez – szemben az MRK ma hatályos alapszabályban szereplő 2006-tal – 1988-as alapítási évet jelent, azaz, a mostani jubileumi rendezvényt is kifejezetten, huszonöt év jogfolytonosságot dokumentál.

A szervezetnél talán fontosabbak az *új út* keresés tartalmi kérdései. Ehhez négy dokumentumból érdemes idézni – csak minimális háttér-információval kiegészítve azokat:

I. Országos Egyetemi Fórum, Budapest, 1989. április 5–6. *Fülöp József* MRK elnök expozéja:

„Az akadémiáknak, a főiskoláknak, az egyetemeknek mindig az idő adta feladatok figyelembe vételével kell munkálkodniuk, a változó tudományos, politikai és gazdasági élet ismeretében. Keresniük kell minden időben az utakat, amelyeken járva leginkább megfelelnek a tudomány méltóságának és nemzetük boldogulásának. Különösen a sorsválasztó, a sorsdöntő időkben.

Ma ilyen esztendőket élünk: a tisztázás, az *út* keresés idejét. Politikában, gazdaságban, művelődésben egyaránt. A megújulás vágya és szüksége az élet minden területén mutatkozik. [...] Az elmúlt esztendő második felében hallgatói demonstrációk sürgették a felsőoktatás korszerűsítését.”

A fejlett és demokratikus „Nyugat” sokféle formában segítette az új út keresésében. A *Citizens Democracy Corps* (CDC, USA) a hazai helyzet alapos tanulmányozása, állami és egyetemi vezetőkkel folytatott konzultációi, számos tény és adat alapján fogalmazta meg javaslatát 1991-ben. Az akkori magyar felsőoktatás elismerését kell látnunk abban is, hogy a CDC team vezetője nem kisebb nemzetközi tekintély, mint Derek Bok, a Harvard University korábbi elnöke volt. A dokumentumból csak néhány rövid megállapítást emelünk ki:

- Nincs olyan átfogó terv, amely a felsőoktatás céljait, azok fontossági sorrendjét meghatározná; ellentmondásokkal telített a kormány szerepe és az egyetemi önállóság biztosítékainak rendszere.

⁵ Rövidesen létrehozandó website, javaslatom szerint az MRK internetes múzeuma.

- Helyeseljük az elkötelezettséget az egyetemi önállóság megteremtéséért. Újra és újra bebizonyosodott, hogy erős oktatási rendszer kialakulásának alapja az egyetemek függetlensége az államtól.
- Az európai mintát követve a rektorokat és a dékánokat professzorokból és hallgatókból álló egyetemi és kari tanácsok választják rövid (hároméves), megújítható időtartamra. A költségvetést és a tantervet a tanácsnak kell elfogadnia.

De a magyar felsőoktatás progresszív vezetői, szélesebb társadalmi háttérrel (minisztériumok, MRK, FFK, GOSZ⁶, VOSZ⁷, kutatók) is mélyreható elemzéseket végeztek, és érdemi, koncepcionális javaslatok egész sorát fogalmazták meg. Ennek összefoglalója egy tárcaközi vegyesbizottság munkája alapján elkészült, *A magyar felsőoktatás fejlesztése 2000-ig* című, ún. „zöld könyv” (1992). Érdemes a dokumentumot jegyző, részben még ma is meghatározó személyiségek nevét felsorolni: Kocsis Károly (GATE), Andorka Rudolf (BKE⁸), Illyés Sándor (BGGYF⁹), Michelberger Pál (BME), Réthelyi Miklós (SOTE), Róna-Tas András (JATE).

Alapvetésük – mint később látni fogjuk – ma is érvényes: *„A felsőoktatás színvonala, fejlődése meghatározó feltétele a magyar társadalom és gazdaság átalakulásának, jövőbeli perspektívájának.”*

A felsőoktatás új útja mögötti erős társadalmi-politikai háttérrel két esemény jól tükrözi:

- „Az MRK 1992. október 15-i ülésén Kupa Mihály pénzügyminiszter támogatásáról biztosította a fejlesztési programot.
- 1992. október 16-án Antall József miniszterelnök fogadta a felsőoktatás képviselőit: egyetértés alakult ki a felsőoktatás aktuális kérdéseit, a fejlesztési koncepció fontosabb elemeit illetően.”

A koncepció majd egy évtizedre szólt, a legtöbb tekintetben részletes kifejtéssel. A megvalósulás elemzése ma már kevésbé időszerű, de megállapítható: fontos és világos vezérfonal volt mind a felsőoktatás, mint a vele szoros kapcsolatban álló állami és társadalmi szervek, szervezetek számára. Mindenki tudhatta, merre van az *új út*. És jelentősen hozzájárult első felsőoktatási törvényünk létrejöttéhez is. (Annak koncepcióját, szerkezetét és meghatározó tartalmi elemeit egy, Király Tibor akadémikus vezette, *ad hoc* bizottság dolgozta ki.) Bár volt erre szándék, de végül is a felsőoktatás fejlesztéséről törvény nem, „csak” országgyűlési határozat született 1995-ben.

⁶ GOSZ – Gimnáziumok Országos Szövetsége

⁷ VOSZ – Vállalkozók és Munkáltatók Országos Szövetsége

⁸ BKE – Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem

⁹ BGGYF – Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Tanárképző Főiskola

1988–2013 között: mozgalmas negyedszázad
a *kiművelt emberfők sokaságáért*, rendszerváltással,
gyors expanzióval, három törvénnyel, ki-kilengő finanszírozási
ingával, oda- és visszafordításokkal – sokban együtt Európával

Lehet szubjektív megközelítésnek minősíteni, de a szerző úgy véli, és ezt tények, adatok, dokumentumok támasztják alá: felsőoktatásunk eme negyedszázadának meghatározója annak az erős társadalmi igénynek a kielégítése, amit – Széchenyi István közismert kifejezésével – a *kiművelt emberfők sokasága*, ezek képzése és kibocsátása jelent. Abban, hogy az előző negyedszázad során kétszeresére, a most tárgyalt negyedszázadban pedig azt is felülmúlva további négyszeresére nőtt az évente kiművelt emberfők száma hazánkban, benne van az összességében sikeres, nemzetközi tapasztalatokra épülő és európai trendeket követő fejlődés, de benne van a nem ritkán joggal kritizálható sokféle változtatás is. Ezekben a sikerekben és hibákban osztozik a felsőoktatás, a mindenkori kormányzat és a társadalom is.

Mivel most elsősorban az MRK jubileumáról van szó, indokolt kiemelni az MRK jogállásának, erre alapozott önmeghatározásának és az ezzel szoros összefüggésben lévő intézményi autonómiájának a kérdéskörét, alakulását. A változásokat a három törvény releváns paragrafusai értelemszerűen jól tükrözik.

Az MRK törvényi meghatározásának (jogállásának) három állomása:

1993. Ftv. 68. §¹⁰ „(1) Az egyetemek képviselőiből álló Magyar Rektori Konferencia, Művészeti Egyetemek Rektori Széke, valamint a főiskolák képviselőiből alakult Főiskolai Főigazgatói Konferencia a felsőoktatási intézmények képviseleti szervei, melyek véleményt nyilváníthatnak, illetve javaslatot tehetnek a felsőoktatást irányító közigazgatási és egyéb szervek részére a felsőoktatást érintő bármely kérdésben.”

2005. Ftv. 114. §¹¹ „(1) Az MRK a felsőoktatási intézmények képviseletére, érdekeinek védelmére jogosult testület, amely a felsőoktatás rendszerének működésével kapcsolatos bármilyen kérdésben véleményt nyilváníthat, javaslatot tehet...”

(4) Az MRK [...] jogszabályhoz társuló *egyetértési jogát* a jogi szabályozással érintett tudományos és ehhez kapcsolódó oktatási, kutatási kérdések tekintetében gyakorolja.”

– *Egyetértési jogok*: képesítési keretek, képzésindítás eljárási szabályai (kormány); alap- és mesterképzések képzési és kimeneti követelményei (KKK), a szakirányú továbbképzés általános feltételei (miniszter).

¹⁰ 1993. évi LXXX. törvény a felsőoktatásról

¹¹ 2005. évi CXXXIX. törvény a felsőoktatásról

- *Delegálási jogok*: MAB¹²-ba (19-ből) 11 tag, MAB FvB¹³-ba (3-ból) 2 tag, MAB FB¹⁴-ba (3-ból) 1 tag, FTT¹⁵ (15-ből) 3 tag, OTKA¹⁶-alelnök, OÖT¹⁷ 1 tag, FÉT¹⁸ 1 képviselő (és más kisebb súlyú delegálások).

2011. Nftv. 72. §¹⁹ „(1) Az MRK a felsőoktatási intézmények képviseletére, érdekeinek védelmére jogosult konzultatív testület, amely jogi személy, székhelye Budapest, képviseletére az elnök jogosult.”

- Véleménynyilvánítási és javaslattevési jog: *megszűnt*
- Egyetértés jog: *megszűnt*
- Delegálási jog: erősen lecsökkent
 - 11 helyett 3 tag a MAB-ba,
 - 2 helyett 0 tag a MAB FvB-be,
 - OTKA-alelnök, 1 OÖT-tag, 1 FTT-tag, 1 FÉT-képviselő.

Az MRK önmeghatározásának három állomása

Az MRK céljai, funkciója jól tükröződnek változó alapszabályai tükrében. Ezekben értelemszerűen sokféle egyensúly és hangsúlykeresés jelenik meg – külső és belső tényezők kereszttüzében. Olyanok közötti egyensúlykeresés és hangsúlykiemelés – lakonikus rövidelességgel fogalmazva –, mint például

- jogok vs. kötelességek,
- értékek vs. érdekek,
- érdekérvényesítés kívül vs. érdekköltés belül,
- minőség vs. mennyiség,
- szinergia vs. additivitás,
- előtérben állás vs. háttérben maradás,
- meghallják vs. csak meghallgatják,
- kiállunk vs. kivárunk,

Ezek így jelennek meg – vagy éppen nem jelennek meg – az MRK három dokumentumában:

1988 – Az MRK alapító okirata

„A rektori konferencia és az országos egyetemi fórum célja:

- az egyetemek vezetőinek, illetve képviselőinek tanácskozása az intézményeket érintő legfontosabb időszaki kérdésekről;
- az egyetemek közötti és a külső intézményekkel folytatott együttműködés hatékonyságának növelése;
- a társadalom informálása az egyetemek helyzetéről és közérdekű törekvéseiről;

¹² MAB – Magyar Felsőoktatási Akkreditációs Bizottság

¹³ MAB FvB – Magyar Felsőoktatási Akkreditációs Bizottság Felülvizsgálati Bizottság

¹⁴ MAB FB – Magyar Felsőoktatási Akkreditációs Bizottság Felügyelő Bizottság

¹⁵ FTT – Felsőoktatási és Tudományos Tanács

¹⁶ OTKA – Országos Tudományos Kutatási Alapprogramok

¹⁷ OÖT – Országos Ösztöndíjtanács

¹⁸ FÉT – Felsőoktatási Érdekegyeztető Tanács

¹⁹ 2011. évi CCIV. törvény a nemzeti felsőoktatásról

- döntéselőkészítés, állásfoglalások, ajánlások kidolgozása és elfogadása, valamint időszerű javaslatok kezdeményezése a politikai és állami vezetés, illetve a felsőoktatási intézmények felé;
- az érdekképviselési tevékenység összehangolása.”

2005 – Az MRK alapító okirata

Az MRK célja: „A magyar egyetemek tevékenységének összehangolása, hatékonyabb érdekképviselése és az egyetemi felsőoktatás harmonikus fejlődésének elősegítése.”

Megmaradtak az előbbi célok, s kiegészültek három újabb, akkor fontosnak tartott feladattal:

- Az egyetemek nemzetközi kapcsolatainak bővítése;
- Közreműködés az egyetemi menedzsment fejlesztésében;
- A fenti célok elérésének anyagi támogatása az egyetemi oktatás fejlesztésére szánt hazai és külföldi eredetű pénzügyi források felkutatásával és összegyűjtésével, alapítványok létrehozásával és működtetésével.

2012 – Az MRK Köztestületi Alapszabálya

- „Az állami feladatok ellátásában közreműködő, független, konzultatív jogi személyiséggel rendelkező köztestület.
- Célja: Magyar Rektori Konferencia közhasznú (egyben cél szerinti) tevékenysége keretében a felsőoktatási intézmények képviseletét és érdekvédelmét látja el, a Nemzeti felsőoktatásról szóló 2011. évi CCIV. törvényben, illetve az egyéb vonatkozó jogszabályokban részletezett közfeladatoknak megfelelően.
- Annak érdekében, hogy ezen feladatának és alapcéljának eleget tudjon tenni, a felsőoktatási intézmények vezetői kapcsolattartásának érdekében rendszeres fórumot biztosít, ahol lehetőség nyílik a vélemények kicserélésére, és a jogszabályok által meghatározott körben döntések, határozatok meghozatalára.”

Fontos tényező az MRK összetétele. Ezt az Országgyűlés által elismert felsőoktatási intézmények listája határozza meg, hiszen ezen intézmények vezetőiből áll össze automatikusan a testület. Számos bizottságában természetesen nem csak intézményvezetők vesznek részt.

A mindenkori helyzetet és a változásokat az intézmények száma, kategóriája és fenntartója szerinti adatok jól tükrözik, bár olykor a számok mögé is be kell tekinteni. Közismert, hogy 1990 előtt csak állami és egyházi fenntartású intézmények működtek, ún. magán (alapítványi) intézmények nem voltak. (Nem szerepeltetjük itt külföldi intézmények hazánkban működtetett fiáléit, s bár ezek száma közel harminc, jelenlétük nem számottevő a hazai felsőoktatásban.)

	Egyetem		Akadémia/Főiskola		Összesen	
	1988	2013	1988	2013	1988	2013
Állami	19	19	5+38	↘ 9	62	↘ 28
Egyházi	0	5	3+14	22	17	↗ 27
Alapítványi	0	2	0	10	0	↗ 12
Összesen	19	26	60	41	79	↘ 67

Az önálló állami intézmények száma huszonöt év alatt jelentősen, 62-ről kevesebb mint felére, 28-ra csökkent. Ez egyrészt nagy változást mutat, de a számok mögé nézve az látszik, hogy döntően integrációk következménye (kincstári optimizmussal eredménye), és mindössze a három egykori katonai főiskola alumnusai nem találhatnak már oktatókat és hallgatókat alma materük egykori épületeiben, a többiek csak a cégtábla változását észlelnék kívülről. Az egyetemek sorában a 19 = 19 azonos szám csak véletlen: 19 egykori egyetem integrációval mára 12 lett, és több intézmény (akadémia, főiskola) egyetemmé alakult (MKE, MOME, LFZE, SZFE, KE, SZE, NKE, ÓE²⁰). Számos egykori önálló főiskola ma egy nagyobb intézmény karaként működik.

Elvi – és persze gyakorlati – jelentőségű változás az egyházi intézmények számának jelentős megnövekedése (17 → 27), és a korábban nem létezett magán- (alapítványi) egyetemek és főiskolák megjelenése (0 → 12). Az állami intézmények szám szerint ugyan kisebbségben vannak, de a hallgatók döntő hányada, kb. 85%-a ezekben tanul, és még ennél is nagyobb a tudományos súlyuk. (Emiatt az MRK-ban a rektorok elsősorban intézményük mérete szerint súlyozott szavazatokkal rendelkeznek.)

Az 2005-ös felsőoktatási törvény a főiskolák vezetőinek is rektori címet adott, így az MRK minden – ma hatvanhét – magyar felsőoktatási intézmény vezetőjének testülete lett. A korábban említett hangsúly- és egyensúlykeresés nehézsége jórészt nehezedett, olykor igencsak bonyolulttá vált, s csak kevés tekintetben csökkent, ha egyáltalán.

Az MRK belső szervezetét az *Alapszabály* határozza meg. Mindkettőről, s a mindenkori személyi összetételről is az MRK honlapja www.mrk.hu ad tájékoztatást. A megleghezősen felduzzadt bizottsági hálózat vázlata:

- Plénium (hatvanhét rektor) – Elnökség (tizenkét tag) – Elnök, társelnök, tiszteletbeli elnök;
- Két tagozat (egyetemi, főiskolai), tizennyolc különféle bizottság, egy kollégium, egy MERSZ;
- Felügyelő Bizottság;
- Titkárság.

Négy éve alakult egy Elnöki Klub, a különböző, valaha is működött konferenciák, szövetségek elnökeiből, de nincs érdemi funkciója, lényegében nem működik.

A jubileum arra is kötelez, hogy rámutassunk: az alakuláskor még sehol sem volt a mai értelemben vett internet, mára viszont mindenféle megjelenés alapeszköze. Az MRK honlapja messze elmarad a leghatékosabbtól és a szükségesektől: nem ad valós képet az MRK működéséről. Például a 2013. évi ülésrend az év közepén még mindig nem olvasható, a Programok alkönyvtár hét évre visszatekintve egyszerűen üres. A média, az internet világában ez megleghezősen érthetetlen, és ez nem a hallgatók, hanem a rektorok rossz bizonyítványa.

Az MRK lényege akkor érvényesül, ha azt autonóm intézmények vezetői alkotják. Ezért meghatározó lényegi kérdés az intézményi autonómia (önkormányzat) ügye. Ezt is

²⁰ MKE – Magyar Képzőművészeti Egyetem, MOME – Moholy-Nagy Művészeti Egyetem, LFZE – Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem, SZFE – Színház- és Filmművészeti Egyetem, KE – Kaposvári Egyetem, SZE – Széchenyi István Egyetem, NKE – Nemzeti Közszolgálati Egyetem, ÓE – Óbudai Egyetem

a törvények határozzák meg elsődlegesen, amit persze a mindenkori kormányzat gyakorlata különbözőképpen formál és realizál.

1993. Ftv:

64. § „(2) Az oktatás, a tudományos képzés, a művészeti tevékenység, a kutatás és a tanulás szabadságának biztosítása érdekében a felsőoktatási intézmények önkormányzati joga, különösen

- a) szervezeti és működési rendjük önálló kialakítása;
- b) az oktatók, a tudományos kutatók és a vezetők kiválasztása;
- c) a költségvetési támogatásra is figyelemmel a felvehető hallgatók számának megállapítása, továbbá a felvétel feltételeinek meghatározása, a hallgatók kiválasztása és felvétele;
- d) tantervek, tananyagok, képzési programok meghatározása, valamint bizonyítványok, végzettséget, illetőleg szakképesítést tanúsító oklevelek kibocsátása, továbbá kreditértékek beszámítása feltételeinek meghatározása az intézménybe való felvételkor, illetve átvételkor;
- e) tudományos kutatási programok kidolgozása, tudományos kutatási feladatok meghatározása és szervezése;
- f) a részére jóváhagyott pénzügyi eszközök, források és előirányzatok feletti rendelkezési jog, valamint a kezelésükben lévő vagyontárgyakkal kapcsolatos jogok gyakorlása;
- g) nemzetközi oktatási és kutatási kapcsolatok kialakítása és fejlesztése;
- h) az intézményben folyó oktató és kutató munka minőségét biztosító intézkedések bevezetése és ellenőrzése”.

65. § „(1) Az állam a felsőoktatással kapcsolatos feladatait a felsőoktatási intézményeknek az Alkotmányban és e törvényben szabályozott, valamint e törvény alapján megalkotott intézményi Szabályzatukban megállapított jogok, kötelezettségek és hatáskörök tiszteletben tartásával látja el.”

2005. Ftv:

1. § „(2) E törvény célja megteremteni a jogi feltételeket ahhoz, hogy a felsőoktatási intézmény az e törvényben biztosított autonómia szerint működhessék, azzal élhessen, továbbá biztosítsa az autonómia gyakorlásában való részvételt az oktatók, a kutatók és a hallgatók számára. Az autonómia (3) bekezdésben felsorolt elemeit [oktatás, kutatás, szervezés, személyügyek és gazdálkodás] a törvények által meghatározott keretben lehet gyakorolni. Az autonómiát érintő rendelkezéseket csak törvényben vagy törvény felhatalmazása alapján lehet szabályozni. Az autonómia gyakorlásánál figyelembe kell venni a felsőoktatási intézmény szabályzataiban foglaltakat is.”

2011. Nftv:

75. § „(1) A fenntartói irányítás nem sértheti a felsőoktatási intézmény – a képzés és kutatás tudományos tárgyával és tartalmával kapcsolatos kérdések tekintetében biztosított – önállóságát.” Az önállóságot az Nftv. tételesen nem fejti ki és nem határozza meg, „in-

tézményi autonómia” és „önkormányzat” szavak nem fordulnak elő a törvényben. Csak hallgatói és doktoranduszi önkormányzat van, sokféle joggal.

Erdemes itt idézni az autonómia európai értelmezését *Maria Helena Nazaré*, a European University Association (EUA) elnöke prezentációjából: *(Bemutatta az MRK plénumán a 100 éves jubileumát ünneplő Debreceni Egyetemen, 2012. október 16-án.)*

EUROPEAN UNIVERSITY ASSOCIATION <i>EURÓPAI EGYETEMI SZÖVETSÉG</i>		STRONG UNIVERSITIES FOR EUROPE <i>ERŐS EGYETEMEKET EURÓPÁNAK</i>	
Organisational <i>Szervezeti</i>	Financial <i>Pénzügyi</i>	Staffing <i>Személyzeti</i>	Academic <i>Akadémiai</i>
Selection procedure / criteria for rector <i>Rektorválasztás és kritériu- mai</i>	Length / type of public funding <i>A közfinanszírozás típusa és tartalma</i>	Staff recruitment proce- dures <i>Munkatársak felvételének eljárásrendje</i>	Deciding on overall student numbers <i>A hallgatói létszám meghatározása</i>
Dismissal / term of office of rector <i>A rektori megbízás időtartá- ma és megszüntetése</i>	Keeping a surplus <i>Megtakarítások megtar- tása</i>	Staff salaries <i>A munkatársak fizetése</i>	Selecting students <i>A hallgatók felvétele</i>
Inclusion / selection of external members in governing bodies <i>Külső tagok bevonása, választása a döntést hozó testületekbe</i>	Borrowing money <i>Hitelfelvétel lehetősége</i>	Staff dismissals <i>Munkatársak elbocsátása</i>	Introducing / terminating programmes <i>Programok indítása és megszüntetése</i>
Deciding on academic structures <i>Döntés az egyetem oktatási/ kutatási szervezetéről</i>	Owning buildings <i>Ingatlanulajdonlás</i>	Staff promotions <i>Munkatársak jutal- mazása</i>	Choosing language of instruction <i>Az oktatás nyelvének megválasztása</i>
Creating legal entities <i>Jogi személyek (szervezetek) létrehozása</i>	Charging tuition fees for national / EU students <i>Hazai és EU hallgatók tandíjának megállá- pítása</i>		Selecting QA mechanisms / providers <i>Minőségbiztosítási rendszer és szolgál- tató megválasztása</i>
	Charging tuition fees for non-EU students <i>Nem EU-hallgatók tandíjának megállá- pítása</i>		

A jubileum számos más, az MRK-t érdemben foglalkoztató lényeges kérdés áttekinté-
sét is igényelné. Közülük csak néhányat érintünk, azokat is jórészt száraz, de beszédes
adatokkal illusztrálva.

A képzési rendszer változásai:

Örökölt 1988-ból:

- Duális (párhuzamos) diplomát adó képzések:
 - *főiskolai + egyetemi képzés,*
 - posztgraduális továbbképzések ,
 - dr. univ. fokozat, de képzés nélkü.

1993. Ftv. Újabb elemként jelentek meg:

- *PhD-képzés és fokozatszerzés* (megalakul az ODHT²¹, ebből 2007-ben az ODT²²);
- Felsőfokú szakképzés (AIFSZ, majd ebből FSZ²³);
- Szakirányú továbbképzések rendszere.

1999-ben Bolognában vállalt, de csak 2004-ben kezdett, és *2006-ban* – felmenő rendszerben – bevezetett

- háromciklusú lineáris osztott, illetve hat esetben osztatlan: alap- (BA/BSc) és mester- (MA/MSc) -képzés;
- továbbra is: doktori iskolákban szervezett *PhD-képzés* és fokozatszerzés;
- felsőfokú szakképzés, szakirányú továbbképzések.

2011-ben törvénybe iktatott, s most *2013-ban* induló

- felsőoktatási szakképzés (a Magyar Kereskedelmi és Iparkamara szerint ennek rendszere már kialakításakor sem jó, lásd később),
- az osztott rendszerből visszaállított osztatlan mesterszintű tanárképzés.

A hallgatói létszám alakulása

Tanév	Hallgató (ezer)
<i>1960/61</i>	<i>45</i>
1970/71	81
1980/81	101
<i>1990/91</i>	<i>108</i>
2000/01	327
<i>2005/06</i>	<i>424</i>
2010/11	361
2012/13	330

²¹ ODHT – Országos Doktori és Habilitációs Tanács

²² ODT – Országos Doktori Tanács

²³ AIFSZ – akkreditált iskolarendszerű felsőfokú szakképzés, FSZ – felsőfokú szakképzés

*A felsőoktatás állami támogatása nominál értékben és inflációval számolt
reálértékben (milliárd Ft) (Forrás: URL3)*

	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Állami támogatás	208	194	191	182	165	124
Ennek reálértéke	208	182	172	157	137	97
A reálérték %-ban	100%	88%	83%	74%	66%	47%

A normatív alapú rendszeres állami támogatás mellett gyakran extra többletek és extra elvonások jelentek és jelennek meg – ma egyre nehezebben követhető mértékben. E tekintetben nagyon kilengett az inga.

- FEFA²⁴ – expanziót segítő jelentős többletet adott;
- Világbanki kölcsön – csak terv maradt;
- PPP-beruházások – nagy fejlesztések, súlyos működtetési, visszafizetési költségek;
- Széll Kálmán Terv – drasztikus elvonások + rendszeres év végi zárolások;
- Innovációs, szakképzési hozzájárulás: jelentős volt, most elvonták;
- Vállalkozási tevékenységek: megindultak, de legújabbban erős korlátozás lépett életbe;
- Egyre növekvő sajátbevételei arányok és kényszerek (nagy szórással 50% körül);
- EU-pénzekre épülő (kompetitív) pályázati források;
- Felsőoktatási Struktúraátalakítási Alap;
- Az eddig jól gazdálkodókat sújtó, másokat kisegítő, nem teljesítményalapú ígéretek és támogatások;
- Aktuális finanszírozási fennakadások: tavalyi normatíva, idei ösztöndíj egy részének elmaradása (az MRK mondja, de miért hallgat a HÖÖK²⁵)

Nemzetközi kapcsolatok

1988 Magna Charta Universitatum, Bologna

Eddig nyolcvan ország 755 egyeteme, köztük tizenegy magyar egyetem írta alá: BCE, BME, DE, ELTE, KEE, ME, PE, PTE, SE, SZIE, SZTE²⁶

1999 Bologna Declaration: harminckett ország (közte hazánk) minisztere jegyzi. Ezt két évente rendszeres elemzések, miniszteri találkozók, új kezdeményezések, nyilatkozatok követik. Ezek néhány fontosabb eleme:

- Kezdetben két-, majd háromciklusúra bővült lineáris képzési rendszer;
- mobilitás segítése, *diploma supplement* bevezetése, szociális dimenzió erősítése stb.

²⁴ FEFA – Felsőoktatás Fejlesztési Alap

²⁵ HÖÖK – Hallgatói Önkormányzatok Országos Konferenciája

²⁶ BCE – Budapesti Corvinus Egyetem, BME – Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem, DE – Debreceni Egyetem, ELTE – Eötvös Loránd Tudományegyetem, KEE – Közép-európai Egyetem, ME – Miskolci Egyetem, PE – Pannon Egyetem, PTE – Pécsi Tudományegyetem, SE – Semmelweis Egyetem, SZIE – Szent István Egyetem, SZTE – Szegedi Tudományegyetem

- *ESG: European Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area* – ennek bázisán létrejött és jól működik az európai felsőoktatási minőségbiztosítás közös felfogású rendszere.

TEMPUS Erasmus–Mundus – sikeres magyar részvétel a kezdetektől mindmostanáig.

A *CRE* (az *Európai Rektorkonferencia*) 1994-ben Budapesten tartotta közgyűlését. A több mint hatszáz rektor részvétele, a kiváló szervezés az új útját megtaláló magyar felsőoktatás nagy nemzetközi elismerése volt. Ebben elévülhetetlen érdemei voltak Kocsis Károlynak, a Gödöllői Egyetem rektorának, a CRE/EUA Board ez ideig egyetlen magyar tagjának.

Az *EUREC* (*Confederation of European Rector Conferences*) tizenöt nyugat-európai rektorkonferencia szövetsége volt. Elismerést jelentett, hogy ebben az MRK társult tag lehetett.

A CRE és az EUREC 2001-ben egyesültek *European University Association (EUA)* néven. Ebben az MRK *collective full member*, tizenhárom intézményünk *individual full member*, kettő pedig *individual associate member*.

Három egyetemünk vett részt az *EUA Institutional evaluation* programjában (JATE, KLTE, BCE²⁷).

2008-ban a Budapesti Corvinus Egyetem az *EUA Quality Assurance Forum* sikeres rendezője volt.

A kisebb nemzetközi súlyt jelentő *International Association of Universities (IAU)* tagja az MRK és négy intézményünk.

Az MRK, illetve intézményeink kapcsolata határainkon túli magyar intézményekkel

- Tizennégy intézményünk folytat huszonöt szakon alapképzést határainkon túli magyar településeken.
- Évente ötven határainkon túli doktorandusz vesz részt állami ösztöndíjjal hazai egyetemeken doktori képzésben.
- Az MRK-plénum rendszeres meghívottja négy magyar felsőoktatási intézmény (Partiumi Keresztény Egyetem, Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem, Selye János Egyetem, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola)
- Az MRK kihelyezett ülést tartott 2010-ben Kolozsvárott, a Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetemen és 2011-ben Komáromban, a Selye János Egyetemen.
- Sok aktív intézményközi kapcsolat él.

²⁷ JATE – József Attila Tudományegyetem, KLTE – Kossuth Lajos Tudományegyetem, BCE – Budapesti Corvinus Egyetem

2013. május 31. körül: sokpólusú kölcsönös elégedetlenség kora – a kiút keresése

Napjainkban, de inkább éveinkben sokféle formájú, tartalmú, forrású elégedetlenség övezi a magyar felsőoktatást. A bonyolult helyzet elemzése nehéz, de szükséges feladat. Itt és most csak az elégedetlenségek dokumentált elemeit idézzük:

Elégedetlenség az egyik oldalon:

Széll Kálmán Plan (Ministry of National Economy, March 2011):

„4. Higher education

The Hungarian education system is far from meeting the actual demands set by the economy and the labour market. We have been financing an education system with significant public resources that does not serve the interests of the economy, does not create value and, as a whole, increases public debt.” (URL4)²⁸ (!!!)

Ez a dokumentum vitte felsőoktatásunk hivatalos értékelését Brüsszelbe, azaz Európába – írván: *felsőoktatásunk értéket nem termel, összességében csak növeli az államadósságot!!!*

Orbán Viktor miniszterelnök (MRK, 2012. október 16.) (URL6)

„A felsőoktatást át kell alakítani, mert most, illetve eddig sem saját eszméjének, sem pedig a fenntarthatóság követelményének nem felelt meg. Voltak már átalakítási kísérletek. Ilyen volt az integráció ügye, ilyen volt a bolognai folyamathoz való csatlakozás vagy a hallgatói létszámok jelentős növelése. Egyik sem hozta meg a kívánt eredményeket, sőt számos nem kívánt következménynek is tanúi lehettünk. A magyar felsőoktatási rendszer nem állt készen még a bolognai folyamatra. Az átgondolatlan reformok során sajnos leértékelődött a felsőoktatás presztízse. [...] A gondokat ismerjük: túlburjánzó szakkínálat, fenntarthatatlan párhuzamosságok, több helyen minőségében megkérdőjelezhető teljesítmény. [...] Ennek ellenére a magyar felsőoktatás a nemzetközi mezőnyben gyakran megelőzve jól teljesít.”

Magyar Kereskedelmi és Iparkamara (MKIK) – 2013. március 13. (URL7)

A felsőoktatás jelenlegi rendszere számos anomáliát tartalmaz, amely lassítja a gazdaság növekedését. A vállalati vezetők számtalanszor megfogalmazták elvárásaikat, hiányérzetüket a fiatal diplomások felkészültségét illetően, [...] A javaslatok között szerepel:

- a MAB összetételének megváltoztatása (legyenek az MKIK által delegált vállalati résztvevők – kéri most, miközben 2010-ben a MKIK a MAB-ba nem munkáltatókat, hanem helyettük egyetemi oktatókat delegált].
- Minőségbiztosítás bevezetése a felsőoktatásban, ellenőrzés MKIK gazdasági szakértők által.

²⁸ Hivatalos magyar szöveg: „Akár a magyar szakképzést, akár a felsőoktatást tekintjük, jól látszik, hogy az oktatási rendszer egésze milyen távol esik a gazdaság és a munkaerőpiac tényleges igényeitől. Jelentős közpénzáldozattal olyan intézményeket is fenntartunk, amelyek nem szolgálják a gazdaság érdekeit, nem az értéktermeléshez, hanem összességében az államadósság növekedéséhez járulnak hozzá.” (URL5)

- A felsőoktatási szakképzés bevezetése nem kellően előkészített. A BSc-képzésbe beszámítandó kreditek aránya túl magas, amit a két képzés különbsége nem indokol. A túlzott központosítás sem az intézmények, sem a szakterületek számára nem ad lehetőséget a differenciálásra.

Elégedetlenség a másik oldalon is:

*MRK-közlemény*²⁹ – 2012. december 6. (URL8)

„Az MRK tájékoztatja a közvéleményt, hogy a ma bejelentett, a magyar felsőoktatást alapjaiban érintő kormányhatározatokkal nem ért egyet. Az előzetes egyeztetés nélkül hozott intézkedéseket elutasítja.” Az okok röviden:

1. Ezek az intézkedések már a közeljövőt is kiszámíthatatlanná teszik.
2. Az elsősorban fiskális szempontoknak alárendelt elképzelések az elfogadott alapelvekkel is ellentétesek.
3. A családok anyagi teherbíró képességét figyelmen kívül hagyják, szociális igazságtalanságot eredményeznek.
4. A legtehetségesebb fiatalokat készítetik az ország elhagyására.
5. A forráskivonás a nemzetközi trendekkel ellentétes.
6. Mindez veszélyezteti a magyar értelmiség újratermelődését.

MRK-közlemény (részletek) – 2012. december 18.

„A nemzeti felsőoktatás visszafejlesztését eredményező lépések, a működéshez szükséges anyagi források kivonása, egyetemeink és főiskoláink pénzügyi kivérezetése helyett, a jövőnk érdekében éppen ellenkező irányú közpolitikára van szükség: be kell fektetni a tudásba, az egyetembe, a jövőbe. Növelni és nem csökkenteni kell a felsőoktatási ráfordításokat. Az elmúlt időszakban éppen az ellenkezője történt. Öt év alatt 40%-kal csökkent egyetemeink és főiskoláink állami támogatása, miközben a GDP mértéke nagyjából változatlan maradt.” ...

„A magyar felsőoktatás a közösség javát, a társadalom fejlődését, az emberek tehetségének, tudásának fejlesztését, a családok jövőjét, a tudás értékének növelését szolgálja. Az MRK ehhez kéri a társadalom támogatását.”

MRK-közlemény – 2013. május 13.

„Az egyetemi autonómia az európai felsőoktatás több évszázados értéke, melybe nemcsak az oktatási, kutatási autonómia tartozik, hanem az intézmény felelős vezetőinek kiválasztása is. Az MRK nem tartja elfogadhatónak a rektorválasztás eljárásának jelenlegi törvényi szabályozását, azt, hogy a rektorjelölt személyéről nem a szenátus dönt. Az MRK egyhangúlag kéri a szabad rektorválasztás biztosítását, ezzel egyidejűleg támogatja a Fenntartói Testület létrehozását.”

Látni kell: a nemzeti felsőoktatásról szóló törvény (Nftv.) ma érvényes szabályozása lehetővé teszi, hogy az MRK – a szenátusok által szabadon választott, intézményüknek felelős rektorok független testülete helyett a miniszter által javasolt intézményvezetők – neki

²⁹ Minden MRK-közlemény: www.mrk.hu

lekötelezett – testülete legyen. (Ez nem az egyes rektorok személyére, hanem a rendszerre vonatkozó megállapítás!)

MRK elnöki levél (részlet) – 2013. május 14.

„Éppen a Felsőoktatási Kerekasztal keretében a felsőoktatás jövőjéről megkezdett érdemi egyeztetések tükrében tartjuk méltánytalannak és elfogadhatatlannak azt, hogy a felsőoktatás szabályozására vonatkozó egyes törvények módosításáról nagy terjedelmű – a felsőoktatást is érintő – törvényjavaslat kerül benyújtásra az Országgyűlés részére anélkül, hogy arról az MRK érdemben kifejthette volna álláspontját.”

MRK-közlemény (részletek) – 2013. május 15.

„A Magyar Rektori Konferencia már többször jelezte, a nominálértéken több mint 80 milliárd forintos csökkenésből az idei évre érvényesített 32 milliárd forint összegű állami támogatás elvonás miatt a rendelkezésre bocsátott előirányzatok az intézmények alapfeladatainak ellátásához szükséges működtetés, üzemeltetés költségeit már nem biztosítják, a forráskivonást már nem tudják az állami egyetemek, főiskolák kigazdálkodni.” ...

„A Magyar Rektori Konferencia azt várja, hogy a jogszabályi rendelkezések alapján járó tavalyi támogatások kifizetésével, valamint a fenntartó által ígért 58 Mrd forint támogatás folyósításával a felsőoktatás-politikai kormányzat biztosítsa a magyar felsőoktatás további működőképességét.”

A HÖÖK-közgyűlés nyilatkozata (részlet) – 2013. február 16. (URL9)

„Mély válságban van a magyar felsőoktatás. Egyetemeinket és főiskoláinkat súlyos problémák terhelik, amelyeket a Kormány elkapkodott és átgondolatlan intézkedései csak tovább erősítettek. Az elmúlt hetek zürzavaros időszakát követően a Felsőoktatási Kerekasztal életre hívása azonban végre a megnyugtató megoldás reményével kecsegtetett.

Elfogadhatatlannak tartjuk azonban, hogy a napirenden szereplő kérdések kapcsán az egyeztetési folyamat közben jogszabályi változások történjenek. Egy ilyen lépés – kiváltóképp, ha az magát az Alaptörvényt érinti – nem csak inkorrekt, de megkérdőjelezi a Felsőoktatási Kerekasztal mandátumát és kompetenciáját is.”

Az FDSZ (Felsőoktatási Dolgozók Szakszervezete) állásfoglalása – 2013. május 17. (URL10)

„A magyar állami felsőoktatási intézmények költségvetési támogatása jelentősen csökkent az elmúlt években. Az elvonások, csökkentések változatos formában valósultak meg. A tendencia egyértelmű: a fokozatosan gyorsuló ütemű támogatáscsökkentések következtében ebben az évben reálértéken már kevesebb, mint a felét szánja a magyar állam a felsőoktatásra, mint 2008-ban!

Intézményeink a működőképességük határához érkeztek, egyesek már túl is vannak azon.

Az FDSZ elnöksége felhívja a Kormány figyelmét erre a veszélyre, és nyomatékosan arra kéri a Kormányt, hogy a napokban bejelentett költségvetési zárolás semmilyen mértékben ne érintse a magyar felsőoktatási intézményeket.”

2013. június 26. után: Most mi jön? Csak túlélés? Vagy újabb sikerek?

„A miniszterelnök több nyilatkozatában, beszédében is világos és egyértelmű iránymutatást adott” – írja a *Felsőoktatás átalakítás: stratégiai irányok...* című vitaanyag (v06) 2013. V. 31.” (URL11)

- A Fidelitas rendezvényén (2012. július 24.): „...a kormány nem a falakat akarja finanszírozni, hanem a hallgatókat, vagyis mi nem abban vagyunk érdekeltek, hogy bizonyos intézmények működjenek, hanem abban, hogy a diákoknak befolyásuk legyen [...] arra, melyik főiskola, egyetem jó és melyik nem, melyik maradjon talpon és melyik nem.”
- AZ MRK plénúmán (2012. október 16.): „A magyar egyetemi és főiskolai oktatás korszerűsítése és hosszú távú stabilitása az önfenntartó rendszer létrehozásán keresztül lehetséges.”

A miniszteri választ a sok oldalról felmerült kérdésekre és elégedetlenségekre most személyesen tőle hallottuk. Az elhangzott beszéd olvasható: (URL12)

Az államtitkári válasz: *Felsőoktatás átalakítás: stratégiai irányok...* című vitaanyag (v06) 2013. V. 31.” (URL11)

„A felsőoktatás és a diplomaszerezés egyéni és társadalmi értéke, fontossága és nemzetstratégiai jelentősége kétségbevonhatatlan. [...]

A felsőoktatás – mint a legfontosabb gazdasági növekedési tényező – szerepét számos empirikus tény is igazolja: „A felsőoktatás [...] mára nélkülözhetetlen a gazdasági növekedés szempontjából is, vagyis a felsőoktatás vált a gazdasági növekedés motorjává.” – vö. „A felsőoktatás színvonala, fejlődése meghatározó feltétele a magyar társadalom és gazdaság átalakulásának, jövőbeli perspektívájának.” (A magyar felsőoktatás fejlesztése 2000-ig. [1992])

„A magyar felsőoktatásban a részvételi arány (20–25%) nemzetközi összehasonlításban alacsony.”

A vitaanyag része – többek között – a *Top 200 program*: legyen egy – vagy több – egyetemünk a nemzetközi rangsorokban az első kétszázban. A szándék nemes, de látnunk kell, ennek különböző, nem kis mértékben pénzügyi feltételei vannak. Néhány összehasonlító adat mutatja, milyen költségvetésekkel működnek a legjobbak, és hogy „illeszkedik” ebbe például az ELTE költségvetési támogatása.

198. Buffalo University (URL13):	630 Mio USD	→ 143 Mrd HUF
199. Goethe-Universität, Frankfurt(URL14):	601 Mio €	→ 180 Mrd HUF
200. ELTE ???		14 Mrd HUF
493. Technische Universität Wien (URL15):	250 Mio €	→ 73 Mrd HUF

45

URL7: <http://www.mkik.hu/hu/magyar-kereskedelmi-es-iparkamara/cikkek/vallalati-javaslatok-a-felsooktatas-megujitasara-60939>

URL8: www.mrk.hu

URL9: http://hook.hu/hook_hirek/a-hallgatoi-onkormanyzatok-orszagos-konferenciaja-kozgyulesenek-nyilatkozata/

URL10: <http://www.fdsz.hu/?q=hu/node/749>

URL11: <https://docs.google.com/file/d/0B-bRb8Wxe4bXdWR2WTNxX19Vd2M/edit?pli=1>

URL12: <http://www.kormany.hu/hu/emberi-eroforrasok-miniszteriuma/hirek/felertekelodik-a-magyar-tudastoke-szerepe-a-jovoben>

URL13: http://www.buffalo.edu/about_ub/ub_at_a_glance.html

URL14: http://www2.uni-frankfurt.de/43171505/about_the_university

URL15: http://www.tuwien.ac.at/wir_ueber_uns/beteiligungsmanagement/

URL16: http://www.unideb.hu/portal/sites/default/files/20121124GulyasBalazs_beszed.pdf

FELSŐOKTATÁSUNK NEGYEDSZÁZADA – SIKEREK ÉS GONDOK¹

A felsőoktatás folyamatát nem szokás emberöltőkben mérni, de lehet olyan helyzet, amikor ez indokolt. A magyar felsőoktatásban még itt van, de már letette a vezetői lantot az a garnitúra, melynek tagjai negyedszázaddal ezelőtt és még sokáig, többen majdnem máig fontos posztokon meghatározói szereplői, tervezői és végrehajtói voltak a társadalmi rendszerváltással összefüggő felsőoktatási rendszerváltásnak. Az emberöltőnyi történet természetesen nem elsősorban róluk szól, de nélkülük nem ilyen lett volna.

Mérleget mások is vontak erről az időszakról². Minden ilyen összegzésben szubjektív elemek is érvényesülnek, még akkor is, ha az döntő mértékben tényekre, adatokra, dokumentumokra, idézetekre támaszkodik. A jelen tanulmány sem lehet – és vállaltan nem is – kivétel ez alól. Serkenteni, sőt provokálni akarja az olvasót: ítélje meg maga is, s ha módja van, tegyen a további sikerekért és segítsen a gondok megoldásában.

A címben *sikerek* és *gondok* szerepelnek. A siker logikai ellentéte a kudarc, de a szerző határozottan úgy véli, felsőoktatásunk negyedszázadát elsősorban sikerek és nem kudarcok jellemzik. Ám kétségtelen, hogy a sikerek mellett számos és jelentős *gond* jelentkezett kívülről és keletkezett belülről, melyek egy részét a rendszer vagy az idő megoldotta, míg mások ma is megvannak, sőt újak is keletkeztek és megoldásra várnak.

A rendszerváltás a magyar felsőoktatásban lényegesen simábban és eredményesebben zajlott le, mint a magyar társadalom sok területén vagy akár annak egészében. Felsőoktatásunk maga készítette elő és – megfelelő kormányzati és jogi háttérrel – vitte végbe a maga rendszerváltását: leépítette az új idők és a váltás követelte elemeket, de megőrizte európai hagyományait, bevált értékeit, válaszolt a kihívásokra és felépítette a társadalmi fejlődés megkövetelte új valóságát.

A felsőoktatás meglehetősen bonyolult rendszerének emberöltőjét most tíz metszetben tekintjük át. Ezek biztosan a legfontosabbak közé tartoznak, de még így sem állítható, hogy ezzel teljes képet adnak. Íme, a szubjektív válogatású lista – 10 *siker*, 10 kisebb-nagyobb *gonddal*.

¹ A Felsőoktatási Dolgozók Szakszervezete (FDSZ) 25 éves jubileumán, 2013. október 7-én tartott előadás átszerkesztett változata: <http://www.fdsz.hu>.

² Polónyi István: Az aranykor vége, Gondolat Kiadó, Budapest, 2013.

1. Három önálló törvény a felsőoktatásról – előzményekkel

Felsőoktatásunk 1993-ban kapott először önálló törvényt, amit azóta kétszer is újabb törvény váltott fel (nem szólva a százat is meghaladó kisebb-nagyobb módosításról). Érdemes visszatekinteni, milyen, a törvények bevezetőjében megfogalmazott elvek szabályozták és szabályozzák (felső)oktatásunkat. Az oktatásról szóló 1985. évi I. törvény³ bevezetőjét az 1990. évi XXIII. törvény⁴ elsősorban a *szocialista* jelző törlésével és helyettesítésével módosította⁵:

„A Magyar ~~Nép~~Köztársaságban az oktatás az általános műveltség és a szakmai ismeretek megszerzését és bővítését, az ifjúságnak, valamint a tanuló felnőtteknek ~~szocialista, demokratikus humanista szellemű; az igaz hazafiság és a nemzetköziség eszméit érvényesítő~~ nevelését szolgálja.”

A *szocialista* jelző törlése mögött természetesen jelentős, elsősorban politikai tartalmú *változások voltak*, így az ideológiai tárgyak, az orosz nyelv kötelezőségének eltörlése, a politikai szervezetek kivonulása. Az itt helyhiány miatt nem idézett meghatározó részek változatlansága azonban azt igazolja, hogy a magyar felsőoktatás egy folytonos – sok évszázados – európai akadémiai ethosz szellemében élt és működött, elég volt, ha arról csak az ideológiai indíttatású elemeket választotta le a rendszerváltás. Ezekben a felsőoktatás döntő többsége egyetértett, sőt igényelte azt, és ez nagyban segítette rendszerváltásának durva törekséktől, káros feszültségektől, szervezeti, személyi és tartalmi *összeomlástól* mentes megvalósítását. Nem kis szerepe volt ebben az 1988-ban 19 bátor egyetemi rektor által megalakított Magyar Rektori Konferenciának, mely felismerte és akkor sikeresen tudta védeni és *érvényesíteni* a felsőoktatás – nem öncélú, hanem a társadalom szempontjából fontos – érdekeit és értékeit.

A bevezetőkben tükröződő szemlélet

A három önálló felsőoktatási törvény preambuluma *önmagáért beszélő szemléletváltásokat tükröz*. Az olvasó is érzékeli a változó üzeneteket, a köztük lévő jelentős eltéréseket.

„A magyar felsőoktatás első önálló törvényi szabályozásának alapját az alkotmányos emberi jogok, az európai egyetemek Magna Chartája, valamint a társadalmi és a nemzeti lét jobb feltételeinek megteremtése iránti igény alkotja. Ennek érdekében szabályozza e törvény a felsőoktatási intézmények rendszerét, működését, autonómiáját, az állam szerepvállalását; rendelkezéseivel biztosítva a tanítás, a tanu-

³ <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=8548>

⁴ <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=8679>

⁵ A törvénykezési eljárásban szokásos tipográfia szerint az áthúzás a törölt, az aláhúzás az új szövegrészeket jelöli.

lás, a tudomány és a művészet szabadságát. A felsőoktatás mint kiemelt jelentőségű ágazat iránt az Országgyűlés különös felelősséget érez, ennek szellemében mindent megtesz annak érdekében, hogy a megfelelő korosztályból a felsőoktatásba bekerülő hallgatók létszáma a fejlett demokratikus társadalmakban elért szintre emelkedhessék.” (1993)

„Az Országgyűlés annak érdekében, hogy a Magyar Köztársaság Európai Unióhoz történő csatlakozásával a magyar felsőoktatás az Európai Gazdasági Térség felsőoktatási rendszerének részeként a megváltozott körülmények között úgy legyen képes ellátni a korszerű ismeretek létrehozásában, közvetítésében és átadásában, a társadalmi kohézió, a fenntartható fejlődés érdekében, a nemzetközi versenyképesség, a technológiai innováció kívánatos mértékének fenntartásában kijelölt feladatait, hogy – hagyományai és az európai egyetemek Magna Chartájában rögzített szellemi értékek megőrzése mellett – javuljon versenyképessége, erősödjék az oktatással, a kutatással és a gazdasággal való együttműködésének hatékonysága, a képzés minősége, a társadalom, a gazdaság és a környezeti fenntarthatóság igényeihez, a költségvetés feltételeihez való alkalmazkodás képessége, megvalósuljon a hallgatói és oktatói mobilitás, növekedjék a hallgatói esélyegyenlőség, továbbá, hogy a felsőoktatási rendszer és az egyes intézmények működésében a tanulás, tanítás, tudományos kutatás szabadsága, valamint a minőségre való törekvés folyamatosan és egyre fokozottabban érvényesüljön, a következő törvényt alkotja.” (2005)

„Az Országgyűlés a nemzet iránt érzett felelőssége tudatában, az Alaptörvényben foglalt hitvallás szerint egyetértve a nemzet lelki és szellemi megújulásának szükségességével, bízva az egyetemi polgárrá váló fiatal nemzedékek elhivatottságában, továbbá azt a hitét kinyilvánítva, hogy gyermekeink és unokáink tehetségükkel, kitartásukkal s lelkierejükkel ismét felemelik Magyarországot, a nemzeti felsőoktatás szabályozására új törvényt alkot.” (2011)

A szerző abban látja a legfeltűnőbb különbséget, hogy míg az első kettőben alapelveként és tételesen megjelennek az alkotmányos emberi jogok, az oktatás, a tanulás, a kutatás szabadsága, az autonómia, európai kötődésünk, a minőség, a hozzáférés szabadsága és bővítése, felsőoktatásunk legfontosabb társadalmi funkciói, addig a legutóbbi törvény – címében is jelezve – egy általános nemzeti lelki és szellemi megújulásra szűkül, de nem szól annak tartalmáról. Feltűnő, hogy a mai törvényhozók nem önmaguk, csak az utánuk jövőek nemzedékében bízva hisznek az ország – ezek szerint közelesen nem várható – felemelkedésében.

A legalább ennyire fontos konkrét elemek és különbségek természetesen a törvény teljes szövegében, majd az abból következő jogszabályokban és végül azok végrehajtásában keresendők és találhatóak. Ezek értelemszerűen nagyban járultak/járulnak hozzá az elért sikerekhez vagy okoztak/okoznak komoly gondokat.

2. Autonómia sor(s): oktatás/kutatás – szervezet – személyügyek – hallgatók felvétele – gazdálkodás

Az autonómia – ami az 1993-as törvény előszavában megjelenik és a 2005-ösben *tételeken és részletesen kibomlik* – hagyományosan kulcskérdése a felsőoktatásnak.

A rendszerváltás utáni útkeresésben felsőoktatásunk is sokféle segítséget és tanácsot kapott. A *Citizens Democracy Corps* nevű amerikai civil szervezet – Derek Bok, a Harvard University huszonkét éven át volt elnöke vezetésével – körültekintően elemezte a helyzetet. 1991-es *összeállításukban így üzennek nekünk* az egyetemi önállóságról, az autonómiáról:

- Nincs olyan átfogó terv [Magyarországon], amely a felsőoktatás céljait, azok fontossági sorrendjét meghatározná; ellentmondásokkal telített a kormány szerepe és az egyetemi önállóság biztosítékainak rendszere.
- Helyeseljük az elkötelezettséget az egyetemi önállóság megteremtéséért. Újra és újra bebizonyosodott, hogy erős oktatási rendszer kialakulásának alapja az egyetemek függetlensége az államtól.
- Az európai mintát követve a rektorokat és a dékánokat professzorokból és hallgatókból álló egyetemi és kari tanácsok választják rövid (3 éves), megújítható időtartamra. A költségvetést és a tantervet a tanácsnak kell elfogadnia.

Ha most két évtizedet és – a szerzőket tekintve – egy földrészt ugrunk, akkor Helene Nazaré, a *European University Association* (EUA) elnökét idézhetjük, aki az autonómia mai európai felfogását foglalta össze 2012 októberében Debrecenben a Magyar Rektori Konferencia plénuma, az azon beszédet is mondó Orbán Viktor miniszterelnök előtt:

1. táblázat

Felsőoktatási intézményi autonómia kívánatos elemei

(Forrás: http://www.mrk.hu/wp-content/uploads/2012/10/1.sz._-mell%C3%A9klet-Helena-Nazar%C3%A9-el%C5%91ad%C3%A1sa.pdf)

EUROPEAN UNIVERSITY ASSOCIATION EURÓPAI EGYETEMI SZÖVETSÉG		STRONG UNIVERSITIES FOR EUROPE ERŐS EGYETEMEKET EURÓPÁNAK	
Organisational Szervezeti	Financial Pénzügyi	Staffing Személyzeti	Academic Akadémiai
Selection procedure / criteria for rector <i>Rektorválasztás és kritériumai</i>	Length / type of public funding <i>A közfinanszírozás típusa és tartalma</i>	- Staff recruitment procedures <i>Munkatársak felvételének eljárásrendje</i>	Deciding on overall student numbers <i>A hallgatói létszám meghatározása</i>
Dismissal / term of office of rector <i>A rektori megbízás időtartama és megszüntetése</i>	Keeping a surplus <i>Megtakarítások megtartása</i>	- Staff salaries <i>A munkatársak fizetése</i>	Selecting students <i>A hallgatók felvétele</i>
Inclusion / selection of external members in governing bodies <i>Külső tagok bevonása, választása a döntést hozó testületekbe</i>	Borrowing money <i>Hitelfelvétel lehetősége</i>	- Staff dismissals <i>Munkatársak elbocsátása</i>	Introducing / terminating programmes <i>Programmok indítása és megszüntetése</i>

EUROPEAN UNIVERSITY ASSOCIATION EURÓPAI EGYETEMI SZÖVETSÉG		STRONG UNIVERSITIES FOR EUROPE ERŐS EGYETEMEKET EURÓPÁNAK	
Organisational <i>Szervezeti</i>	Financial <i>Pénzügyi</i>	Staffing <i>Személyzeti</i>	Academic <i>Akadémiai</i>
Creating legal entities <i>Jogi személyek (szervezetek) létrehozása</i>	Charging tuition fees for national / EU students <i>Hazai és EU hallgatók tandíjának megállapítása</i>		Selecting QA mechanisms / providers <i>Minősegbiztosítási rendszer és szolgáltató megválasztása</i>
	Charging tuition fees for non-EU students <i>Nem EU-hallgatók tandíjának megállapítása</i>		

Az „intézményi autonómia” és „önkormányzat” szavak a 2011-es törvényben nem fordulnak elő. (Csak hallgatói és doktoranduszi önkormányzat van – különböző jogokkal.) Ezzel „összhangban” a törvény a fenntartó hatásköreinek korábban nem tapasztalt centralizációját és ezzel túlsúlyát növeli a klasszikusan széles intézményi autonómia rovására. Ez a centralizáció korlátozhatja – és nyilván korlátozza – az *akadémiai* autonómia kereteit is, volumenét, forrásait, személyi és infrastrukturális feltételeit egyaránt. Különösen fájó az a szimbolikusan is nagy jelentőségű változás, ami a szenátust megfosztotta a rektorválasztás jogától (a véleményezés a gyakorlatban, mint kiderült, nem sokat ér) és ezt egyértelműen a miniszter hatáskörébe tette, aki ezzel már az első adandó alkalmakkor – nagy visszhangot és sokak ellenérzését kiváltva – élt is. Autonómia terén ezek szerint sikerekről nem, gondokról, sőt kudarcokról annál inkább beszélhetünk.

Érthető, ha az MRK 2013. május 13-án még határozott közleményben reagált a centralizált rektorválasztási rendre: „Az egyetemi autonómia az európai felsőoktatás több évszázados értéke, melybe nemcsak az oktatási, kutatási autonómia tartozik, hanem az intézmény felelős vezetőinek kiválasztása is. Az MRK nem tartja elfogadhatónak a rektorválasztás eljárásának jelenlegi törvényi szabályozását, azt, hogy a rektorjelölt személyéről nem a szenátus dönt. Az MRK egyhangúlag kéri a szabad rektorválasztás biztosítását, ezzel egyidejűleg támogatja a Fenntartói Testület létrehozását.” A 2014-es törvénymódosítás visszaadta ugyan a rektorválasztás jogát a szenátusnak, de ennek „ellentétele” lett – a Fenntartói Testület mellett – az erős kancellári poszt bevezetése.

Az autonómiának nem csak intézményi szinten, hanem a felsőoktatási rendszer egészének szintjén is van létjogosultsága és funkciója. Nyugat-európai mintákat is alapul véve alakult meg 1988-ban a felsőoktatás rendszerváltásának előkészítésében és megvalósításában fontos szerepet játszó Magyar Rektori Konferencia, mint ennek a közös autonómiának első, majd gyorsan társakra találó hazai reprezentánsa. Ez az emberöltő nyitányának egyértelmű sikere volt. A vonatkozó törvényi szabályozás változásai azt mutatják, hogy az MRK megalakulását követő és működését hosszú ideig jellemző sikerek az új helyzetben mérséklődtek, ezzel szemben megerősödtek a hatékonyságot jelentősen gyengítő gondok: fontos véleménynyilvánítási és javaslattevési, egyetértési jogok megszűntek, delegálási

joga erősen csökkent.⁶ 2013-ban még voltak érdemi állásfoglalásai, 2014-ben ilyenek már nem olvashatók.⁷ *Quo vadis* MRK?

3. Intézményrendszer: bővülés, integráció, jövő

Az intézményrendszerben a negyedszázad alatt két meghatározó változás következett be. A rendszerváltás után közel kétszeresére nőtt az egyházi intézmények száma (bár ezek nagyobbik része továbbra is igen kisméretű intézmény) és fokozatosan megjelentek új magánintézmények (alapítványi vagy más fenntartásban). Az állami intézmények körében 2000-ben jelentős integrációra került sor, s ezzel számuk kevesebb, mint felére csökkent, de működő felsőoktatási intézmény sehol sem szűnt meg, csak szervezetileg „átigazolt”. Igaz, újat sem hoztak létre. (Az, hogy az egyetemek száma 1988-ban és 2013-ban is változatlanul 19, egyszerű „optikai csalódás”, mert több vidéki egyetem integrálódott, viszont négy művészeti akadémia és két főiskola egyetemmé alakult, s ez a két folyamat – számokban – kiegyenlítette egymást.) A korábbi főiskolák egy része integrált egyetemek vagy főiskolák karaként folytatja működését. Néhány későbbi egyedi változás (kiválás, átállás) a rendszer összképét nem változtatta meg.

2. táblázat

A felsőoktatási intézmények számának alakulása

	Egyetem		Akadémia/Főiskola		Összesen	
	1988	2013	1988	2013	1988	2013
Állami	19	19	5+38	9	62	28
Egyházi	0	5	3+14	22	17	27
Alapítványi	0	2	0	10	0	12
Összesen	19	26	60	41	79	67

Ezek a változások – pl. valódi, nemzetközileg is jegyzett universitasok létrejötte (visz-szaállítása) – elvileg sikernek minősíthetők, de nem kétséges, hogy új gondokat is hoztak magukkal. Az egyházi és alapítványi intézmények – számbeli többségük ellenére – a hall-gatói létszám kb. 15%-át adják, tudományos súlyuk még ennél is lényegesen kisebb. Je-lenlétük önmaguknak és a társadalomnak siker, a felsőoktatásnak annyiban gond, hogy nagy számuk miatt sokszor a magyar felsőoktatási intézményrendszer egészét szétapró-zottnak minősítik. A hazánkra jellemző alacsony földrajzi mobilitás, a vidéki családok nagy részének mérsékelt teherbíró képessége és a felsőoktatási intézmények sokoldalú helyi közösségi funkciója miatt a 19 állami egyetemet és 9 főiskolát vállalni lehet. Bezá-rásukra – éppen ezek miatt – a politika a negyedszázad alatt nem is tett komoly kísérletet, erre legfeljebb szavakkal utalt, de döntésre nem vállalkozott.

⁶ 1993. Ftv. 68. § „(1), majd 2005. Ftv. 114. § „(1), (4), végül 2011. Nftv. 72. §.

⁷ Lásd www.mrk.hu

4. Növekvő számú, csökkenő felkészültségű hallgatóság, stagnáló oktatói létszám

A felsőoktatásban résztvevők száma az intézmények számánál lényegesen fontosabb társadalmi kérdés. Nem kell itt részletezni, milyen jelentőséggel bír a felsőfokú végzettséget szerzők száma a társadalom egésze, a termelés, a szolgáltatás, a kultúra és a művészet fejlettsége és fejlődése szempontjából, s az is közismert, hogy mit jelent az egyén, a családok számára a főiskolai/egyetemi végzettség az életmód, az életkor, a jövedelem, a társadalmi pozíció, a felemelkedés (vagy fent maradás) aspektusából. Köztudott, hogy a rendszerváltás előtt a korosztályok csekély hányada, 8-10%-a jutott be a felsőoktatásba. A 3. táblázat adatai azt mutatják, hogy bár az előző, sőt az azt megelőző negyedszázadban is jelentős növekedés volt, de az igazán nagy változás ebben az időszakban, elsősorban annak első évtizedében következett be, amit az utóbbi években számottevő visszaesés követett. A felsőoktatás kapuinak kiszélesítése erős társadalmi igény volt, s ennek kielégítését a felsőoktatás sikerrel oldotta meg, azzal együtt, hogy ez jelentős gondokat is eredményezett. A korosztályi bejutási arányokat tekintve elértük a fejlett országok átlagát, s többé-kevésbé tartjuk is, annak ellenére, hogy a potenciális jelentkezők száma – részben demográfiai okok miatt – erősen csökkent. Így nem lesz könnyű, s nem is lehet tartani az Európai Unió tervéhez igazodó vállalásunkat, a 40%-os diplomás arányt az aktív munkaképes korosztályban.

3. táblázat
Hallgatói, oktatói létszám alakulása

Tanév	Hallgató (ezer)	Oktató (ezer)	Hallgató/oktató arány
1937/38	12	1,7	7,0
1960/61	45		
1970/71	81		
1980/81	101		
1990/91	108	17,3	6,3
2000/01	327	22,9	14,3
2005/06	424	23,2	18,3
2010/11	361	21,5	16,8
2012/13	330	20,5	16,5

A bruttó számok mögött fontos részadatok vannak, pl. az államilag támogatott, a költségterítéses, a nappali és részidős képzésben résztvevők változó aránya, a másoddiplomás, a munka mellett tanulók száma. Ezek olyan mélyreható elemzést igényelnek, ami túlmegegy a jelen tanulmány keretein.

A létszámnövekedés fontos eleme a bekerülő hallgatóság felkészültsége. Az nem kérdés, hogy az átlagos felkészültség gyengébb akkor, ha a korosztály 40%-a tanul tovább,

mintha csak 10%. A fejlett világban ez mindenhol, már jóval korábban, elkerülhetetlenül bekövetkezett. A jó kérdés nem az, hogyan lehetne ezt visszafordítani, hanem az, milyen módszerekkel és eszközökkel lehet az így kialakuló tömegoktatást színvonalasan megvalósítani egy elit képzéshez kialakított és szokott rendszerben. Ennek egyik hatékony eszköze a – valljuk be, a sikeres Amerikából importált, csak egy kicsit európaira formált és bolognainak nevezett – lineáris fokozatrendszer, az alap/mester/doktori képzés piramisa – kellene legyen. Nálunk még nem az.

A táblázat adatai azt mutatják, hogy a hallgatói létszám legalább háromszoros, a csúcson majdnem négyszeres növekedését messze nem követte az oktatói létszám ilyen mértékű növekedése. A rendszerváltáskor 17 ezres oktatói kör a „csúcson” – 34%-os növekedéssel – 23 ezernél tetőzött, majd az utóbbi évek pénzügyi megszorításai miatt ebből mostanra csak 18%-nyi többlet maradt. Az egy oktatóra jutó hallgatói létszám a kezdeti, még az elitoktatáshoz igazított 6,3-es értékről felemelkedett háromszorosára, 18,3-re, majd leesett 16,5-re. Ezek már a tömegoktatás jellemzői, fiskális szemléletben jó arányok, az oktatás minősége és hatékonysága szempontjából már sokkal inkább problematikusak. Így hát ez egyik szempontból siker, a másiktól gond. De szemléletváltással megoldható gond.

5. Új képzési szerkezet – doktori képzés, szakképzés, bolognai reform

A rendszerváltás lényegében nem érintette az addigi, több évtizedes párhuzamos főiskolai és egyetemi képzési rendszert. Igazán nagy horderejű változást a doktori képzés és az erre alapozott PhD/DLA fokozat jelentette. Ezzel a magyar egyetemek is megkapták (sokszor azt írják, hogy visszakapták) a nemzetközi tudományos életben általános és elismert tudományos fokozat odaítélésének jogát⁸. A doktori képzés új rendszere a doktori programokra, majd ezek túlszaporodása után nagyobb, de kevesebb doktori iskolára épül(t). Minden egyetemünk akkreditáltatott doktori képzést (nyilván nem minden oktatott szakterületen). A PhD/DLA lett az egyetlen tudományos fokozat: bizalmat és elismerést jelentett, nagy felelősséget rótt és ró ránk. Jól végezzük, de olykor színvonalbeli és hatékonysági hiátusokkal. Összességében, de nem mindenben a magyar felsőoktatás siker története, nemzetközileg versenyképes teljesítménnyel.

Nem mondható el ez a kétéves, elvileg erősen gyakorlatorientált felsőfokú szakképzésről. Talán elsősorban amiatt, hogy nem ad(ott) felsőfokú végzettséget, csak szakképzettséget, és közérthető karaktere sem volt, mint pl. a sajnálatosan megszűnő technikus képzésnek. Ez a képzési forma (szemben az amerikai sikeres *community college*-okkal) a jelentkezők, a munkaerőpiac és a felsőoktatási intézmények szemében sem vált népszerű-

⁸ Egyetemeink rendszerint alapításukkal együtt kaptak jogot doktori cím odaítélésére, ami a negyvenes/ötvenes évek fordulóján pár évig szünetelt, de 1957-ben ismét lehetővé vált, s 1984-től jogi értelemben is tudományos fokozat lett. Az egyetemeken szerezhető „dr. univ.” jelentőségét erősen csökkentette a szovjet rendszerű tudományok kandidátusa és tudományok doktora, illetménykiegészítéssel is járó, tudományos minősítés. Az utóbbiak az új akadémiai törvény elfogadása óta már nem szerezhetők (a megszerzettek természetesen megmaradtak).

vé, pedig a felsőoktatás-politika (újabbán felsőoktatási szakképzés néven) folyamatosan támogatja, már szinte erőlteti – nem igazán sikerrel.

Működőképes, mert döntő hányadában valós és közös munkavállalói és munkáltatói igényeket elégít ki a szakirányú továbbképzések sok jó hagyományra épített rendszere (mérnök, orvos, jogász, tanár stb. továbbképzések), annak ellenére, hogy ezek gyakorlatilag csak önköltséges formákban működnek.

A képzési szerkezetben radikális változást a lineáris – alap-, mester- és doktori képzésből felépülő – háromciklusú képzési rendszer, a „Bologna” bevezetése hozta 2006-ban. Alighanem erről olvasható a legtöbb elemzés (vagy éppen csak sommás ítélet) és hallható a legtöbb (megalapozott vagy megalapozatlan) vélemény. 1999-ben hazánk képviselője is aláírta a Bolognai Nyilatkozatot, amelyik ennek bevezetését ajánlotta, a 29 aláíró ország pedig aláírásával vállalta. Több éves indokolatlan minisztériumi tétlenkedés után maga a Rectori Konferencia kezdeményezett ez ügyben, aminek hatására egy meglehetősen gyors, nem kellően előkészített kötelező, frontális bevezetés következett⁹. A mindmáig igazán nem összegzett tanulságok (írhatjuk hibák) egyike: kezdetben csak az alapképzési (BA/BSc) szakok programja és indítása volt a feladat, a mesterképzések (MA/MSc) ügye halasztódott. Ez egyrészt a szakrendszer nem kellő átgondoltságát, a tartalmi egyeztetések hiányát „eredményezte”, azzal a súlyos következménnyel, hogy az ötéves egyetemi tananyagok – az egzisztenciális biztonság kedvéért – rendszerint bezsúfolódtak a hároméves alapképzési programokba. Gyengébb átlagminőségű hallgatóság vs. koncentrált egyetemi szintű tananyag az alapképzésben: nem csoda, ha tartalmi értelemben nem lehet sikertörténetről beszélni. A gond az, hogy lassan egy évtized elteltével sem akar senki (sem a kormányzat, sem a szféra) szembenézni a helyzettel és vállalni az egész újragondolását és racionalizálását. (Egyedül a tanárképzésben eliminálták legújabbán a kétciklusú rendszert, s visszajött a kétszintű tanárképzés olyan hibridje, aminek az alapja egységes ugyan, folytatása viszont külön utas.) Problémaival együtt is mutat sikereket a rendszer: az alapidipomások jelentős hányada (a kezdeti szkepticizmus ellenére) jól el tud helyezkedni, ezért a vártnál kevesebben mennek közvetlenül tovább mesterképzésre. Ott viszont lehet(ne) – átgondolt igényes programok szerint – „elit-oktatni”.

Sok kérdést lehetne és kellene még itt tárgyalni: a felvételi rendszert a sűrűn módosuló követelményekkel és keretszám-elosztásokkal; ehhez kapcsolódóan a kétszintű érettségi, jónak elgondolt, de gyorsan elrontott funkcióját; a kreditrendszert, amelyik itthon legalább annyira gond (rengeteg halasztás, megnövekedett befejezetlen félévek, ezzel elnyúló diplomaszerezés), mint amennyire siker (rugalmasabb, egyéni képzési utak, hazai és külföldi mobilitási lehetőség stb.); a jelentős mértékű lemorzsolódást, a megoldatlan, csak továbbgörgetett nyelvvizsgakérdést, az ebből következő bennragadó diplomák magas aránya; a tételes ismeretek túlsúlyát a munkaerőpiac által igényelt értelmiségi-szakmai készségekkel és kompetenciákkal szemben; és így tovább. Sikerek és gondok elég nagy halmaza.

⁹ Néhány szakma (orvos, gyógyszerész, jogász, építész) kivítva az osztatlan mesterképzés lehetőségét.

6. Finanszírozás: változatos források, drasztikus elvonások, ígéretek

A Magyar Köztársaság országgyűlése és kormánya másfél évtizeden keresztül pénzügyi fedezetet biztosított a felsőoktatás társadalmilag igényelt expanzív fejlesztésére. Ez tette lehetővé a hallgatói és oktatói létszámok említett növelését, az intézmények elégségesnek sosem minősített, de azért fennakadásmentes működését, az infrastruktúra, az informatika szinte európai szintű fejlesztését, az eredményes tudományművelést, a nemzetközi kapcsolatok bővítését – az igen jelentős EU-s támogatások kiegészítéseként. Ezt csak mérsékelt, intézményenként nagyon változó arányban egészítették ki az ún. saját bevételek (önköltséges oktatás, kutatási pályázatok és megbízások, szakképzési hozzájárulás stb.). A vállalkozói és magánszférától a magyar felsőoktatás nem kapott és ma is csak ritkán, de talán majd növekvő mértékben kap számottevő támogatást, hasonlóan az európai átlaghoz, de messze elmaradva az amerikai gyakorlattól.

Ez a kérdéskör is rendkívül összetett, történetileg ebben a negyedszázadban is gyakran változó elemekkel, amelyek hol extra többleteket, hol extra elvonásokat is jelentettek: a felsőoktatásban a költségvetési inga gyakran kilengett. Csak néhány példa felsorolásszerűen, kifejtés nélkül:

- FEFA – az expanziót segítő jelentős többletet adott.
- Világbanki kölcsön – csak terv maradt.
- A Bokros-csomag – „muszáj huszárvágás” volt.
- PPP beruházások – nagy fejlesztések, súlyos költségek – kompenzációs tervek és ígéretek.
- Innovációs, szakképzési hozzájárulás: kellett, de elvonták.
- Vállalkozási tevékenységek: számos sikeres példa ellenére mára ezt is korlátozták.
- Egyre növekvő sajátbevételei arányok és kényszerek (szórással 50% körül) – (de ennek döntő hányada OEP pénz!).
- Széll Kálmán Terv – drasztikus elvonások és zárolások.
- Felsőoktatási Struktúraátalakítási Alap – az eddig jól gazdálkodókat sújtó, a rosszat mentő, nem teljesítményalapú ígéretek és összegek.

A működés és fenntartás állami finanszírozásában a rendszerváltás előttről örökölt jó-részt „kijárásos” gyakorlatot az ún. „normatív” támogatás váltotta fel. Ennek érthető alapelve az oktatási teljesítménnyel (a felvett hallgatói létszámmal, de nem a kibocsátott végzetekkel) arányos támogatás. De mivel ezt a felsőoktatás-politika nem párosította a minőségi teljesítmény anyagi elismerésével, a hatás eltorzult: az intézmények a mennyiségi fejlesztésben, az expanzióban voltak érdekelték (az érdek a felsőoktatásban is felül tudja írni az értéket), amihez jó háttér volt a társadalmi beiskolázási igény.

Az „aranykor” a nemzetközi és hazai gazdasági válsággal megszűnt, ezt követően szűk esztendőket következtek. Ma ott tartunk, hogy jó lenne hinni, ebből csak hét lesz, de erre nem látszanak garanciák.

A korábbi évek számadatai ma nehezen értékelhetők reálisan, az utóbbi éveké – a Széll Kálmán terv hatására bekövetkezett drasztikus elvonásokat mutatva – viszont kommentár nélkül is önmagukért beszélnek. A Magyar Rektori Konferencia összeállítása demonstrálja ezt:

Állami támogatás	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Nominálérték (Mrd Ft)	208	194	191	182	165	124
Reálérték (Mrd Ft)	208	182	172	157	137	97
A 2008-as százalékában	100%	88%	83%	75%	66%	47%

Az MRK közleményei¹⁰ is utalnak a fiskális szemlélet uralmára. Pedig ebben a megközelítésben is látni kellene, hogy a felsőoktatás nem költségvetési hiányt növelő teher, hanem egyénileg és társadalmilag is magasan megtérülő, igaz, hosszabb távú befektetés. Ennek elismerésére és pozitív következményeire vár felsőoktatásunk. Addig ez az intézmények számára biztosan nem siker, jobb esetben gond, de lehet, hogy már nincs messze a kudarc.

A felsőoktatás finanszírozásában a hallgatók többsége sokáig a nyertesek oldalán állt: nagyobbik részük, az államilag támogatott oktatásban résztvevők képzési költségeit fizette az állam, viszonylag olcsó diákokthoni helyek voltak, és még tanulmányi és szociális ösztöndíjat is kaptak, sőt Diákhitel-1 címen kedvezményes kamatú forrásokhoz juthattak. A költségtérítések (az 1993-as törvény szerint tandíjat fizetők) ezzel szemben igen jelentős, igazságtalan hátrányban voltak. Az „aranykor” számukra is véget ért. A tandíj szót ugyan a politika álságosan száműzte a magyar felsőoktatásból, de mostanra – nem igazságtalan elv, csak vitatható gyakorlat szerint – minden hallgató „fizet” valahogyan tanulmányiért, diplomájáért. Az államilag támogatott képzésben résztvevőkre meghatározott időtartamú hazai munkavállalási kötelezettség hárul, a költségtérítéses képzésben pedig olyan komoly összegeket kell befizetni, amit a magyar családok egy jelentős része már nem tud vállalni. Ebben nyújt segítséget a Diákhitel-2 nevű kölcsön konstrukció. Ezekre mondja a kormányzat, hogy siker, a hallgató inkább azt, hogy gond.

Az oktatók és az alkalmazottak többsége viszont ritkán állt a nyertesek oldalán. A Bokros-csomag, vagy a Széll Kálmán Terv okozta elvonások idején elbocsátottak egyértelműen a vesztesek közé tartoznak. A ciklus első felében még érzékelhető béremelések és jutalmak voltak. Az utolsó nyertes év 2002 volt, amikor a Medgyessy-kormány 50%-os közalkalmazotti béremelést hajtott végre. Azóta viszont gyakorlatilag nincs béremelés (a háromévenkénti automatizmus az inflációt sem követi). Az előrelépés az oktatói fokozatokban számottevő, de ma már gyakori, hogy a kiérdemelt előlépést éppen a bérhiány miatt nem tudják az intézmények realizálni. Ez méltánytalan helyzet, és sokak rossz érzését fokozza, hogy a vezetői pótlékok – megközelítés kérdése, hogy mennyire indokoltan – a korábbiakhoz képest többszöröződtek: a szféra jövedelmi átlagához képest nagyon kiugróak, a versenyszférához mérhetők, miniszteri fizetéseket is meghaladnak – miközben

¹⁰ Az MRK két közleményt adott ki 2012 végén (december 6. és 18.) a megszorításokra reagálva.

teljesítményértékelés és felelősség nincs. Ez a terület csak igen keveseknek siker, nagyon sokaknak (nagy) gond.

Az utóbbi időben hallhattunk a *Top 200 programról*: legyen magyar egyetem a legjobb 200 között a világrangsorokban. Egy ilyen nemes célnak sok, többek között költségvetési feltételei vannak. Az alábbi néhány adat világosan mutatja, hogy a magyar egyetemek milyen hátrányban vannak:

198. Buffalo University: 630 M USD → 143 Mrd HUF

http://www.buffalo.edu/about_ub/ub_at_a_glance.html

199. Goethe Uni. Frankfurt: 601 M € → 180 Mrd HUF

http://www2.uni-frankfurt.de/43171505/about_the_university

493. Techn. Uni. Wien: 250 M € → 73 Mrd HUF

http://www.tuwien.ac.at/wir_ueber_uns/beteiligungsmanagement/

Ide kellene besorolnia a 200. helyre pl. az ELTE-nek a maga 23 Mrd HUF költségvetésével. Ez igencsak illúzió.

7. Infrastrukturális fejlesztések (FEFA, PPP)

A ciklus elején jelentős támogatást biztosított a felsőoktatási intézményeknek a Felsőoktatás-fejlesztési Alap (FEFA), ami segített csökkenteni az infrastrukturális hiányokat. Ennek fontos eleme volt a pályázati rendszer, ami az általános pénzigénylés helyett konkrét fejlesztési elképzelések megfogalmazását, szakértői megítélését, majd megvalósítását tette egyre általánosabb gyakorlattá.

A ciklus derekán a kormányzat kezdeményezésére és támogatásával számottevő beruházási lehetőségek nyíltak az ún. *public-private partnership* (PPP) formáció keretében. Néhány év alatt – szinte mindenütt, de meglehetősen egyenetlenül – 190 milliárd forint értékben jelentős, régen látott és korszerű infrastruktúrafejlesztés volt (oktatási épületek, kollégiumok, modernizálások) – európai színvonalon. (Bár ezek az összegek nem függetlenek más beruházási támogatásoktól, de azért a skála szélességét mutatja, hogy a Semmelweis Egyetem közel 20, a Szegedi Tudományegyetem 2 Mrd forinttal szerepel a listán.)

Néhány év elteltével viszont megjelentek a hosszú távú (húszéves) súlyos törlesztési és működtetési terhek, különösen ott, ahol pl. a hallgatói létszám csökkenése vagy rossz tervezés miatt az új kapacitásokat nem tudják gazdaságosan kihasználni. Ebben a magyar felsőoktatás irányítása és intézményeinek nagy része (volt pozitív kivétel!) nem volt sem mértéktartó, sem előrelátó. Míg a FEFA határozottan siker volt, addig a PPP beruházásoknál a siker és a gond együtt volt és van jelen.

8. Tudomány: kutatás, fejlesztés, innováció

A magyar egyetemek – meglehetősen hallgatólágosan, de bizonyosan – a humboldti egyetemkonceptió jegyében létesültek és működtek, ami az oktatás és tudományos kutatás szimbiózisát és nemzetköziségét jelentette. Ennek – többek között – Eötvös Loránd miniszterként, rektorként többször is iránymutatóan és elfogadottan hangot adott. Ezzel az örökséggel érkezett felsőoktatásunk a rendszerváltáshoz, még akkor is, ha voltak korábban átmeneti időszakok, amikor a kutatást diszpreferálták, de soha meg nem szüntették. Abban pedig erősen a kutatás oldalára billen(t) a mérleg, hogy az oktatói előlépés, az egyetemi karrier döntő mértékben a tudományos teljesítményen alapul(t).

A rendszerváltáskor a három lábon álló magyar tudományosságából az ipari kutatóintézetek kidőltek, a felsőoktatás és az akadémiai/állami kutatóintézetek között kezdetben kisebb „pozíció-küzdelem” folyt. Az 1993-as felsőoktatási és az 1994-es akadémiai törvény teremtett viszonylag konszenzusos rendet: az egyetemek kapták az egyetemenként definiált tudományos fokozat, a PhD (és vele a habilitáció) odaítélésének jogát; az Akadémia megkapta a tudományok doktora fokozat helyett az (azzal egyenértékű) MTA doktora cím adományozásának lehetőségét; megszűnt a TMB (és ezzel együtt a tudomány kandidátusa és doktora fokozat is). Jogi értelemben a két szféra ma független egymástól, de tartalmilag együtt, számos közös formában (tanszéki kutatócsoportok MTA finanszírozásban, a kutatók részvétele doktori képzésben, a társult intézményi szervezetek, közös projektek, pályázati lehetőségek stb.) alkotják és művelik a magyar tudományt – nagyobb súrlódások nélkül. Az viszont kétségtelen, hogy a felsőoktatásban az ágazati tudománypolitika szinte sosem, korábban sem és most sem kapott, illetve kap olyan szerepet, szervezetet és személyiségeket, részben nyilván az MTA meghatározó súlya miatt, amire szüksége volna. Várjuk Eötvös Loránd vagy Klebelsberg Kunó méltó utódait.

Elsősorban az egyetemeken (kevésbé a főiskolákon) ún. alapkutatás dominál(t), de néhány (pl. műszaki, természettudományi, orvosi) szakmában a felsőoktatás folyamatos kapcsolatban áll(t) a gazdasággal, termeléssel, szolgáltatásokkal és ez komoly eredményeket, új eljárásokat, módszereket, termékeket stb. eredményezett. Az utóbbi években ezek többnyire az innováció égisze alatt jelennek meg. Erős, olykor túldimenzionált ugyanakkor az igény a társadalom részéről, hogy mind a képzés, mind a kutatás közelítsen a gyakorlat igényeihez, mert a „napi” igények kielégítése nem volt és nem lehet a felsőoktatás alapfeladata. Igen sikeres ez az innovatív együttműködés olyan területeken, ahol a termelői/szolgáltatói szféra prominens képviselőit bevonják az oktatásba, vagy ezzel egyenértékűen az oktatók/kutatók – pl. közös pályázatok, innovációs programok keretében – részt vesznek annak a tevékenységében. Az, hogy hazánk a nemzetközi innovációs mezőnyben jó esetben is csak a középmezőnyben van, legalább annyira múlik a gazdaság felfogásán és gyakorlatán, mint a felsőoktatáson és a kutatóintézeteken.

A tudomány művelésének is kulcskérdése a finanszírozás. Az egyetemi kutatások alapja és háttere a normatív állami finanszírozás ilyen című és célú komponense volt, az idők során változó arányban és főleg mértékben. Ebben elvileg fontos tétel a doktori képzés normatív támogatása, amit sajnos az utóbbi években egyre inkább elnyel az általános intézményi költségvetési hiány. Egyre nagyobb súlyt képviselnek a kutatástámogatásban a kompetitív rendszerben működő pályázatok. Ennek ma is meghatározó eleme az 1986-ban

létrehozott OTKA (Országos Tudományos Alaputatási Programok), de egyre több formájú és célú hazai (pl. az MTA keretében) és európai uniós pályázati rendszer jelenik meg. Ezek elveikben megfelelnek a nemzetközi trendeknek, de gyakorlatukban túlteng az adminisztráció, sőt a bürokrácia, szervezetük hektikusan változik. Akkor lennének hatékonyabbak, ha végre stabil pályázatkezelői háttér jönne létre.

A publikációk száma és minősége (gyakran a hivatkozások számával jellemezve) a rangsorok és az intézményi – és személyi – elismertség, presztízs fő komponense. Ebben felsőoktatásunk – lehetőségeihez mérten – nem teljesít rosszul, csak tudományterületenként és intézményenként elég egyenetlenül. Még mindig várat magára a nemzetközi rangú teljesítményt elismerő és honoráló folyamatos, kiszámítható finanszírozási rendszer: az ilyen célú alkalmi esetek (pl. a kutatóegyetemi pályázat 2009-ben), bár segítenek, de nem pótolják ezt. A kutatás a magyar felsőoktatás – számos tekintetben nemzetközileg is elismert – sikere. Gondot jelent a színvonal és a korszerű feltételek heterogenitása és fenntartása, feladatot az innovációs tevékenység erősítése.

9. Belső és külső minőségbiztosítás, akkreditáció

A felsőoktatás genetikusan minőségelvű rendszer: eredendően kiváló professzorok és kiváló hallgatók universitasa. Ez szűk keretek között sokáig jól működött, de megjelentek minőségrontó „mutációk”, belső és külső hatások:

- az előkészítetlen tömegképzés,
- a drasztikus és permanens forráshiány (Széll Kálmán Terv),
- a változásokkal szembeni tehetetlenség vagy érdekellentét a szférában,
- a felsőoktatási minőségpolitika és gyakorlat hiánya,
- a professzionális (minőség)menedzsment hiánya az intézményekben.

E negyedszázad kezdetének egyik jelentős lépése volt a minőség jelentőségének felismerése és az annak érdekében tett lépések. Nem új ötletként, hanem jó és eredményes, elsősorban amerikai példák alapján. Két korábbi törvényben (1993, 2005) volt – és ennek alapján működött – az átgondolt, korszerű, három főszereplős ágazati minőségpolitika, melyben kormányzati szerep volt a jogi háttér és a források biztosítása, intézményi kötelesség a belső minőségbiztosítás és önértékelés, a MAB feladata pedig a külső minőségértékelés és -hitelesítés (akkreditáció).

E negyedszázad végének egyik jelentős visszalépése volt a minőség jelentőségének üres deklarációkra korlátozása, hiszen a korábbi minőségügyi fejezetet a 2011-es Nftv.-ből kihúzták. Ezzel az intézmények eredendően is elsődleges felelőssége a minőségért még nagyobb lett. Néhány elem 2014-ben mégis visszakerült, miután nyilvánvalóvá vált, hogy e nélkül kiírjuk magunkat az európai minőségügyből (az ENQA-ból).

Az Nftv. e tekintetben is centralizál. A MAB tagjainak felét a miniszter delegálja (eddig egyet sem delegált)¹¹, az elnököt ő nevezi ki (eddig a testület választotta), az intézmények

¹¹ A 2014-es törvénymódosítás után 1+1 tagot delegál a HÖÖK és a MKIK (Magyar Kereskedelmi és Ipar-kamara).

és a MAB közötti közvetlen kapcsolatot megszüntette (egy kivétel a professzori pályázatok), és az Oktatási Hivatalt (OH) hozta döntési pozícióba, a MAB működésének pénzügyi háttérét bizonytalanná tette stb. A következmények egyike: a MAB ENQA (European Association for Quality Assurance) tagságának megújítása a függetlenség és a pénzügyi biztonság erős korlátozása miatt minimum késedelmet szenved, ma még nem látni, milyen mértékben. (Lásd a MAB Nemzetközi Tanácsadó Testületének 2013. évi ajánlásait: http://www.mab.hu/web/index.php?option=com_content&view=article&id=108&Itemid=622&lang=hu). A MAB új testülete – mindezek ellenére – a közel két évtized alatt kialakult minőségi ethosz és eljárási rend szellemében kívánja végezni munkáját, amit a minisztérium és az OH – apránként hátrálva – kénytelen lesz fokozatosan elfogadni. Csak így tudjuk követni azt az európai felfogást és gyakorlatot, amit a magyar kormányképviselő által is aláírt *European Standards and Guidelines* (ESG) tartalmaz (<http://www.enqa.eu/files/ENQA%20Bergen%20Report.pdf>). Ennek lényege a tervezett és szervezett minőségügy, a belső és külső minőségbiztosítás, az akkreditáció átgondolt, jól működő összhangja.

A MAB egyébként következetesen, meglehetősen szigorúan is minőségelvű és akadémiai szemléletű (volt), s csak a kritériumoknak megfelelő előterjesztéseket támogatta. A minőség védelmében számos esetben hozott nem támogató, de mindig megindokolt döntést. A minisztérium ezekkel szemben sohasem szigorított – s nem elvi alapon –, mindig csak engedett a követelményekből (azaz a MAB „nem”-ekre – indoklás nélkül – nem ritkán „igen”-eket mondott).

Máshol is lehetne, de itt szólunk a habilitáció ügyéről, aláhúзва annak minőségi aspektusát – és kiemelve tanulságát. A habilitáció, a *venia legendi* jogát – a doktori képzés jogához kötötten, az 1993-as törvény, fél évszázad szünet után – visszaadta az egyetemeknek azzal, hogy az az egyetemi tanári kinevezés feltétele legyen. Gondosan fogalmazott: az odaítélésre jogosult testület, a Habilitációs Tanács tagjai csak professzorok lehetettek (+ 1 tag a habilitált docensek képviselőjében). Ezzel megadta a lehetőséget (és a felelősséget) az egyetem tanári garnitúrának: csak azokat engedje be sorai közé, akik oktatói és kutatói teljesítménye ennek megfelelő minőségű. Részletezés nélkül: egyetemeink nem (csak) a minőség, hanem egyéb (érdek vagy szubjektív) szempontok alapján (is) habilitáltak, s ez a habilitációs cím olyan devalválódásához vezetett, amiért az, mint nem mérhető minősítés, egy évtized múlva kikerült a törvényből¹². A 2011-es törvény újból visszahozta: kérdés, hogy ebből a kudarcból, mert ez már az volt, tud-e sikert kovácsolni, de legalább tanulni felsőoktatásunk? Azzal, hogy a 2014-es törvénymódosítás lehetővé teszi a professzori cím adományozását alapidplomával (korábbi szóhasználatnál egyetemi diploma nélkül!) – a habilitáció (is) erősen devalválódik.

¹² Nem menti, csak részben magyarázza a helyzetet, hogy rendezetlen maradt a habilitáció és az MTA doktora cím viszonya az egyetemi tanári kinevezési gyakorlatban.

10. Európai felsőoktatás lettünk! Maradunk?

Felsőoktatásunk elitje mindig is Európához mérte magát. A peregrináció több évszázados gyakorlata, a két világháború között, részben a Klebelsberg létesítette Collegium Hungaricum hálózat segítségével, de sokféle kapcsolatai révén kialakult ösztöndíjas, vendégkutatói gyakorlat, a tudomány természetes nemzetközisége, a magyar származású Nobel-díjasok révén ezt megalapozottan tehette és tette.

1988-ban európai mintára hozták létre rektoraink a Magyar Rektori Konferenciát, amelyik azóta tagja az Európai Rektorkonferenciának, mai formájában a European University Association-nak. Az EUA-ban ma egyetemeink közül 13 teljes jogú és 2 társult tag van.¹³

Amikor az európai felsőoktatás az évezred végén szükségesnek látta – 1988-ban közös nyilatkozatban, a *Magna Charta Universitatum*ban – rögzíteni az egyetemek misszióját, működésük alapelveit, annak feltételeit, köztük kiemelten az intézményi autonómiát. Az akkor aláíró 388 rektor között magyar egyetemi rektorok is voltak. A dokumentumot mostanáig 80 ország 755 egyeteme, köztük 11 magyar egyetem¹⁴ szignálta.

1999-ben 32 ország (köztük a magyar) minisztere írta alá a konkrétságában és hatékonyságban erősebb, bár csak ajánlás jellegű *Bologna Declaration*ot. Az ebből kinövő *Európai Felsőoktatási Térség*nek mára 47 tagországa van. Kétévente miniszteri találkozók keretében megújító-bővítő nyilatkozatokban fogalmazták meg az európai felsőoktatás fejlesztésének irányait. Ennek a sokoldalú folyamatnak részeként vezettük be a többciklusú képzési rendszert, a kreditrendszert, a kölcsönös diploma elismerést biztosító törvényt, ehhez tartozóan a *diploma supplementet*, alakítjuk (most éppen megdőccenve) minőségbiztosítási és hitelesítési (akkreditációs) tevékenységünket, támogatjuk a hallgatói és oktatói mobilitást stb. Részt veszünk a ma még elég diffúz Európai Kutatási Térség alakításában, ami jelentős kutatási pályázati forrásokkal segíti a – színvonalas! – hazai kutatásokat is.

Ha nem is mindenben a lehetséges maximumokkal, de egyértelműen sikeresen őriztük és erősítjük felsőoktatásunk európaiságát. Bízunk benne, hogy ez újra élvezni fogja a felsőoktatás-politika támogatását, bár ezért felsőoktatásunknak olykor meg kell küzdenie.

A szintézis igénye: felsőoktatási stratégia

Egy országnak, mindenkori kormányának a felsőoktatás terén is kell legyen – legalább középtávú – stratégiája. Ideális helyzet, ha ez kormányciklusokon átívelő, társadalmi és politikai konszenzuson alapszik. A mi helyzetünk az 1990-es törvénymódosításkor és az

¹³ EUA-tag: BCE, BME, DE, ELTE, KKE, ME, NKE, NYME, ÓE, PTE, SE, SZIE, SZTE, társult tag: BGF, SZE.

¹⁴ A *Magna Charta Universitatum* nyilatkozatot aláíró egyetemek: BCE, BME, ELTE, KEE, KLTE, ME, PE, PTE, SE, SZIE, SZTE.

1993-as törvényelfogadáskor még ilyen volt, de már régóta nem ilyen: felsőoktatásunk „aktuális” jövőképe azóta igen gyakran változott.¹⁵

Az utóbbi néhány évben meglehetősen hektikus elképzelések és megfogalmazások jelentek meg koherens stratégia helyett. Fontos ezeket számon tartani, mert hozzájárultak a felsőoktatás egészében megjelenő feszültségekhez, ellentmondásokhoz, arra árnyékot vető társadalmi-politikai megítéléshez, kölcsönös elégedetlenségekhez. A magyar felsőoktatás egyelőre nincs mély válságban, sőt „a nemzetközi mezőnyben gyakran meglepően jól teljesít” – mondta Orbán Viktor miniszterelnök 2012-ben az MRK plénumán. Jelentős munkanélküliséggel küzdő társadalmunkban még mindig messze legkisebb a diplomás munkanélküliek aránya, és a MKIK Gazdaság- és Vállalkozáskutató Intézete szerint¹⁶ sem érdemes általánosságban túlkínálatról beszélni, hiszen a versenyszféra jelentősen eltérő igényeket támaszt az egyes végzettségek esetében.

A magyar felsőoktatásban – sikerei mellett – természetesen voltak és vannak gondok, erről bőven szólt eddig az írás. Ma már azt is írhatjuk, hogy egyes gondok válságjeleket okoznak. Az okok kétfélek: részben általánosak, részben konkrétak.

Az általános okok: külsőként az oktatáspolitikai bizonytalanság a hogyan és a merre tovább kérdésében, más szóval a reális stratégia hiánya; a bizalom megcsappanása a kormányzat részéről (lásd pl. a redukált forrásokat, a korlátozott gazdálkodási lehetőségeket, az autonómia csökkentését, a kancellári rendszert); elemzés nélküli túlzó kritikák a munkaerőpiac néhány szereplőjétől; mindezek tükröződése a médiában és így lassan a közvéleményben is. Belsőként a szféra összefogásának és határozott képviselésének gyengesége (lásd MRK honlap); az intézmények közötti érdekellentétek erősödése; az önálló útkeresés hiánya és a *status quo* őrzésénél gyengébb hajlam és törekvés a szükséges változtatásokra.

A konkrét ok: az évek óta tartó drasztikus mértékű forráskivonások, amelyek élesen szemben állnak azzal, hogy a felsőoktatási befektetések megtérülése mind egyéni, mind társadalmi szinten hazánkban messze európai átlag fölötti, sőt az élmezőnybe tartozik. És szemben állnak azokkal a százmilliárdokkal, amelyeket rosszul és felelőtlenül gazdálkodó önkormányzatok, sportegyesületek és mások – lehet, hogy éppen a felsőoktatásból elvont összegekből – minden elvi alap nélkül kapnak.

A kialakult ellentmondásos, feszült helyzet, a kölcsönös elégedetlenségek egyre erősebben igényelték a kiút megfogalmazását. Hosszú várakozás és igény után 2013 nyarán jelent meg egy dokumentum a *Felsőoktatás átalakítása: stratégiai irányok, soron következő lépések* címmel. Nem komplett stratégia, csak stratégiai irányok és csak rövid távú

¹⁵ 1992-ben: *A magyar felsőoktatás fejlesztése 2000-ig (Összefoglalás. Döntéselőkészítő javaslatok)* – Kocsis Károly, Andorka Rudolf, Illyés Sándor, Michelberger Pál, Réthelyi Miklós, Róna-Tas András. Majd *Konceptió a felsőoktatás törvényi szabályozásához* – Király Tibor akadémikus, jogász professzor vezette munkacsoport. Ez az utóbbi koncepció döntő hányadában megjelent az 1993-as törvényben. Alapjaiban ma is vállalható lenne, ha nem jöttek volna újabb, részben indokolt elképzelések és váltások. 2004-ben miniszteri felkérésre készült a „Csatlakozás az Európai Felsőoktatási Térséghez” című (CSEFT) koncepció. A meglehetősen radikális változásokat tartalmazó dokumentumot a szféra nem tudta elfogadni, több lényegi elemét és megvalósítási módját opponálta és végül a készítőket egy mértéktartó változatra készítette. 2011-ben: Széll Kálmán Terv.

¹⁶ http://www.gvi.hu/data/papers/diploma_2010_kiadvany_110322_.pdf

lépések, de az adott helyzetben az előrelépés és a konszenzus lehetőségét ígérték. A bevezetőjében megfogalmazott alapelvek visszatérést mutattak egy olyan felfogáshoz, amit a felsőoktatás jelentősége a 21. században megkíván. Megállapítja, hogy a magyar felsőoktatásban a részvételi arány (20–25%) nemzetközi összehasonlításban alacsony. Azaz bármilyen visszafejlesztés nem reális alternatíva, csakis fejlesztésben kell gondolkodni.

A Széll Kálmán Terv bevezetőjének ellentmondva rögzíti, hogy a felsőoktatás nem „pénzköltő szektor” hanem mind az egyén, mind a társadalom, mind a gazdasági növekedés, a nemzetközi versenyképesség és a nemzetgazdaság egésze szempontjából stratégiai jelentőségű ágazat. A tervezet elképzelhető következményeit tovább nem érdemes latolgatni, mert a (jogi háttér nélküli) „felsőoktatási kerekasztal” többségének támogatását élvezve (10 igen kontra az MKIK ellenvéleménye) ugyan 2013 novemberében a kormány elé került, de ott semmiben nem született publikus döntés. Ez érthetetlen meglepetésként érte a felsőoktatást, mert kész volt – legalábbis többségében – az esedékes változások végrehajtására. Maradt a bizonytalanság – merre és mikor lesz az előre?

Stratégiát az új kormány sem készített eddig, ám 2014 nyarán egy nagyon gyorsan lefuttatott törvénymódosítás rögzítette a kancellári rendszer bevezetését szeptember 1-jei hatállyal, és mostantól ismét a szenátusok választhatják – az akadémiai kérdésekre korlátozott jogkörű – rektort. Gazdálkodási kérdésekben (s ezzel szervezet, létszám, képzési programok, beszerzések stb. tekintetében) a kancellár és a Fenntartói Testület kap döntési jogosítványokat. (Az már csak költői kérdés: miért csak a felsőoktatási intézmények kapnak kancellárokat, miért nem kapnak a sokkal nagyobb adósságokat felhalmozó önkormányzatok, cégek, kórházak, sportegyesületek?) Az is sajátos és meglepetésszerű leértékelése a felsőoktatásnak (benne a habilitációnak), hogy mostantól – pályázat és testületi értékelések nélkül – már alapidplomával (azaz a klasszikus egyetemi diploma nélkül!) kaphatnak – felsőoktatáshoz nem értő testületek (MMA, MOB) javaslatára – művészek és kiváló sportolók egyetemi tanári címet.¹⁷ (Magyar középiskolában így nem taníthatnának!) A törvénymódosítás fontos eleme a duális képzés jogi háttérének megerősítése. Ez több szakmában gyakorlatias előrelépést ígér, de a felsőoktatásban számos képzési terület van, ahol ez nem releváns. A törvénymódosítás „egyébként” úgy került a Parlament elé, hogy a múlt évben még fontosnak látszó kerekasztal (és más sem) szólhatott hozzá, de – ilyen a mai helyzet – pl. az MRK utólag sem nyilvánított véleményt. Most van ígéret a minisztériumtól és igény a felsőoktatástól arra, hogy a következőkben előzetes jogszabályi egyeztetések lesznek/legyenek. Az itt leírtak szerint legalább tíz fontos területen szükséges tárgyalni, sikereket elérni és gondokat megoldani. Amihez természetesen így kiérlelt, megvitatott, kölcsönösen elfogadott stratégia kell.¹⁸

¹⁷ Az Akadémia is megkapta ezt a jogot, de elnöke egyértelműen és nagyon korrektül jelezte: az MTA nem kíván a felsőoktatás értékrendjébe és autonómiájába beleavatkozni.

¹⁸ Tanulságos lenne ehhez most minden oldalnak végiggondolni a Bologna-rendszer bevezetésének „kiérlelt, megvitatott és kölcsönösen elfogadott” módját és következményeit. Ismétlünk vagy tanulunk?

Epilógus

Ha a magyar társadalom, élén a politikai, gazdasági, értelmiségi elittel, nem ismeri fel és nem ismeri el sokoldalú támogatással a felsőoktatás jelentőségét, ha a felsőoktatás nem elég erős érdekei érvényesítésében és nem elég következetes értékei védelmében, ha nincs világos, átlátható, széles körben megvitatott és társadalmilag elfogadott kormányzati stratégia, ha nem látjuk, hogy mikor és mennyivel fektet be ismét többet, legalább a szükségset az egyén és a közösség a jövőjét alakító felsőoktatásba, akkor nem kell egy emberöltő sem ahhoz, hogy a kisebb-nagyobb gondok helyett valóban kudarckról szóljon a következő visszatekintés: a felsőoktatás és a társadalom együttes kudarcáról. Ennek elkerülése – kudarck helyett sikerek elérése – sok-sok egyén és az egész magyar társadalom közös érdeke.

FELSŐOKTATÁSI ÉS TUDOMÁNYOS
TANÁCS

AZ FTT SZEREPE A FELSŐOKTATÁSI TÖRVÉNY (CXXXIX/2005) ELŐKÉSZÍTÉSÉBEN

Az FTT állásfoglalása a felsőoktatási törvény 2004. aug. 11-i tervezetéről

1. Továbbra is *támogatjuk*, hogy a magyar felsőoktatásban szükséges reformok alapját egy *új felsőoktatási törvény* alkossa – a 2004. júliusi kormányhatározat alapján.
2. Az új törvény tervezetének augusztus 11-i változata alapul szolgálhat a Parlamenthez benyújtandó javaslatához. Ebben számos általunk korábban is támogatott elemet találunk, de jelentős számban vannak olyan súlyos kérdések, korábbról nem ismert, ezért nem tárgyalt, a kormányhatározat 41 pontjában nem szereplő, vagy csak érintett, de nem kifejtett elemek, amelyek tisztázása és a velük kapcsolatos *konszenzus megteremtése nélkül a törvényjavaslat jelen formájában nem támogatható*.
3. A reform sikere érdekében magyar törvényhozáshoz és a magyar felsőoktatáshoz méltó, jól átgondolt, színvonalas törvényre van szükség.
 - a) Úgy véljük, hogy a törvénytervezet még nem érett össze koherens egésszé. Nem szerencsés a törvényben a közoktatási mentalitás megjelenése. Ennek egyik oka/következménye a *kutatás-fejlesztés-alkotás témakörének, a tudomány szellemének* hiánya a jelen tervezet szemléletében. A tudomány kimaradásával egyszerűen csak „kronologikusan post-secondary” tanítássá válna a felsőoktatás.
 - b) A tervezet a legtöbb tekintetben feleslegesen részletes, sok mindent aprólékosan, azaz túlszabályoz, jelentős részében egy intézményi SZMSZ-t jelenít meg. Ennek hátterében nyilván az áll, hogy az *autonómia fogalma és szellemisége* is hiányzik a törvényből. Ha ezt sikerülne megragadni és érvényesíteni, akkor lehetne és érdemes volna egy keretjellegű törvényt alkotni.
 - c) A szöveg a sietség, a kapkodás nyilvánvaló jeleit hordozza magán, a formai hibákon túl tartalmilag összességében nem kellően kidolgozott, sok vonatkozásban rendkívül aránytalan, ellentmondásos. Számos új(szerű) fogalom definíciója hiányzik, ezek tisztázása és megfogalmazása elengedhetetlen. Színvonalában, kidolgozottságában elmarad az elvileg alapjául szolgáló *Magyar Universitas Program* (MUP), a törvénykonceptió 2004. júniusi változatától.
4. *Támogatjuk* a következő – a kormányhatározatban is szereplő – fontosabb új elemeket:
 - a) Az új felsőoktatási képzési struktúra, a *több* (és nem két!) ciklusú lineáris képzési rendszer (a Bolognai-folyamat) bevezetését.
 - b) A *kimenetvezérelt és kompetencia alapú új képzési keretek* megfogalmazását az európai uniós ajánlásoknak megfelelően, ezzel összefüggésben azt, hogy az oklevelek végzettséget és szakképzettséget egyaránt biztosítsanak.
 - c) Az intézményalapításra jogosultak körének – megfelelő jogi és gazdálkodási feltételek és *felelősség* (garanciák) mentén történő – bővítését.
 - d) Az állami intézmények speciális költségvetési jogállását.

- e) Az intézményvezetésben a stratégiai (Irányító Testület) és az akadémiai döntések (Szenátus) fórumainak elkülönítését, de csak a kettő közötti érdemi együttműködés és koordináció biztosításával, és a rektor pozíciójának megerősítésével.
 - f) Az intézményfenntartói jogkörök pontos körülhatárolását, külön az állami, külön a nem-állami intézmények esetén.
 - g) Az államilag finanszírozott képzési keretszámok elosztásában a gazdasági versenyképesség, a munkaerőpiac és a jelentkezők érdeklődése meghatározó szerepének érvényesítését.
 - h) A hazai és európai szintű hallgatói mobilitás feltételeinek jelentős könnyítését és anyagi támogatásának új formáit.
 - i) A minőséget veszélyeztetető – többes – oktatói alkalmazások korlátozását.
 - j) A tehetséggondozás formáinak és eszközeinek bővítését.
 - k) A *hallgatói és oktatói jogok és kötelességek összehangolt* rendezését.
 - l) A képzés minőségét, az intézmények oktatási-kutatási eredményességét alapul vevő, annak fejlesztését szolgáló finanszírozási rendszer bevezetését.
 - m) A kutatási támogatások növelését, a feltételek javítását (ami még hiányzik).
 - n) A magántőke bevonását az intézményfejlesztési programokba.
5. A jelenlegi törvénytervezet következő pontjainak tartalmával, azok *mostani megfogalmazásával nem értünk egyet, ezért azok átdolgozását – pontosítását, kiegészítését módosítását vagy éppen törlését – feltétlenül szükségesnek tartjuk:*
- a) A *mesterképzés* egésze (funkciója, tartama, akkreditációja, keretszámai, finanszírozása stb.) a jelen tervezetben lényegében szabályozatlan. A mesterképzések *képzési és kimeneti követelményeinek* intézmények általi meghatározása e programok teljes kuszaságához vezet, az átjárhatóság elemi követelményei sem biztosíthatók. Milyen lenne, pl. ebben a „tarka” helyzetben az egységesnek elképzelt magyar tanárképzés?! Ez veszélyezteti a nemzetközi és hazai összehasonlíthatóságot is. A *mesteroklevél követelménye minimum 90 kredit legyen.*
 - b) A *felsőfokú szakképzés* – bár több helyen szerepel – egészében nincs beillesztve a rendszerbe (felvétel, átvétel, kreditbeszámítás, finanszírozás, akkreditáció, besorolása a képzési ágakba stb.). Átgondolt beépítése – annak sikeres fejlesztése és bővítése érdekében – nélkülözhetetlen.
 - c) A *doktori képzés* és keretei (a doktori iskolák) szabályozásában (szabályozatlanságában) visszalépés van a jelen helyzettől, amit nem indokol semmi, nincs szükség ezekre a változtatásokra. Ugyanakkor szükség van a *predoktori-* és a *posztdoktori ösztöndíj* most még hiányzó törvényi kodifikálására.
 - d) Az egyes ciklusok közötti és azokon belüli (képzési területek és ágak közötti) államilag támogatott *keretszámok elosztásának elveit* rögzítse a törvény. A tényleges arányok és számok az adott időben ennek alapján állapíthatók meg.
 - e) Az OM *Felsőoktatási Hivatala* megjelenése, szerepe, funkciója, feladatai, s a felsőoktatás rendszerébe illeszkedése tisztázatlan. Miniszteri feladatokat, hatásköröket ne vegyen át. A hatósági funkciót („nyilvántartásba vétel”, „regisztráció”, „engedély”?) is pontosítani kell, amihez egyértelmű hatáskörök, jogalapok és szakértői háttér szükséges. Ez utóbbit – független szakmai testületként – elsősorban a MAB és az FTT biztosítja, de a testületek és a Hivatal viszonya, kapcsolatrendszere – a jelenleg

működő akkreditációs eljárási rendre alapozottan – átgondolt újraírást igényel. A szakmai testületek súlyának erősítése fontosabb a felsőoktatás szempontjából, mint a Hivatal „túlhatalma”.

- f) Az *intézményalapítás* maradjon országgyűlési hatáskör (ez jelentőséget és rangot ad, másrészt a közeljövőben nem várható sok új intézményalapítás).
- g) A MAB, az FTT és az intézményi IT-k összetételére, a Hivatal hatáskörére szóló javaslat (és az állami fenntartói jogosítványok megfogalmazása) kifejezetten *centralizációs törekvéseket*, etatisztai felfogást tükröznek. A MAB teljes szakmai és személyi függetlenségét tevékenységének objektivitása és a magyar felsőoktatás nemzetközi elismertsége érdekében is biztosítani kell. Az FTT úgy legyen a miniszter tanácsadó testülete, hogy abban a társadalom széles köreinek képviselője és objektív véleménye domináljon, kapjon szakmai súlyának és feladatainak megfelelő jogosítványokat és státuszt.
- h) A Magyar Rektori Konferencia kapjon érdemi szerepet, többek között a centralizációs törekvések ellensúlyozása érdekében is.
- i) A minőségbiztosítás – a berlini konferencián külön is kiemelt – rendszerét világos szereposztással kell megvalósítanunk. A törvény szellemiségének egyik alapvető eleme a *minőség* kérdésköre legyen! Az (oktatási) kormányzat hatásköre a *nemzeti minőségpolitika* meghatározása, az intézmények feladata a *minőségbiztosítás*, a MAB a *minőségértékelést* végzi. Ebben a szellemben kell a törvény megfelelő pontjait átalakítani. Külön kiemelandó: meg kell tartani *programszintű külső minőségértékelés* rendszerét. A *kimenetek* minőségének értékelése pedig a felhasználói szféra, s az egész társadalom folyamatos minőségi kontrollja mellett kell megvalósuljon.
- j) Következésképpen végig kell gondolni és érvényesíteni a törvényben a *lineáris képzési rendszer bevezetésének következményeit* az intézményi besorolás (egyetem/ főiskola), az eddigi egyetemi/főiskolai karok, az egyetemi/főiskolai oktatói feladatok, követelmények és besorolások, finanszírozás, akkreditáció stb. tekintetében. A szövegben számos helyen megjelenő, kritériumoktól és teljesítménytől független *homogenizálás* sokakkal szemben méltánytalan, igazságtalan és a magyar felsőoktatás minőségének rovására megy. Alapelv legyen: egységesíteni csak egységes követelményrendszer alapján lehet!
- k) A „tisztességes” *versenyelemek* megjelenése a felsőoktatásban és megjelenítése a törvényben fontos és kívánatos előrelépés. Ezen belül a sokféle intézmény *objektív rangsorolása* igen körültekintő előkészítést és megvalósítást igényel. Nem biztos, hogy ez utóbbi törvényi téma, különösen, ha jelenleg konkrétumot nem tudunk mondani róla.
- l) A törvény vállalja fel a tehetséggondozás keretében az *elitképzés* témáját: ez minden ország felsőoktatásának alapvető feladata. Ennek egyik – itthon is bevált – formája a kiváló szakkollégiumok rendszere.
- m) A tervezetben sok ponton nem egyértelmű, hogy mi vonatkozik minden, mi az állami és mi a nem-állami felsőoktatási intézményre. Ezeket rendezni kell. A törvényben következetesen érvényesíteni kell a *szektorsemlegesség* elvét.
- n) A jelen törvényhez hasonlóan az újban is biztosítani kell az *Országos Tudományos Diákkörök* működésének anyagi feltételeit.

- o) A felsőoktatás érdeke az áfa-visszaigénylés lehetőségének megteremtése.
- p) A tervezet több ponton nem felel meg az *Alkotmány* szövegének, s mivel annak módosítása nem várható, a tervezetet gondosan elemezni kell.
- q) Az *oktatók* tekintetében több, eddig nem tárgyalt, nem indokolt és elfogadhatatlan új elem jelent meg ebben a tervezetben.
- *Nem fogadható el*, mert súlyos következményekkel járna a tanárok és docensek határozott idejű munkaviszonya;
 - maradjon meg a tanársegédek és adjunktusok alkalmazásának most érvényes időbeli behatárolása;
 - ne térjünk át a tervezet szerinti *cím-rendszerre*, maradjanak meg a teljesítményen alapuló egyetemi és főiskolai besorolások;
 - az oktatók feladatai között a kutatói-fejlesztői (művészeti) tevékenységet – a besorolásnak megfelelően – szerepeltetni kell;
 - a professzori kinevezés (egyetemen és főiskolán is) külső, országos értékelésre alapozottan történjen;
 - ezzel összefüggésben világos funkciót kell adni a habilitációnak, nem elég csak a lehetőségét megtartani;
 - a „kutató tanár” helyett az *akadémiai szférában bevált* „kutatóprofesszor” kifejezést használjuk (bár „nem-kutató professzor” nincs, hiszen minden professzor egyben kutató is);
 - a „*magántanári*” címet a javaslat gyakorlatilag devalválja, ennek eddigi színvonalát és értékét megfelelő követelmények állításával és érvényesítésével meg kell tartani;
 - a teljesítményalapú *mozgóbért* csak a bértábla 100%-os alapjai fölötti tartományban lehet megvalósítani – többletforrásokból;
- r) Szükséges a „*kar*”, *mint önálló és meghatározó intézményi szervezeti egység kritériumai*, a létrehozáshoz kívánatos mennyiségi és minőségi feltételek szabályozása és ennek – a létesítés feltételeként előírt – külső (MAB, FTT) értékelése.
- s) Ismételjük: az IT–rektor–szenátus viszony még mindig nem kellően tisztázott. Először el kell dönteni a megvalósítandó vezetési szerkezet koncepcióját, és ennek megfelelően következetesen (itt most viszonylag részletesen) kodifikálni kell ennek legfontosabb elemeit.
6. A tervezetből *jelenleg hiányzik* több – a ma érvényes törvényben szereplő – témakör:
- a) *A tudományos kutatás*. A felsőoktatás, mindenekelőtt az egyetem, integráns, elmaradhatatlan része, ősi missziója új tudományos eredmények létrehozása és azok továbbadása, az új kutatói nemzedék kinevelése. Ezt elsősorban a törvény szellemében, számos ponton szövegében és összefoglalóként egy önálló fejezetben kell megfogalmazni, enélkül a törvény nem képzelhető el. Figyelni kell a releváns (akadémiai, innovációs stb.) törvényekkel biztosítandó összhangra. Külön hangsúlyozzuk a felsőoktatás és a Magyar Tudományos Akadémia kapcsolatrendszerének fontosságát és ennek megfelelő megjelenítését a törvényben, beleértve az egyetemi és akadémiai szféra bérrendszere egyensúlyának megőrzését.
- b) *A felsőoktatási intézmények autonómiájának tartama, határai* (és az azon kívüli hatáskörök).

- c) Az intézmények *regionális funkciója*, a *tudáscentrum* koncepciója.
 - d) Az *intézmények nemzetközi kapcsolatai*. Az *Európai Felsőoktatási Térség* és az *Európai Kutatási Térség* bevezetőben meghatározóként említett ténye a tervezetben nem tükröződik, ezt feltétlenül pótolni kell. (Egyedül a hallgatói mobilitás kérdésében elégséges a szöveg.)
 - e) A felsőoktatásban eddig is, ezután is fontos szereppel bírnak a hallgatói és az oktatói/alkalmazotti *érdekvédelmi szervezetek*. A hallgatói oldalt a tervezet – gyakran indokolatlan és már-már irreális részletességgel – tárgyalja, viszont a dolgozói érdekvédelmi szervezetek ügye kimaradt, szemben a jelenleg érvényes paragrafusai-val.
7. Ismételten felhívjuk a figyelmet arra, hogy az átalakítási program, a reform a felsőoktatás megfelelő *finanszírozása* nélkül nem valósítható meg.

Az itt felsorolt értékek és hiányosságok alapul vételével a törvénytervezet egészéről ebben a fázisban nem alakítunk ki kategorikus igen/nem véleményt. Szükségesnek tartjuk – az FTT-től és sok más helyről beérkezett véleményekre, javaslatokra alapozva – a tervezet átdolgozását. Azok figyelembe vétele után kívánjuk kialakítani – szándékunk szerint támogató – végleges állásfoglalásunkat.

Budapest, 2004. augusztus 25.

Felsőoktatási és Tudományos Tanács

Tájékoztatás az FTT plénuma és a szakbizottságok tagjai számára

Törvényelőkészítés:

Mi van ma? – Mi lett volna? – Mi lesz/lehet holnap?

Szokatlan című és szokatlan stílusú összeállítás olvasható a következőkben. Nem mélyreható elemzés, nem oktatásfilozófia, nem is vitairat. Az írás azt kívánja vázlatosan bemutatni – a szférában közismert és sokszor (meg)vitatott dokumentumok: a *Csatlakozás az Európai Felsőoktatási Térséghez* (CSEFT), a *Magyar Universitas Program* (MUP), az új *törvény szövegtervezetei* tükrében – hogy a felsőoktatásunkat érintő reformelképzelések milyen átalakuláson mentek át. Segíteni akarja a helyzet megértését azzal, hogy utal a jelen helyzetre (*mi van ma*), vázolja a mára már „meghaladt” köztes állapotok karakteres elemeit (*mi lett volna*), és körvonalazza a dolgok jelenlegi állása szerint a „holnapot” (*mi lesz/lehet holnap*). Ez még biztosan nem végleges állapot, már csak azért sem, mert az csak a parlamenti vitában alakul ki. Sokan aktív résztvevőként is tudják, hogy ezek a változások is viták, gyakran indulatos, ütközéseket kiváltó viták, kompromisszumok és kon-

szenzusok eredményei. Az itteni megfogalmazások alapjául szolgáló, a közelmúltban lezajlott műhelymunkában kialakított szövegtervezet rövidesen olvasható lesz. A közreműködők látják, hogy még azon is további finomításokra, pontosításokra lesz szükség, miközben alapkérdésekben sem lesz teljes egyetértés. A törvényelőkészítő és a törvényalkotó feladata és felelőssége, hogy – megnyerve a felsőoktatási közösség többségének támogatását – a magyar felsőoktatás fejlődését biztosítsa, szervezettebb európai betagozódását elősegítse, mert az csak velük együtt valósítható meg.

Hatályos törvény helyett új törvényt akkor indokolt alkotni, ha vagy a rendszerben magában és/vagy a külső körülményekben bekövetkezett események, változások törvénymódosítással már nem, csak új törvénnyel kezelhetők. Két éve az *oktatáspolitikai* úgy ítélte meg, hogy mind belső okok (az utóbbi évtized változásai felsőoktatásunkban, létszámnövekedés, szakburjánzás, rengeteg kihelyezett tagozat, versenyhelyzet, finanszírozási gondok stb.), mind külsők (*Bolognai-folyamat*, *Európai Felsőoktatási Térség*, *Európai Kutatási Térség* kiépítése), új felsőoktatási törvényt indokolnak. Egyúttal arról is döntött, hogy az új törvény – a maihoz hasonlóan – részletesen szabályozó, s ne *kerettörvény* jellegű legyen.

A törvény felsőoktatásunkban több fontos területen kíván reform jellegű változásokat elősegíteni. Ezek: a képzési szerkezet, az intézményirányítás/állami irányítás és a gazdálkodás/finanszírozás. Ezek természetesen más területeken is indukálnak módosításokat. Több célt felsorol a tervezet, köztük pl. az intézménylétesítés nagyobb szabadsága, szektorsemleges, hallgatóbarát szabályozás, aktív részvételünk elősegítése az *európai együttműködésben*.

1. A képzési szerkezet – az intézményszerkezettel összefüggésben – nálunk közismerten az ún. duális rendszer, azaz a(z elsősorban gyakorlati orientáltságú) *főiskolai* és az (elsősorban tudományos meghatározottságú) *egyetemi képzés* kettőssége, meglehetősen erős elkülönültséggel (nehézkés átjárhatósággal), elég merev (bár mostanra már irracionálisan gazdag spektrumú) szakrendszerrel.

A törvénytervezet a magyar oktatási miniszterek által is aláírt Bolognai, majd Prágai és Berlini Nyilatkozatok alapján – felmenő rendszerben teljes körben (jogászok, (fog)orvosok, gyógyszerészek kivételével) – bevezeti a *háromciklusú, lineáris* képzési szerkezetet, közismerten a *felsőfokú alapképzés (bachelor)*, a *mesterképzés (master)* és a doktori képzés (PhD) rendszerét, 1996-tól kiegészülve a *felsőfokú szakképzéssel* (lánykori nevén AIFSZ).

Mindezt a minőség védelme érdekében is teszi, lehetővé téve a képzési arányok átalakítását a tömegesedő felsőoktatás igényeivel összhangban: rövidebb képzési idő alatt nagyobb arányú kilépéssel, munkaerő-piaci alkalmassággal.

Ezzel törvényi alapot teremt ahhoz a kormányrendelethez, amelyik az alapszakok rendszerét képzési területenként és áganként már most meghatározza. A tervezet a mesterszakokról, azok rendszeréről részleteket nem tartalmaz, mivel ez még nincs kidolgozva. A doktori képzés a jelen – „eurokonform” rendszerben – folyik tovább. A ciklusok államilag finanszírozott keretszámainak tervezett induló aránya: A: 60% M: 20% és PhD + a szakirányú továbbképzés együtt: 20%.

Finanszírozásuk tervezett aránya: 1:2:3. Ez utóbbi adatok csak a legfrissebb tervezetben jelentek meg, a ciklusos képzési szerkezet vonatkozásában kezdettől fogva ugyanaz a felfogás érvényesül: eleve is *az lett volna*, ami rövidesen *lesz*.

Az új képzési szerkezet a rendszert több ponton is érinti. *Ma* egyetemek és főiskolák, egyetemi és főiskolai karok, egyetemi és főiskolai oktatók vannak, meghatározott követelmények, funkciók, feltételek, teljesítmények alapján. Az első tervezetek szerint *úgy lett volna*, hogy az intézmény most ugyan még egyetem vagy főiskola, de aztán saját elhatározás szerint az lesz, ami lenni akar, a karok intézményi hatáskörben lesznek, amik lesznek, az oktatóknál pedig automatikusan megszűnt *volna* a főiskolai/egyetemi megkülönböztetés (a közismerten eltérő követelmények ellenére), pontosabban mindenki jogosult *lett volna* használni az *egyetemi* jelzőt. A két szektor mértékadó köreinek közös véleménye alapján végül is *úgy lesz*, hogy lesznek/maradnak (alap- és vagy mesterképzést folytató) *főiskolák* és lesznek/maradnak (a doktori képzés MAB akkreditációjához és a kutatási-alkotási teljesítményhez kötötten, alap- és/vagy mester és doktori képzést folytató) *egyetemek*, miközben lehetnek főiskolán is egyetemi (mester és doktori képzést is folytató) karok, s maradnak egyetemeken (nevükben is tükröződő) főiskolai karok.

Az oktatók körében egységesen – az egy évig lehetséges *gyakornokság* után – (jelző nélkül) *tanársegéd* és *adjunktus* a két első oktatói cím, viszont a maihoz hasonlóan, eltérő követelményrendszer alapján továbbra is *lesz főiskolai* ill. *egyetemi docens*, valamint a *főiskolai*, ill. *egyetemi tanár*. Új elem a rendszerben, hogy különválnak az oktatói *munkakör* és a *címek* (ts., adj., docens, tanár), s a valahol megszerzett cím a rendszerben átvihető, új megmérettetés egy másik intézményben nem szükségszerű, de természetesen lehetséges.

A hallgató, amennyiben ez szükséges, tanulmányi stádiuma szerint *alapszakos*, *mesterszakos hallgató*, illetve *doktorandusz lesz*. A felsőfokú szakképzés résztvevője is hallgató lesz.

2. Az *intézményirányítás feladata* az intézményeket fenntartó (állam) *fenntartói hatáskörei* és az *intézményi autonómia elemei* között oszlik meg. (Itt most elsősorban állami intézményekre szűkítve a kérdést, mert a nem állami intézmények helyzete több ponton kissé más.)

A *mai* jogrend a költségvetési szervként működő felsőoktatási intézmények tekintetében szabályoz. A javaslat szerint *úgy lesz*, hogy szétválnak az intézmények létrehozásával, működtetésével kapcsolatban az állami szerepkörök attól függően, hogy azok gyakorlására közhatalmi funkció vagy az intézmény fenntartási funkció alapján kerül sor.

A fenntartó hatáskörén belül *ma* az Országgyűlés: meghatározza a felsőoktatás fejlesztési tervét; meghatározza a felsőoktatás éves fejlesztését és működési költségvetését; állami felsőoktatási intézményt létesít, alakít át és szüntet meg. Az első tervezetek szerint *úgy lett volna*, hogy nem az *Országgyűlés* alapít állami (ismer el nem állami) felsőoktatási intézményt, de a szféra egységes kérésére *úgy lesz* (marad), ahogy – az ügy súlyát biztosítandóan – most van. [A felsőoktatás fejlesztési tervét és működési költségvetését illetően nem volt szándék változtatásra, és nem is lesz.]

A *köztársasági elnök* ma, az Alkotmány szerint, kinevezi és felmenti az egyetemi tanárokat; megbízza, felmenti az egyetemek rektorait. Ebben nem terveződött, és nem is lesz változás, megjegyezve, hogy minden intézmény vezetője *rektor* lesz.

A *kormány* hatáskörében van, *maradt volna* és *marad*: a törvény végrehajtási rendeleteinek kiadása, az adott évben államilag támogatott képzésbe felvehető hallgatói létszám megállapítása, a MAB és FTT elnöke és tagjai megbízása. Rendeletben határozza meg az alapképzés és mesterképzés képzési területeit, képzési ágait, alapszakjait, valamint az alapszakokhoz, mesterszakokhoz rendelt kreditek számát, az alapképzés és mesterképzés képesítési keretét. Átkerül a miniszterhez (és ezzel gyorsulhat és rugalmasabb lehet) az alapképzés, a mesterképzés *képzési és kimeneti követelményeinek* (új fogalom!), a szakirányú továbbképzés szervezése általános feltételeinek meghatározása. Kormányhatáskörből intézményi (IT) hatáskör *lesz* a *karalapítás* (és a feladathoz alakított mindenféle egység létesítése) és a (fehér holló gyakoriságú) *megszüntetés* – de van törekvés arra, hogy csak a törvényben meghatározott mennyiségi és minőségi feltételekkel. Intézményi hatáskörben *lesz* a szakirányú továbbképzési szakok létesítése.

Az *oktatási miniszter* ma:

- törvényességi *ellenőrzést* gyakorol a felsőoktatási intézmények felett, és ebben a jogkörében megsemmisíthet (nem állami intézménynél erre felszólíthat) minden olyan intézményi szabályzatot, döntést, amely jogszabályba ütközik – és ez így is *lesz*; az IT törvényességi *felügyeletet* gyakorol.
- engedélyezi (MAB vélemény) alapján alapképzésben a szak indítását, illetőleg visszavonja az engedélyt – ez később *képzési ágra* szűkül;
- meghatározza (MAB vélemény) alapján a szakirányú továbbképzésben a képesítési követelményeket – ez intézményi hatáskör *lesz*;
- az FTT állásfoglalása alapján dönt az FSZ, főiskolai, egyetemi, doktori képzésbe felvehető államilag finanszírozott hallgatói létszámról, annak szakok, szakcsoportok és intézmények közötti megosztásáról – ez utóbbi verseny eredménye *lesz*;
- a MAB javaslatára *ma* meghatározott időre felfüggesztheti egyes intézményekben és szakokon a képzés folytatásának jogát, a záróvizsgáztatási és oklevél-kiadási jog gyakorlását; ez *úgy lesz*, hogy bíróságnál kezdeményezheti a tevékenység felfüggesztését;
- ellenőrzi az állam által nyújtott támogatások és eszközök felhasználásának hatékonyságát, jogszerűségét és a képesítési követelményeknek való megfelelést;
- egyetértési jogot gyakorol az állami felsőoktatási intézmény gazdasági (fő)igazgatójának megbízása és felmentése alkalmával – ez a továbbiakban az IT hatásköre *lesz*;
- Az oktatási miniszter a felsőoktatási intézményt érintő – a hatáskörébe tartozó – ügyekben kikéri a felsőoktatási intézmény véleményét.

A felsőoktatással kapcsolatban sokféle döntés születik az OM-ben, de csak egy döntési szint *van*, és rendszerint nincs fellebbezési lehetőség. Az első elképzelések megfogalmaztak egy új *Felsőoktatási Hivatalt*, amely meglehetősen erős, többek között a MAB-tól is átvett döntési jogkörökkel, hatalommal rendelkezett *volna*. Ebben a formában ezt is egysegesen ellenezte a szféra. Ennek hatására egy olyan *Felsőoktatási Regisztrációs Központ* *lesz*, ami elsősorban igazgatási és hatósági döntéseket hoz, regisztrál és nyilvántart, de

tartalmi kérdésekben nem dönt, azokban szakmai testületek, fórumok véleményére alapoz. Ilyen, elsőfokú döntései a miniszternél megfellebbezhetők.

A tervezett szabályozás alapján az IT a felsőoktatási intézmény szervezetéhez tartozik. A felsőoktatási intézmények autonómiája mához képest megnő, a közigazgatás hatósági engedélyezési jogosítványa visszaszorul. Az intézményeknek döntési joguk lesz saját működésük meghatározásában. Egyetlen követelmény a törvényesség megtartása, ehhez viszonylag részletes eljárási rendet biztosít a törvény.

Az intézményi autonómia letéteményese *ma* az intézményi tanács és az általa választott (bár jogilag a köztársasági elnök által – eddig minden előterjesztett esetben – kinevezett) rektor. A törvény alapelve *lesz* az oktatási, a kutatási, a személyügyi, a szervezeti és működési, a gazdálkodási és a hallgatói autonómia.

A törvénytervezet legtöbb vitát kiváltó kezdeményezése az új intézményirányítási szerkezet:

- az intézmény stratégiai döntést hozó és annak végrehajtását ellenőrző szerveként definiált *irányító testület (IT)*,
- az egyetem, főiskola vezetőjeként működő rektor,
- a felsőoktatási intézmény oktatási és tudományos kérdéseiben döntést hozó és a döntés végrehajtását ellenőrző *szenátus*.

Az irányítási szerkezet alapelve: a *stratégiai* (gazdasági és alapfeladatokat meghatározó) döntések és az „*akadémiai*” hatáskörök elkülönítése (anyagi) felelősség és kompetencia alapján, mivel a mai intézményi tanácsokban az anyagi felelősség és a gazdálkodási-menedzseri kompetencia alig érvényesül. Ez – egyik oldalról – a mai egyetemi tanácsi hatáskörök egy – s meghatározó súlyú – részének átcsoportosítását jelenti az IT-hez. Az IT ilyenén nagy hatásköre és az összetétele (és hogy hol találni ehhez felelős, hozzáértő, helyzetismerő, munkát vállaló tagokat) együttesen okozzák a közvélemény jelentős fenntartását, illetve ellenérzését. Másik oldalról viszont a miniszter jelentős fenntartói jogokat ad át az IT hatáskörébe. Azaz: központi (hatalmi) kérdéssé vált az IT *összetétele, hatásköre* (kitől mit kap, nyersebben fogalmazva vesz el), továbbá az *IT elnök* (ill. a rektor) személye, választása, szerepe.

Az IT összetétele:

a) A tagok száma az intézmény hallgatói létszámtól függően – kezdettől páratlanként (5, 7 vagy 9) képzelgetett el. Azonos számú tagot (2-2-t, 3-3-at, 4-4-et) delegál az oktatási miniszter, illetve a szenátus, és + 1 fő az elnök. A tagok köréből a tervezetek kezdettől fogva kizárták a politika (párt)szereplőit (*ma* már a köztisztviselőket is). Eredetileg *úgy lett volna*, hogy az intézmény is csak saját körein kívülről delegálhat tagokat. Most *úgy lesz*, [*de mától ismét csak lett volna*, lásd később a b) pontot], hogy az intézmény mai munkatársait nem, de egykori (pl. máshol dolgozó vagy nyugdíjas) alkalmazottait, vagy egy másik egyetem/főiskola oktatóit is delegálhatja, de nyilván kooperáló, szponzor cége (most már csak elsőfokú végzettségű!) vezetőjét is. A többi tag a miniszter gondja és felelőssége. Az IT körül kialakult bizalmatlanságot oldandó bekerült a tervezetbe, hogy minden miniszteri IT delegáltat „első körben, egyszer” – kétharmadosan – megvetozhat a szenátus. Az öt évre delegált IT tagok nem hívhatók vissza, de pl. ha valaki tartósan nem vesz részt az IT munkájában, a többi tag egyhangú szavazatával leváltható, és ekkor az öt

delegáló oldal új tagot küld. A rektor visszahívását a szenátus kétharmados többséggel kezdeményezheti az IT-nél.

b) A legfrissebb elképzelés szerint 7 vagy 9 tagú IT-k *lesznek*. A 7-ből két, a 9-ből három tagot delegál a miniszter, és négyet, illetve ötöt a szenátus (+ az elnök-rektor). A delegálhatók köre és a delegálás feltételei a fentiek (a most megjelenő 70 éves felső korhátárral), továbbá azzal, hogy a szenátus delegáltjai között az intézmény fő képzési profiljainak megfelelően legalább két külső tag (pl. kórházigazgató, agrárcég, bank stb. vezető) legyen. Az intézmény aktív munkatársa is delegálható, ha öt évre szünetelteti munkaviszonyát. Az IT minden kérdésben a tagok többségének igen szavazatával dönt. Ezzel az „egyetemi oldal” minden kérdést eldönthet, tehát bővül az autonómia a minisztertől átkerülő hatáskörökkel. Kivétel a kétharmados többséget igénylő rektorválasztás, és az egyhangú döntést igénylő visszahívás.

Ezzel együtt a *rektor* helyzete és szerepe is megváltozik. Az ismert, hogyan *van ma*. Kezdetben *úgy lett volna*, hogy a rektort szinte kizárólag menedzseri szempontok alapján választja – a szenátus előzetes rangsorát ismerve – az IT (még felsőfokú végzettség, egyetemi előélet sem volt előírva), és *nem is lett volna* egyúttal az IT elnöke. A mostani tervzet szerint *úgy lesz*, hogy a rektor csak a *ma* is érvényes feltételek alapján (egyetemen csak egyetemi tanár, főiskolán e/f. tanár, egyetemi docens) választható, kétharmados IT szavazattal, és ő egyúttal az IT elnöke is és az intézménnyel munkaviszonyban áll. [A szenátus az IT által javasolt rektorjelölttel szemben egy alkalommal „vétót” emelhet.] A jelenlegi rektorok, főigazgatók automatikusan lehetnek IT elnökök is (ha vállalják), és ez – nyersen fogalmazva – egyetemi/főiskolai túlsúlyt biztosít az IT-ben. Az IT így – a tervzet szövegének megfelelően – az intézmény (sajátjának érzett) szerve, és nem „kihelyezett” kormányzati hatalmi szerv *lehet*.

Az IT *hatáskörébe* mai miniszteri és mai intézményi tanácsi jogok egyaránt kerülnek.

A *miniszter* fenntartói jogai körül ide kívánja delegálni az intézmény stratégiai, foglalkoztatási, üzleti (a három együtt: fejlesztési) terve és költségvetése elfogadását, továbbá egyetértési jogát a gazdasági vezető kinevezésével és felmentésével. A *szakirányú továbbképzési szakok követelményeinek* meghatározása és a szakok indítása átkerül a minisztertől intézményi hatáskörbe.

Az IT *hatásköre* elsősorban a *szervezeti és működési* (alapító okirat, intézményfejlesztés, SZMSZ, belső szervezet, külső kapcsolatok kialakítása) és a *gazdálkodási autonómia* (önálló költségvetés, gazdálkodó egységek alapítása, működtetése, vagyongazdálkodás, elszámoltathatóság stb.) elemeire vonatkozik. Így: a (már korábban is említett) költségvetés, továbbá a szenátus által elfogadott intézményi szervezeti és működési szabályzat jóváhagyása; a fenntartónál az alapító okirat módosításának, egyesülésnek, megszüntetésnek a kezdeményezése; döntés az intézményben fejlesztés indításáról, gazdasági társaság alapításáról, gazdasági társaságban való részvételről, gazdasági társasággal való együttműködésről, az intézmény *rendelkezésére bocsátott (kezelésébe adott)* ingatlanvagyon hasznosításáról (nem eladásáról!), továbbá az intézmény *tulajdonában lévő* ingatlanvagyon hasznosításáról, elidegenítéséről; hitel felvételéről, jelzálogról; együttműködési és társulási megállapodás megkötéséről, a költségvetésen belüli átcsoportosításról, gazdaságtalan tevékenységének és az ahhoz kapcsolódó szervezetének, szervezeti egységének átalakításáról, megszüntetéséről; a tárgyi és személyi feltételek biztosítása mellett saját

elhatározásból, vagy a szenátus javaslatára kezdeményez képzés indításáról (ehhez a MAB állásfoglalása továbbra is kell) vagy megszüntetéséről.

A szenátus elsősorban az *oktatási és kutatási* (tematikák és módszerek), továbbá a *személyi* (munkatársak, vezetők megválasztása) *autonómia* jogok birtokosa *lesz*. A szenátus jogkörébe tartozik (többek között) az intézményfejlesztési terv véleményezése; az intézményi képzési program elfogadása; a doktori iskolák kialakítása; a habilitációs eljárás szabályozása; a szervezeti és működési szabályzat elfogadása (az IT „csak” jóváhagy); az IT tagok delegálása; a rektori pályázatok véleményezése; állásfoglalás az oktatói, kutatói és vezetői pályázatokról; munkaköri címekre benyújtott pályázatok elbírálása, címek adományozása, javaslatétel címek és kitüntetések adományozására; a minőség alapján differenciált jövedelemelosztás elveinek kidolgozása; az oktatói munka hallgatói véleményezési rendszerének elfogadása; a hallgatói tanácsadás rendszerének meghatározása. Valamely képzési ág akkreditációja alapján – azon belül – a szakindítás később intézményi hatáskör *lesz*. [Emlékeztetőül: a szenátusnak az IT tagok és a rektor személyét illetően egyszer-egyszer vétőjoga van.]

A tervezet gondos áttekintése során még egyértelműsíteni kell, hogy *a szenátus minden lényeges, az IT által tárgyalt kérdésben előzetesen kialakíthassa álláspontját*.

A rektor az intézmény vezetője és képviselője *ma* és az *is lesz*. A rektor – többek között – felelős a felsőoktatási intézmény szakszerű és törvényes működéséért, gyakorolja a munkáltatói jogokat, felel az SZMSZ-ben foglaltak végrehajtásáért. Felel különösen az intézmény vagyonkezelésébe, illetve használatába adott, továbbá az intézmény tulajdonában lévő vagyon rendeltetésszerű igénybevételeért, az alapító okiratban előírt tevékenységek jogszabályban meghatározott követelményeknek megfelelő ellátásáért, az intézmény gazdálkodásában a szakmai hatékonyság és a gazdaságosság követelményeinek érvényesítéséért.

A *mai hallgatói* egyéni és kollektív autonómia-jogokat a tervezet továbbra is garantálja, sőt a jelenleginél lényegesebben részletesebben fejti ki, sőt azokból több *is lesz*. A HÖK egy IT-tagot javasolhat a szenátusnak, *részvételi aránya a szenátusban még vita tárgyát képezi*.

Az oktatók-kutatók *személyes autonómiájának* elemeit, továbbá *munkavállalók érdekvédelmének rendszerét* a törvény továbbra is tartalmazza. *A bérezési rendszer minőségi komponensének kérdésében még további egyeztetés szükséges*.

3. *Ma* – finanszírozás és gazdálkodás tekintetében – az állami felsőoktatási intézmény *költségvetési szerv*, amely kincstári vagyonnal, a *központi költségvetés* meghatározott előirányzataival, valamint más kiegészítő forrásokkal, gyakran jelentős *saját bevétellel* gazdálkodik. A törvénytervezet szerint *sajátos jogállású költségvetési szerv lesz*, ami kedvező eltéréseket jelent az államháztartási (Áht.) és a közalkalmazottak jogállásáról szóló törvényhez (Kjt.) képest. Ezek egy része az IT jogköreinél jelentkezik: gazdasági társaság alapítása [de nem az alapfeladatok ellátására!], részvétel (ill. együttműködés) gazdasági társaságban; hitelfelvétel; jelzálogosítás; a rendelkezésére bocsátott kincstári ingatlan-vagyon hasznosítása (nem eladása!), a *saját* (vásárolt, kapott, örökölt stb.) vagyon szabad kezelése (*ma* minden „saját” vagyon automatikusan kincstárirá lényegül) stb. Először *úgy lett volna*, és ez értetlenséget és ellenérzést váltott ki, hogy állami intézmény fenntartói

joga is átadható önkormányzatnak, állami kht.-nak (ezt nevezték többen tévesen *privatizációnak*), de már egyértelműen *úgy lesz*, hogy az állami intézmény fenntartója az állam marad. [Most majd kellő figyelemre *lesz* szükség ahhoz, hogy a munkatársak elsősorban az alapfeladatok ellátására, társadalmi, és ne magáncélokra használják az állami vagyont.] Az intézményre bízott állami (kincstári) vagyon ügyesen kezelhető, bevételekre is hasznosítható, de el nem adható és nem is terhelhető.

A gazdálkodás *mai* kötöttségei helyett lényegesen szabadabb *lesz* a belső átcsoportosítás lehetősége, biztosítva *lesz* az év végi maradványok el nem vonhatósága (átvihetősége).

A központi költségvetés a felsőoktatási intézmények működését *normatív módon, pályázati úton*, valamint *külön megállapodás* alapján finanszírozza. A normatív finanszírozás – mint az utóbbi években elvileg már így van – három csatornás: *képzési, tudományos célú és fenntartási* normatívák *lesznek*. Sőt „*egyes feladatok*” is finanszírozhatók *lesznek* normatív alapon. A *pályázati és külön megállapodásos* formák teszik lehetővé, pl. az ún. „kis szakok” ma még sok gondot jelentő működtetését.

A *heti 10 óra* megtartásának kötelezettségét *nem egyénekre, csak egy nagyobb egység (pl. kar) átlagában látjuk lehetségesnek előírni*.

Azt mindenki világosan látja, hogy a legjobb finanszírozási és gazdálkodási rendszer is csak egy reális értékhatár felett működhet jól: ezt az alsó küszöböt elsődlegesen a fenntartó (állam) által biztosított működési feltételekkel lehet átlépni. Ez így *volt*, így *van* és így *is lesz*.

A *versenyhelyzet* – a pályázati támogatások elnyerésén túl (vagy inkább előtt) – az álmilag finanszírozott hallgatók elnyerésében jelentkezik. *Ma* – mint széles körben ismeretes – a miniszter dönt a keretszámok szakok és intézmények közötti elosztásáról a központosított felvételi rendszer keretében. A tervezet szerint viszont *úgy lesz*, hogy az oktatási miniszter csak az egyes *képzési területek* (pl. agrár, műszaki, jog stb.) között állapítja meg a létszámkeret elosztását a munkaerő-piaci szereplők bevonásával, a munkaerő-piaci előrejelzések, értékelések mérlegelésével, továbbá a jelentkezések száma változásának figyelembe vételével. A változás évente – az adott képzési területen belül – nem haladhatja meg a tíz százalékot, kivéve, ha a jelentkezők száma ennél kevesebb. A képzési területeken *belül* viszont nem oszt le előre intézményeknek rögzített keretszámokat, hanem a hallgatói jelentkezési, illetve teljesítmény rangsornak megfelelően az egyes intézmények képzési kapacitásuknak megfelelően vehetnek fel (kapnak a számítógépes elosztás algoritmusa szerint) maguknak – ha úgy tetszik, szívhatnak el másoktól – jelentkezőket. [Ez egyes intézményekre alkalmasint kemény következményekkel járhat, amit megelőzni könnyebb, mint orvosolni!]

4. További kérdéskörök

- A *kutatás és a minőségbiztosítás önálló fejezetet kap*. Még megfontolás alatt van a kutatóegyetemi kategória bevezetésének lehetősége.
- A *MAB ma* független szakmai testület. Volt olyan változat, ami szerint több állami delegált tagja *lett volna*. Most már *úgy lesz*, hogy függetlenségét európai értelemben sem kérdőjelezhetik meg, s megtartja a doktori iskolák akkreditálásának jogát, mivel ennek eredete az egyes egyetemek autonómiájának „feladásából” származik.

- Az *FTT* ma a miniszter tanácsadó testülete. Összetételének korábban tervezett változtatása szerint a felsőoktatási delegáltak rovására több minisztérium képviselői kaptak volna helyeket. Most *úgy lesz*, hogy a munkáltatók, a kamarák képviselete erősödik, mert a munkaerőpiac visszajelzéseit a képzési keretszámokban jobban kell érvényesíteni. Mindkét testület jogállásában még pontosítandó kérdések vannak.
- *Ma* sem rendezett, és a korábbi tervezetek szerint sem tisztult *volna* a *kollégium*, a *szakkollégiumok* és a *diákokthoz* funkciója. A legújabb változat szerint *lesz: kollégium*, mint intézményen belüli szociális intézmény, *diákokthoz*, mint külső kollégium. A *szakkollégium* a tehetséggondozás egyik szervezeti kerete.
- *További átgondolást igénylő és részben vitát kiváltó kérdéskörök*: a nem szakos nyelvoktatás és a testnevelés, mint felsőoktatási funkció és ezek finanszírozása; a felsőoktatási intézmények közfunkciói (nyilvános könyvtár, botanikus kert, levéltár, teleház stb. működtetése); az illetményrendszer, a minőségi differenciált bérezés alapelvei (nem 80, hanem 100% fölött); a Kollektív Szerződés kötelezettsége; az érdekegyeztetés rendszere;

Debrecen, 2004. október 22.

Bazsa György
az FTT elnöke

Az FTT állásfoglalása a felsőoktatási törvény 2004. november 8-i tervezetéről

(FTT 104/2004/11/10. számú határozata)

Előzmények:

Az FTT az utóbbi 11 hónapban több alkalommal is tárgyalta a magyar felsőoktatás reformjáról, és állást foglalt az ezzel kapcsolatos különböző – CSEFT, MUP, törvénytervezet – dokumentumokról.

Minden alkalommal támogattuk és most is *támogatjuk*, hogy a magyar felsőoktatásban szükséges reformok alapját egy *új felsőoktatási törvény* alkossa.

A reformról – szerintünk szükségtelenül nagy számban és változatban – készült tervezetek a Tanácsban, akárcsak a felsőoktatás több más szakmai fórumán meglehetősen vegyes, sok tekintetben elutasító fogadtatásban részesültek. Ennek elsődleges oka a korábbi tervezetek sok, megítélésünk szerint rosszul átgondolt, zavart okozó és szakmailag nem hitelesített eleme volt, s ezen csak rontott a gyakran még rosszabbul megfogalmazott szöveg, valamint a nem jól alakított kommunikáció is.

Az így kialakult helyzet a tervezet széleskörű el nem fogadását – s ezzel a reform lefékezését, a törvény elodázását – vetítette előre. Ezért a felsőoktatási testületek és az oktatá-

si miniszter között az a megállapodás született, hogy a hét testület elnökei (képviselői) és az OM felső vezetői megkísérelnek együttesen kialakítani egy olyan törvényjavaslatot, amit közösen tudnak vállalni. Ezek a munkálatok október közepén elkezdődtek, s végül november elejére – újabb egyeztetések után – egy új törvényváltozat formájában eredményre vezettek. Az előterjesztést gondozó oktatási miniszter a jelen tervezet mögött tudhatja az MRK, az FFK, az FTT, a MAB, az FDSZ, a HÖÖK és a DOSZ elnökének személyes (de még nem a testületet reprezentáló) szóbeli egyetértését és támogatását, s a tervezet ezzel a háttérrel kerül – november hónap során – a testületek elé állásfoglalásra.

A mai felsőoktatási gyakorlat, továbbá a mostani tervezet kialakulásához vezető folyamat és a kialakult javaslat lényegének összefoglalását az FTT tagjai, de az FTT és az OM honlapja révén a felsőoktatás szereplői és a közvélemény is megismerte, megismerhette. Ez az összegzés a jelen állásfoglalás tájékoztató mellékletét képezi.

A tervezetről az FTT a következő állásfoglalást alakította ki.

1. Továbbra is támogatjuk a következő fontosabb „eredeti” törvényelemeket:
 - a) Az új felsőoktatási képzési struktúra, a több ciklusú lineáris képzési rendszer (a Bolognai-folyamat) bevezetése.
 - b) A *kimenetvezérelt és kompetencia alapú új képzési keretek* megfogalmazása az európai uniós ajánlásoknak megfelelően, ezzel összefüggésben azt, hogy az oklevelek végzettséget és szakképzettséget egyaránt biztosítsanak.
 - c) Az intézményalapításra jogosultak körének – megfelelő jogi és gazdálkodási feltételek és felelősség (garanciák) mentén történő – bővítése.
 - d) Az állami intézmények *speciális költségvetési jogállása*. Ez lényegesen megnövekedett gazdálkodási autonómiát (rugalmasságot, szabadságot, függetlenséget) biztosít az intézményeknek. Ez a nagyon fontos fejlődési lehetőség és feltétel a jelen törvény révén valósulhat meg.
 - e) Az államilag finanszírozott képzési keretszámok elosztásában a gazdasági versenyképesség, a munkaerőpiac és a jelentkezők érdeklődése meghatározó szerepének érvényesítése.
 - f) A hazai és európai szintű hallgatói mobilitás feltételeinek jelentős könnyítése és anyagi támogatásának új formái.
 - g) A minőséget veszélyeztető – többes – oktatói alkalmazások korlátozása.
 - h) A tehetséggondozás formáinak és eszközeinek bővítése.
 - i) A képzés minőségét, az intézmények oktatási-kutatási eredményességét alapul vevő, annak fejlesztését szolgáló finanszírozási rendszer bevezetése.
 - j) A magántőke bevonását az intézményfejlesztési programokba.
2. Külön kiemeljük azokat a jelentős elemeket, amelyek – felvetésünkre – a legutóbbi egyeztetések révén jelentek meg újként vagy érdemben módosult formában a tervezetben:
 - a) Az *intézményi autonómia* tartalmát és formáit – oktatási, kutatási, gazdálkodási, személyzeti, szervezeti és működési, hallgatói vonatkozásban – részletesen és világosan kifejti, illetve tartalmazza a tervezet.
 - b) A javasolt *intézményirányítási szerkezetben* a stratégiai (Irányító Testület) és az akadémiai döntések (Szenátus) fórumainak elkülönítése. A talán legtöbb vitát és

ellenérzést kiváltó Irányító Testület mostanra kialakított (politikamentes) összetétele (az intézményi delegáltak többségével) és minisztertől átkerülő jogkörei (is) alapot adnak arra, hogy az IT nem a – sokak által aggályosnak tartott – kormányzati befolyásolás eszköze, hanem az intézményi autonómia tárgyilagos, közvetlen személyes érdekeltségtől mentes, felelős fóruma lehessen. Az IT elnök rektortól elvárt követelmények az akadémiai és a menedzseri kvalitások szintézisét és ennek megvalósulását kell biztosítsák az intézményirányítási gyakorlatban.

- c) *A tudományos kutatás*, s részben a fejlesztés és innováció, illetve az alkotó művészeti tevékenység most már a felsőoktatás részletezett alapfunkciói között szerepel, továbbá számos összefüggésben megjelenik a törvénytervezet különböző helyein.
- d) *A mesterképzés* egésze (funkciója, tartama, akkreditációja, keretszámai, finanszírozása stb.) valamelyest pontosabban, *de jelezniünk kell, hogy nem kellő mértékben és mélységben van jelen a tervezetben. Fenntartjuk álláspontunkat: a mesteroklevél követelménye minimum 90 kredit legyen.*
- e) *A felsőfokú szakképzés* több tekintetben most már jobban illeszkedik a rendszerbe.
- f) *A doktori képzés* és keretei (a doktori iskolák) szabályozásában, illetve akkreditációjában visszaállt az egyetemek – és az e tekintetben közös autonómiájukat képviselő MAB – szakmai függetlensége. Ez azért is rendkívül fontos, mert mostantól ez lesz az egyetem kritériuma. Pozitív változás az Országos Doktori Tanács kodifikálása.
- g) Az egyes ciklusok közötti és azokon belüli (képzési területek és ágak közötti) átlamilag támogatott *keretszámok elosztásában* a kereteknél reális és rugalmas változtatási ütem lehetőségét határozza meg a tervezet.
- h) *A Felsőoktatási Regisztrációs Központ* mostani kodifikációja az indokolt államigazgatási funkciókat és nem szakmai feladatokat ellátó hatósági jogokat tartalmazza, így elsősorban a szükséges eljárási és átláthatósági rendet hivatott biztosítani.
- i) *A MAB és az FTT* – mint szakmai és független testületek – szerepe alapjaiban a kialakult hagyományt erősíti meg. Az FTT Titkárságának jogállását és közalkalmazotti státuszának megváltoztatását újra kell gondolni és ezzel kapcsolatosan további tárgyalásokat kezdeményezni.
- j) A felsőoktatási intézmények *állami elismerése* megmaradt az Országgyűlés hatáskörében.
- k) *A minőségbiztosítás* ügyét a tervezet jelentőségéhez mérten tárgyalja. (Erről elsősorban a MAB hivatott nyilatkozni.)
- l) A tervezet most már végigviszi a *lineáris képzési rendszer bevezetésének következményeit* az intézményi besorolás (egyetem/főiskola), az eddigi egyetemi/főiskolai karok, az egyetemi/főiskolai oktatói feladatok, követelmények és besorolások, finanszírozás, akkreditáció stb. tekintetében. Megfogalmazódnak az egyetem, továbbá a főiskolai és egyetemi docens, illetve tanár kritériumai.
- m) A törvény körültekintőbben kezeli a *tehetséggondozás* ügyét mindenekelőtt a háromciklusú képzés, a tudományos diákkörök, a szakkollégiumok keretében. Biztosítja az *Országos Tudományos Diákköri Tanács* működésének anyagi feltételeit.

- n) A tervezet érvényesíti a *szektorsemlegesség* elvét.
- o) Az *oktatók* tekintetében több – korábban elsősorban az érdekvédelem által vitatott – problémát nyugvópontra juttat a tervezet.
- Megmarad a határozatlan idejű munkaviszony, de ez – az oktatói pálya későbbi szakaszán – csak teljesítménykritériumok esetén érvényesíthető;
 - az egyetemi és főiskolai tanári kinevezés külső, egységes alapelvű (MAB) értékelésen alapul;
 - intézményi hatáskörbe került a habilitáció rendszerének működtetése;
 - a „magántanári” cím társadalmi rangja megtartható;
 - a teljesítményalapú mozgóbért csak a bértábla 100%-os alapjai fölötti tartományban lehet és kell megvalósítani – többletforrásokból.
- p) A felsőoktatásban eddig is, ezután is fontos szereppel bírnak a hallgatói és az oktatói/alkalmazotti *érdekvédelmi szervezetek*. A hallgatói oldalt a tervezet továbbra is – indokolatlan részletességgel – tárgyalja. A dolgozói érdekvédelem ügye most már részét képezi a rendszernek.
3. A tervezet megmaradt hosszúnak és részletezőnek. Bár ezt – és felépítését – nem tartjuk szerencsésnek, de tudomásul vesszük, hogy a törvényalkotó a jelentős változások miatt részletesen kívánja szabályozni az új rendszert és ezt törvényi szinten teszi meg. Főleg e miatt is a törvény szövegezése, koherenciája még további javítást, pontosítást igényel: *európai szintű felsőoktatási törvényre van szükségünk és igényünk.*
4. Hangsúlyozzuk: a törvény előkészítésének eddigi tanulságait a továbbiakban hasznosítani kell!
5. *A Felsőoktatási és Tudományos Tanács ismételten felhívja a figyelmet arra, hogy az átalakítási program, a reform sikere a felsőoktatás megfelelő finanszírozását feltételezi. A reformhoz korábban megígért támogatás biztosítása vagy elmaradása a törvény(tervezet) fogadtatását nagyban meghatározza.*

Az FTT támogatja, hogy a felsőoktatási törvény jelen tervezetét a miniszter a kormány elé terjessze.

Budapest, 2004. november 10.

Felsőoktatási és Tudományos Tanács

ORSZÁGOS DOKTORI
ÉS HABILITÁCIÓS TANÁCS

ÍGY KEZDTÜK ÉPÍTENI KÖZÖS ÉRTÉKEINKET

20 éves az Országos Doktori (és Habilitációs) Tanács¹

A történelmi háttér

Van tartalma és üzenete annak, hogy az Országos Doktori Tanács (ODT) megalakulásáról és húszéves tevékenységéről a Magyar Tudományos Akadémia székházában, a tudomány hazai palotájában emlékezünk meg. A jelenlévők közül is sokan tudják, alkalmasint résztvevőként, hogy a testület – akkor Országos Doktori és Habilitációs Tanács (ODHT) néven – a Professzorok Házában (PH) alakult meg. Professzorok ma is vannak, de közös házuk már nincs, az Akadémia háza viszont megvan és rendezvényünkön a *genius loci* is biztosítja. A hely szellemét abban az értelemben, hogy a Tanács kompetenciájába tartozó szervezett doktori képzés és a PhD fokozatszerzés a munkás hétköznapiakban ugyan nem itt folyik, de később ide torkollik: a tudományos fokozatot szerzők itt lehetnek az Akadémia köztestületének tagjai, hogy aztán még továbblépve közülük többen az MTA doktorai, s egyesek pedig idővel tagjai legyenek, összességében a tudomány művelőinek közösségét alkotva.

A testület megalakulását és kezdeti tevékenységét két metszetben vélem indokoltnak felidézni. Az egyik: az a szélesebb horizontális felsőoktatási/akadémiai kontextus, ami a megalakulást megelőzte, előidézte és kísérte. A másik metszet vertikális: az időbeli történések és eredmények, amelyeknek csak az első évtizedéről szólok. Közben igyekszem a megtisztelő és ezúton is megköszönt felkérés azon részének is eleget tenni, hogy hozzájáruljak „a jövőre vonatkozó elképzelések megfogalmazásához”.

Közvetlenül a rendszerváltás utáni első években vagyunk. A magyar felsőoktatás – részben láthatóan, részben a felszín alatt – felkészült a maga rendszerváltására, amelynek szimbolikus, de hatékony eleme volt 1988-ban a Magyar Rektori Konferencia megalakulása, vagy például a Csáki–Zalai-féle oktatási reform a közgazdászképzésben. 1990-ben az új Parlament több lényeges ponton módosította a már ugyancsak jelentős változásokat előidéző 1985. évi oktatási törvényt, és így megkezdődhetett az „új út keresése” – ahogy ezt a Rektori Konferencia jubileumán fogalmaztam. Ez az útkeresés és sok szempontból útépités az érintettek – a kormányzat, a felsőoktatás, és ez a mi témánk szempontjából különösen fontos, az Akadémia – együttműködésében folyt, konstruktív alapállásban, természetesen érdemi, olykor éles, de mindig érvelő viták keretében. A magyar felsőoktatás nem volt egyedül az új út keresésében: olyan segítő partnereink voltak, mint pl. az OECD szakemberei, a World Bank felsőoktatási specialistái, vagy az *Citizens Democracy Corps* tapasztalt szakembergárdája, élén Derek Bokkal, a Harvard University két évtizeden át

¹ Köszönöm Sótonyi Péter és Szendrő Péter egykori ODHT elnökök értékes megjegyzéseit az előadás tervezetéhez. Róna-Tas András, az ODHT kezdeményezője, Póta György, az ODHT első titkára és Gaál Botond, az ODHT húsz éven át tagja pontosító észrevételekkel segítettek az írásban.

elnökével. Számíthattunk az európai – azon belül elsősorban a német és az osztrák – rektorkonferenciákra. A bázist reformszemléletű vezető oktatóink jelentették, akik közül sokan szereztek már korábban is rövidebb-hosszabb tanulmányutakon jól hasznosítható tapasztalatokat az euro-atlanti országok felsőoktatásában és kutatásában, s ők a kialakult aktív szakmai kapcsolatokat tovább éltették. Ennek látványos eredménye volt intézményeink kezdetől fogva kiemelkedően magas részvételi aránya a TEMPUS programokban.

Ez a széles kör igen alapos helyzetfelméréseket, elemzéseket, hazai és nemzetközi összehasonlításokat, terveket és javaslatokat készített. „A magyar felsőoktatás fejlesztése 2000-ig” című tanulmány előkészítésében, vitáiban, véglegesítésében – Kocsis Károly MRK elnök irányításával – több mint száz felsőoktatási és más, pl. pénzügyi szakember vett részt. A tanulmány minden lényeges kérdéssel – intézményszerkezet, autonómia, képzési struktúra, hallgatói felvételek és létszámok, finanszírozás stb. – foglalkozott. Nem célunk most ezeket elemezni, csak jelezni kívánjuk mai témánk széles kontextusát.

Elég korán politikai döntés született arról, hogy önálló közoktatási, felsőoktatási és akadémiai törvény készüljön. Szféránk akkori súlyát jellemzi, hogy az új felsőoktatási törvény koncepcióját Király Tibor akadémikus, az ELTE professzora vezetésével állította össze egy magasan kvalifikált szakembergárda. Az akadémiai törvény előkészítésében Kosáry Domokos, az Akadémia mára emblematikussá vált elnöke vitt vezető szerepet.

Az új tudományos minősítési rendszer kialakítása

Itt értünk el a mi témánkhoz. Hazánkban az 1950-es években szovjet típusú kutatói utánpótlást nevelő és tudományos minősítést végző rendszert hoztak létre. Ez volt az országos hatáskörű kormány szerv, a Tudományos Minősítő Bizottság (TMB), annak szakbizottságai és erős befolyással bíró titkársága. Formailag ugyan nem, de tartalmilag többnyire a Magyar Tudományos Akadémia határozta meg a TMB munkáját. Két tudományos fokozatot, a ... tudomány kandidátusa és a ... tudomány doktora fokozatot ítelt oda. Az eljárás mindkét esetben megfelelt a nemzetközi szokásoknak: publikációkon alapuló értekezés és tézisek benyújtása, az ezekre és a hivatalos opponensek véleményére épülő nyilvános védés és vita, majd bizottsági titkos szavazás és értékelés. A kutatói utánpótlás biztosítását limitált számú hároméves, elvileg a kandidátusi fokozat elérését megcélzó aspirantúra jelentette, ugyancsak a TMB gondozásában és finanszírozásában. Ebben kevesebb volt a képzés, nagyobb súlyt jelentett a szakmai, az ideológiai és a nyelvvizsga. A két tudományos fokozat tekintélyét (és az abban való személyes érdekeltséget) az értük járó illetménypótlék is emelte.

Az egyetemek, épp a TMB rendszerének kiépítésével megszüntetett, majd 1957-től ismét visszanyert doktoráltatási gyakorlata, a dr. univ.(dr. med. univ. stb.) cím, majd 1984-től fokozat odaítélése rendszeresen folyt, de ennek nem volt képzési része és nem volt szervezeti kerete. Döntően a német doktorandusz/*Doktorvater* típusú együttműködésen és személyes (olykor szubjektív) megítélésen alapult. Az egyetemeken minden nyilvános kritériumrendszer nélkül ítélték oda – a szokásos eljárás alapján – doktori címet, amennyiben az adott szakterületen kompetensnek érezték magukat erre. Az egyetemi-főiskolai

karrierhez ez szükséges volt. Sokan ezt követően szerezték meg a kandidátusi fokozatot. A személyi igazolványba beíratható, így névjegykártyán, levélpapíron, lakásajtón megjeleníthető „dr.”, a megszólításban a „doktor úr” a széles közvéleményben értékesebb volt, mint az itthon, s főleg nyugaton nehezen apperceptálható kandidátus, pláne, hogy „kandidatúra” című sajtóviták olykor megtépázták renomóját és az Akadémia sem tekintette annyira édes gyermekének, mint a ... tudomány doktora fokozatot. Az egész rendszerben az is hátrányt jelentett az egyetemek számára, hogy – szemben a TMB-vel –, erre külön költségvetési forrásokat nem kaptak. Márpedig a jó tudományhoz – minden szinten – pénz is kellett (volna), kell(ene) és kell a jövőben is.

A változásokat illetően legalább három dolog markánsan megfogalmazódott:

- a kormány szervként működő TMB-t meg kell szüntetni és a tudományos minősítés onnan irányított rendszerét át kell alakítani, érvényesíteni kell a tudomány alkotmányos autonómiáját;
- az egyetemeknek, mint mindenütt a fejlett világban, meghatározó szerepet kell kapniuk a tudományos utánpótlás szervezett képzésében és a tudományos fokozat odaítélésében;
- az Akadémia – a magyar hagyományok következtében – jusson világos funkcióhoz a tudományos tevékenység értékelésében.

Negyedikként ide lehet sorolni a habilitáció felélesztését, amire később térek vissza.

Az új, alapjaiban ma is működő rendszer nem könnyen alakult ki. Az Akadémia törekvése az ún. Athenaeum Bizottság létrehozásában kapott teret, ami a Rectori Konferenciával közösen létrehozott testület volt és szándék szerint felügyelte volna a tervezett PhD fokozat kérdéskörét. Ez a testület jó terepe volt a konstruktív, olykor éles vitáknak és az elképzelések letisztulásának, de általános vagy konkrét ügyek eldöntésére nem kapott jogszabályi felhatalmazást.

Az akkor még többnyire kis egyetemek számos tudományterületen nem rendelkeztek azzal a kritikus oktatói tömeggel, ami a doktori képzés és fokozat jó színvonalát, ezzel a *ius promovendi* indokoltságát biztosítani tudták volna, s ezt sokan – joggal – aggályosnak tartották. Az egyetemek megértették és elfogadták, hogy akkor kapnak jogosítványt meghatározott tudományterületeken, illetve tudományágakban doktori képzés szervezésére és a tudományos PhD/DLA fokozat odaítélésére, ha ehhez minőségi garanciák kapcsolódnak. (A továbbiakban a tudományág rendszerint művészeti ágat is jelent.) Ennek formája lett a döntő mértékben Róna-Tas András professzor irányításával – és természetesen sokak támogatásával és közreműködésével – megtervezett és megszervezett akkreditációs rendszer. Az Ideiglenes Országos Akkreditációs Bizottság (IOAB) megalakulásakor 1992 decemberében így fogalmazott: *„Létkérdés tehát az intézmények minőségének biztosítása. Az intézmények saját maguk minősítését nem végezhetik el, ugyanakkor külső, az autonómiától idegen szervek minősítő munkája sok belátható problémát vet fel a kompetenciától kezdve az együttműködésig. Ennek a nehézségnek a megoldására került be a felsőoktatási törvényjavaslatba az Akkreditációs Bizottság. Az Akkreditációs Bizottság alapfeladata a felsőoktatási intézmények minőségi és tartalmi kérdéseiben való állásfoglalás.”* Az Akkreditációs Bizottság az egyetemek autonómiája egy részének – a doktori képzés és fokozat minősége megítélésének összeadásából, másképpen „feladásából” jött létre, funkciója az

ehhez társuló intézményi és programakkreditáció, majd egy egyetemi tanári pályázatok véleményezésének feladatával bővült.²

Mindezek miatt elhúzódott, sőt időben el is vált a felsőoktatási és az akadémiai törvény parlamenti elfogadása: az előbbi 1993-ban, az utóbbit 1994-ben fogadta el a Parlament. A viták miatt a kissé mereven elkülönítő két törvényben végül a ma is működő rendszer fogalmazódott meg:

- Hazánkban a PhD/DLA jelenti az egyetlen tudományos fokozatot, amit arra feljogosított, a OAB által akkreditált felsőoktatási intézmény doktori tanácsa ítélhet oda. Birtokosai nevük mellett feltüntethetik a PhD/DLA/Dr. rövidítést.
- Az Akadémia saját – országos – hatáskörében ítéli oda az „Magyar Tudományos Akadémia doktora” címet, melyhez költségvetési támogatásból havonta tiszteletdíjat folyósít. Az akadémiai tagság kérdésében nem történt változás.

Részletezés nélkül négy – ehhez kapcsolódó dolgot – még említsünk meg:

- Egyetértés volt abban, hogy korábban megszerzett címét, fokozatát senki sem veszítheti el, sőt a kandidátusok – kérésükre – automatikusan megkapták a PhD fokozatot; a dr. univ. fokozatot pedig – teljesítményértékelés alapján – át lehetett minősíteni PhD-vé. Az Akadémia minden tekintetben egyenrangúnak ismeri el a korábbi ... tudományok doktora fokozatot az új „MTA doktora” címmel.
- A PhD egyrészt az oktatói-kutatói karrier részleteiben megfogalmazott feltételeként is szolgál, másrészt kritériuma lett az akadémiai köztestületi tagságnak, illetve az „MTA doktora” cím megszerzésének. Ez formálisan is rangot jelentett számára, bár voltak, akik a számos jó színvonalú kandidátusi fokozatnál eleve kevesebbre tartották, nem értve meg funkcióját a tudományos utánpótlás képzésében.
- Az egyetemek a doktori képzéshez az induláshoz szükséges egyszeri jelentős pályázati forrást, majd folyamatosan hároméves állami ösztöndíjas helyeket és külön normatív kutatástámogatást kaptak, illetve kapnak ma is. Fontos elem a határainkon túli magyar fiataloknak biztosított évi 50 ösztöndíjas hely.
- Hároméves szervezett doktori képzésünk egy évtizeddel később módosítás nélkül integrálható volt a háromciklusúvá alakult bolognai képzési rendszerbe. Ha tetszik: e téren előrelátók és úttörők voltunk.

A horizontális kontextust szimbolikusan összegezve: emelt fővel kezdtünk el járni itthon és Európában, partnerként fogadtak bennünket mindenütt, s így fogadtuk a világ felsőoktatásából hozzánk érkezőket. Ráléptünk a modern, az európai útra. Ezt demonstrálta, hogy 1994-ben Budapesten tartotta négyévenkénti közgyűlését a CRE, az Európai Rector-konferencia, és Kocsis Károly MRK-elnök személyében ekkor volt egyedül CRE Board-tagunk. Törvényünk, autonómiánk, tudományos fokozatunk lett, professzor ült a miniszteri bársonyszékben és voltak ilyenek a parlamenti képviselők között is.

² Ma már csak történeti érdekesség, hogy még 1996-ban (!) is Debrecenben az Akadémia elköszönő elnöke így fogalmazott: „Nem szerepel a felsőoktatási törvényben az Athenaeum Bizottság sem, amelyről jelenleg csak az Akadémia alapszabályai beszélnek. Pedig ez szélesebb körben biztosította az együttműködést, mint a tényleg létrehozott Akkreditációs Bizottság.”

Az Országos és Doktori Habilitációs Tanács létrehozása

Az ODHT vertikális tengelyén az origót formálisan 1994. március 30-a jelentheti, de az új doktori rendszer kialakítása több egyetemen ideiglenes doktori programok szervezésével már 1992-ben elkezdődött. Egyeztetések alapján az Országos Akkreditációs Bizottság pályázatot hirdetett a doktori programok, ezen belül alprogramok akkreditálására. A részletek felidézése nélkül: a 216 pályázat közül az első akkreditációs kör eredményeként 1994-ben 19 egyetem 149 programja kapott akkreditációt, s ezzel lehetőséget, hogy felvételt hirdessen hároméves állami ösztöndíjas doktori képzésre, illetve doktori PhD fokozat odaítélésre, valamint habilitációs eljárás lefolytatására meghatározott tudományágakban.

Az OAB úgy vélte, hasznos és a minőséget is segítő lehet létrehozni az egyetemek doktori tanácsai és habilitációs bizottságai elnökeinek közös fórumát. A létrehozás és a működés előkészítése egy Ideiglenes ODHT-nak nevezett laza keretben 1992 végén elkezdődött. A megfontolásoknak, részben vitáknak azt kellett tisztázniuk, hogyan viszonyuljon az ODHT az OAB-hoz, illetve az intézményi doktori és/vagy habilitációs tanácsokhoz. Nyilvánvaló volt, hogy az intézményi autonómiát nem szabad tovább csökkenteni, és az azokból összeadott közös akkreditációs jogot sem indokolt darabolni. Ennek következtében a tanács konzultatív, javaslattevő és mérsékelt koordináló funkciókat lásson el. Időben felismertük, nem lenne jó, ha az ODHT valamilyen OAB-bizottságként működne, mert akkor egészségtelenül összefonódna az akkreditációs kritériumok meghatározását és értékelését végző oldal a kritériumok teljesítését végző oldallal. Ezért az a felfogás valósult meg, hogy az ODHT a Rectori Konferencia ernyője alatt működő testület legyen, jelezve, hogy az egyetemi oldalhoz tartozik, de nem irányítottként, hanem függetlenként, hiszen az egyetemeken belül a doktori és habilitációs tanácsoknak a törvény a maguk területén az akkori egyetemi tanácsoktól (a mai szenátusoktól) független autonóm döntési jogköröket biztosított. Az utóbbiak joga a doktori programok (ma doktori iskolák) létrehozása, netán megszüntetése.

A vázolt előkészítés után az OAB elnöke 1994. március 30-ára hívta össze az ODHT alakuló ülését a Professzorok Házába. A PH az Ajtósi Dürer soron nem csak jó feltételeket biztosított számos felsőoktatási szervezet, pl. az MRK vagy az OAB működéséhez, hanem szimbolizálta azt a Szalay utcától való függetlenséget is, amit pl. Róna-Tas András, a miniszter által felkért IOAB elnök e megbízás elfogadása feltételeként megfogalmazott. Azt az épületet is belengte a *genius loci*: a *genius* itt a függetlenség volt, azzal együtt, hogy a minisztérium tartotta fenn. Ma is kellene egy ilyen közös, összetartozást és függetlenséget biztosító hely, a *Magyar Felsőoktatás Háza!* Annyiféle szervezet és sportág kapott már sok százmilliós vagy éppen milliárdos ingatlant, megérdemelten és joggal kaphatna felsőoktatásunk is.

Az alakuló ülésen 19 egyetem képviselői vettek részt, egyeseket külön doktori és külön habilitációs elnökök, másokat összevont testületek elnökei képviseltek. Az OAB elnöke tájékoztatást adott a doktori programok akkreditációjának eredményeiről, majd javaslatára a testület engem (KLTE) választott meg elnökének. A következő ülésen, május 6-án megválasztottuk a két alelnököt Sótonyi Péter (akkor SOTE) és Szendrő Péter (akkor

GATE) professzorok személyében, akik ebben a sorrendben később a tanács elnökei lettek, majd 2000-ben még egyszer én (már DE) következtem.

A továbbiakban azokat a fontos tevékenységeket és gondolatokat emeljük ki, amelyek az ODHT értelmét és tevékenységét meghatározták és többségükben máig és érvényesek, természetesen az időközben szükségessé vált módosításokkal és néhány jövőbe mutató következtetéssel – tíz pontban.

A közös értékek építésének első évtizede

A minisztérium és az MRK felkérésére egy *ad hoc* bizottságban előkészítettük a doktori képzés és fokozatszerzés kormányrendeletének tervezetét, valamint a habilitációs eljárásra vonatkozó jogszabályt. Ezeket kiadásuk előtt az ODHT, majd az MRK és az OAB is megtárgyalta és véleményezte. Mind a doktori képzésben, mind a fokozatszerzésben, másrészt a habilitáció ügyeiben a törvény, s így a kormányrendelet is gondosan ügyelt a tudomány alkotmányos autonómiájára: „tudományos kutatások értékelésére kizárólag a tudomány művelői jogosultak”. Erre épül a doktori és habilitációs eljárás rendeleti szabályozása, az intézmények gyakorlata, a döntést hozó bizottságok összetétele, az, hogy a tartalmi döntéseket nem lehet megfellebbezni. Látnia kell mindenkinek, hogy ez érvényesül a doktori iskolák létesítésében és akkreditálásában, ami a törzstagok tudományos kutatásainak értékelésén alapszik, s amiről az OAB (1997-től MAB), mint a tudományt művelők képviselőiből álló testület döntött akkor és dönt ma is. Ezt a mai alaptörvényben is rögzített elvet veszélyezteti a nemzeti felsőoktatásról szóló törvény, amikor egy ilyen MAB döntés felülbírálatára jogot ad a miniszternek. Bízunk benne, hogy ez nem vezet az akkreditációban érvényesülő tudományos értékrend felülírásához. Nem mellesleg: ezt az autonómiát élvezzi és gyakorolja az Akadémia is a doktori cím odaítélésében és tagjainak megválasztásában.

1. Az ODHT komoly segítséget nyújtott az egyes doktori szabályzatok megszerkesztésében, ill. a már elkészültek véleményezésében. Ennek a munkának döntő szerepe volt abban, hogy megszületett az első egyszerűsített szabályzat-tervezet, ill. kialakultak a PhD fokozat szakmai követelményrendszerének alapelvei. Ennek a munkának jelentős szerepe volt az 1992-ben indult ideiglenes doktori programok szervezésében, majd 1994-től a véglegesek akkreditálásának előkészítésében.
2. Máig ható és meghatározó tevékenysége volt a Tanácsnak az állami ösztöndíjas képzési keretszám elosztásának algoritmusára tett javaslat: ezt a miniszter kérte 1995-ben – Csákvári Éva főelőadó hatékony közreműködésével. Négy fő mérlegelési és értékelési szempontot fogalmaztuk meg:
 - a) Az egyetem végzős hallgatóinak száma a releváns szakokon;
 - b) a doktori képzés szervezeti és személyi kapacitása (programok, fokozattal bíró oktatók);
 - c) a doktori képzésre jelentkezők száma;
 - d) a doktori fokozatot szerzettek száma.

Ez volt az első objektív, tény- és teljesítményalapokra épülő elosztási rendszer a magyar felsőoktatásban, amelynek alkalmazását és ebben az ODHT szerepét az 51/2001-es kormányrendelet rögzítette. A szempontok folyamatosan finomodtak, méltányossági és kompenzációs elemeket is tartalmaztak, pl. az új belépő programok/iskolák számára. A miniszter változtatás nélkül elfogadta és elfogadja a tanács javaslatát, ami – könnyen lehet – példa nélküli felsőoktatásunkban. Ez adta az alapot ahhoz, hogy a 2005-ös felsőoktatási törvény kodifikálta az Országos Doktori Tanácsot – ezzel a funkcióval (de a habilitációs jelző kihagyásával).

3. A Tanács szükségesnek tartotta és 1995-től megjelentette valamennyi egyetem doktori képzéseinek országos felvételi tájékoztatóját. Ezek közel egy évtizedig önálló kötetben jelentek meg, majd integrálódtak a nagy felvételi tájékoztatóba, végül néhány év óta a www.felvi.hu oldalon érhetők el. Sajnálatos, hogy a széleskörű információ ellenére minimális azoknak a száma, akik más intézménybe jelentkeztek és jelentkeznek doktori képzésre, mint ahol diplomáztak. A pozitív kivételt a határainkon túli ösztöndíjas magyar fiatalok részvétele jelenti doktori képzésünkben. Van ország, ahol ez a váltás szinte kötelező, hiszen élénk tudományos vérkeringést biztosít a rendszerben.
 4. Az ODHT segítette a MAB doktori és habilitációs nyilvános adatbázisának kiépítését. A rendszer az 1994 és 2007 közötti doktori és habilitációs eljárások fontosabb adatait tartalmazza, ma is tanulsággal kereshető és értékelhető módon: <http://www.mab.hu/odhny/>. Tekinthetjük ezt az ODT és a MAB közös gondozásában létrehozott mostani, kivételesen jól és teljeskörűen működő nyilvános www.doktori.hu adatbázis előfutárának. Erről később hallunk részleteket.
 5. A doktori programok és alprogramjaik lassan nagyon elaprózódtak, számuk közel megháromszorozódott, s emiatt a doktoranduszok képzési és kutatási lehetőségei indokolatlanul beszűkültek. Ezért koncentrálni kellett az erőket: az 51/2001-es kormányrendelet alapján nagyobb egységeket, minimum 7 törzstagos doktori iskolákat kellett szervezni. 2002-ben 22 egyetem 148 doktori iskoláját akkreditálta a MAB. Erről „A magyar doktori iskolák helyzete és jövője” címmel részletes és tanulságos elemzést készített Róna-Tas András, a MAB doktori bizottságának akkori elnöke, építve a MAB, annak Nemzetközi Tanácsadó Testülete, az MRK, az ODHT, az MTA Elnöksége, a DOSZ véleményére és javaslataira. Bátran mondom: kötelező olvasmány lehetne ez az összeállítás ma is minden DI vezető és DT elnök számára! http://www.mab.hu/web/index.php?option=com_content&view=article&id=205&Itemid=609&lang=hu
- A doktori iskolák létének, szervezetének és működésének több fontos eleme van:
- egy kritikus méretű és színvonalú, aktív és koherens tudományos közösséget alkotnak, biztos képzési és kutatási bázist, beszámolási és értékelési fórumot jelentenek;
 - a hároméves ösztöndíjas időszakban, a doktori iskola programja, széles kurzus kínálata révén korszerű tartalommal kiépített szervezett képzést biztosítanak;
 - a témavezető – a doktori iskola tevékenysége keretében, szoros együttműködésben a doktoranduszával – elsősorban a kutatás gyakorlatában és módszereiben

- (irodalmazás, tervezés, vizsgálatok, értékelés, közlés, szereplés, majd az értekezés megírása stb.) – biztos háttérrel, együttműködő segítséget jelent a doktorandusz számára, amit a doktori iskola felügyel és értékel;
- a képzés és kutatás anyagi feltételei biztosítottak, ami egyrészt ösztöndíjat, másrészt célzott (elsősorban normatív állami) kutatási támogatást jelent, s lehetőséget pályázatokra, nemzetközi kapcsolatokra, külföldi tanulmányutakra.
6. Szakmai tanácsadóként részt vettünk a visegrádi négyek „Visegrad Scholarship Programme” elnevezésű, ma is élő ösztöndíj program elveinek és rendszerének kidolgozásában. Részvételünk eredménye lett, hogy az elbírálást nem az apparátus, hanem a tudomány képviselőiből álló szakmai bizottságok végzik ma is. <http://visegradfund.org/>
 7. Támogattuk és segítettük a Doktoranduszok Országos Szövetségének (DOSZ) megszervezését és tevékenységének elindítását. A DOSZ kezdetektől fogva aktív szerepet vállalt és vitt: megjelentette a *Doctorandus* című füzeteket, figyelemmel kísérte és felmérte a doktoranduszok helyzetét, a végzetek sorsát, hasznos javaslatokat tett a rendszer finomítása érdekében. Éveken át megjelentette az igen informatív Országos Doktori Jegyzék című kiadványsorozatot. A DOSZ is 2014-ben ünnepelheti működésének húszéves jubileumát: www.dosz.hu
 8. A habilitációról. A habilitáció – német történeti háttérrel és gyakorlattal – a magyar egyetemeken is az előadás hirdetési jog, a *venia legendi* meg- és odaítélése volt, egészen a múlt század negyvenes éveinek végéig. Az 1993-as törvény az egyetemi tanári kinevezés egyik feltételeként írta elő a habilitációt. Ha nem is kézenfekvő, de elképzelhető lett volna, hogy ezt a szakmai kritériumot az MTA doktora cím jelentse. De ezt az egyetemi és akadémiai szféra akkori, az önállóságokat túlhangsúlyozó viszonya nem preferálta, másrészt egyes szakmákban, azok sajátágaiból is adódóan, a „nagydoktorok” száma jóval alatta volt az egyetemi tanárok indokolt arányának (pl. klinikus orvosok, tervezőmérnökök között), s ez ott ellenkezést váltott ki. Voltak egyetemek, ahol a habilitációt – egyszerűen szólva – a „kis-” és „nagydoktori” közé (kvázi kandidátus-pótló) pozícióba helyezték. Bár az ODHT kezdettől fogva javaslatokat tett a habilitáció koordinált értelmezésére és gyakorlatára, a tisztázatlan rendszerbeli funkció végül nagyon heterogén követelmények kialakulásához vezetett. Sokan keresték és megtalálták a mérsékeltbb követelmények lehetőségét és ott jelentkeztek habilitációra. Az eredmény: a 2005-ös felsőoktatási törvény már nem írt elő habilitációs kötelezettséget semmihez, de meghagyta a lehetőségét, ezzel értelemszerűen még bizonytalanabbá téve funkcióját. A 2011-es törvény ismét az egyetemi tanárság feltételeként kodifikálta a habilitációt. Nagy szolgálatot tenne az Országos Doktori Tanács a magyar felsőoktatásnak, ha vállalná, hogy ilyen kaotikus előzmények után végre rendszerbe illő, világos, egész felsőoktatásunkban egységes, de legyünk realisták, legalább jól koordinált felfogást és funkciót alakítana ki a habilitáció számára. Ha nincs ilyen funkció, akkor szükség sincs rá.
 9. Az ösztöndíjas keretszám elosztásához már kezdetben is kértünk és láttunk, a DOSZ-tól is kaptunk adatokat a doktori képzés eredményességéről. Meg kell mondanunk őszintén, nem voltunk igazán elégedettek azokkal, azzal együtt sem, hogy új volt a rendszer. Időben nagyot lépve most azt látjuk, hogy az ODT által szolgáltatott

ilyen adatok megjelentek abban a beszámolóban, amit az MTA készített a magyar tudomány helyzetéről a Parlament számára. Úgy vélem, az alig 22%-os eredményesség átgondolásra és jobbító cselekvésre kell készítsen mindenkit, aki a magyar doktori képzésért és fokozatszerzésért felelősséget érez. Mindenekelőtt az egyetemeiket, a doktori iskolákat és tanácsokat, így az ODT-t is. Öröndetes, hogy újabban az MTA több bizottsága is foglalkozott a kérdéssel. Joggal: itt nevelődik és képződik utánpótlásuk. Régóta mondjuk és javasoljuk a minisztériumnak: egy szigorú feltételekhez kötött predoktori ösztöndíjas lehetőség lényegesen javítaná a doktori fokozatszerzés arányát és minőségét is.

10. S végül egy fontos intézményről, ami az ODHT első évtizedében ebben a formában még nem volt: az EUA, a European University Association – felismerve a doktori képzés minőségének, nemzetköziségének fontosságát – 2008-ban létrehozta a Council for Doctoral Education szervezetét. Csak előnyünk származhat és hasznunk lehet belőle, ha minél aktívabban bekapcsolódunk munkájába, s így alkotó részesei legyünk a közös európai értékeknek: <http://www.eua.eu/cde/Home.aspx>

Rövid összegzés

A doktori képzést és fokozatszerzést a magyar felsőoktatás rendszerváltás utáni sikertörténetének tartjuk. Nem teljes siker, de így is fontos és értékes siker. Van lehetőségünk és ezért kötelességünk eredményességét és színvonalát növelni. Ebben az Országos Doktori Tanácsra továbbra is fontos szerep vár. Akkor voltunk hatékonyak és előrevivők, ha a Tanács tagjai intézményük szűk érdekei fölé tudták helyezni a közös célokat és közös értékeket. Ez lesz a jövőben is a siker záloga.

MAGYAR FELSŐOKTATÁSI
AKKREDITÁCIÓS BIZOTTSÁG

FÉL ÉVTIZED A FÜGGETLEN MAB ÉLÉN¹

A MAB két évtizedét, benne elnöki megbízásom öt évét a felsőoktatás minőségügyének az az értelem- és szükségszerűen komplex felfogása határozta meg, amelyben

- az állam a törvények, a jogszabályok révén az ágazati minőségpolitikáért, elégséges pénzügyi támogatások nyújtásával a működési feltételek biztosításáért,
- az autonóm felsőoktatási intézmények a képzés és kutatás minél jobb minőségéért,
- a független MAB pedig e minőség átlátható, objektív, külső értékeléséért és hitelesítéséért (ennek révén fejlesztéséért) volt felelős.

Részese voltam az ilyen koncepciójú hazai akkreditációs rendszer kialakításának. Azt tanultam meg, elsősorban az észak-amerikai felsőoktatás úttörő példájából, hogy a minőség biztosítása és védelme elsődlegesen a színvonalas felsőoktatás érdeke, azért, hogy ezzel eredményesebben szolgálja országa társadalmát, s az akkreditációval védje azt a gyenge „minőség”-től, a „diplomagyárak”-tól. Ezért jött létre és működik ott ma is – az állam által elismerten, de függetlenként – az akkreditáció rendszere. A rendszerváltás után itthon is a felsőoktatás progresszív erői voltak az akkreditáció megszervezői az állami szervek, a minisztérium támogatásával.² Az első magyar felsőoktatási törvény így fogalmazott:

„A felsőoktatásban a képzés, a tudományos tevékenység színvonalának folyamatos ellenőrzésére és a minősítés elvégzésére a Kormány Országos Akkreditációs Bizottságot hoz létre. Az Országos Akkreditációs Bizottság tagságának a felét a felsőoktatási intézmények, másik felét a tudományos kutatóintézetek doktori (PhD) fokozattal rendelkező képviselői alkotják. Az Országos Akkreditációs Bizottság tagjait és saját soraiból választott elnökét a művelődési és közoktatási miniszter előterjesztésére a miniszterelnök három évre bízta meg. A megbízás egy ízben meghosszabbítható. A jelölő testületeknek gondoskodniuk kell arról, hogy a jelöltek között külföldi szakemberek is legyenek. Az Országos Akkreditációs Bizottság ülésein – tanácskozási joggal – a hallgatói önkormányzatok országos képviselőitnek egy küldöttje is részt vesz. Az Országos Akkreditációs Bizottság külső tagok bevonásával szakbizottságokat hoz létre. A szakbizottságba – szakértőként – esetenként külföldiek is meghívandók. Az Országos Akkreditációs Bizottság működésének

¹ Az összeállítás a két előző plénum által is elfogadott elemzésekre, javaslatokra épül. Lásd a MAB évkönyveit: http://www.mab.hu/joomla/index.php?option=com_content&view=article&id=201&Itemid=607&lang=hu

² Elvitathatatlan érdemei vannak ebben Róna-Tas András akadémikusnak, az MAB megszervezőjének, közel egy évtizeden át elnökének.

pénzügyi fedezetét az Országgyűlés az éves központi költségvetés Művelődési és Közoktatási Minisztérium fejezetében elkülönítetten biztosítja. Az Országos Akkreditációs Bizottság tagjainak névsorát a Művelődési és Közoktatási Minisztérium hivatalos lapjában közzé kell tenni. Az Országos Akkreditációs Bizottság ügyintézésének feladatait titkárság látja el.” (1993. évi LXXX. törvény 80. §).

Bár a törvény a MAB tekintetében közel húsz év alatt több mint hússzor módosult, ezek az alapelvek a legutóbbi ciklus végéig érvényesek voltak – s tegyük hozzá – megfeleltek az európai gyakorlatnak. Ez – vitán felül – hozzájárult felsőoktatásunk nemzetközi elismertségéhez és versenyképességéhez.

Ebben a felfogásban tevékenykedett a MAB elnökségem idején. Működési rendünket és gyakorlatunkat, a nyilvános értékelési szempontokat és kritériumokat, azok dokumentumait, az intézményi és a párhuzamos szakakkreditációs eljárások lebonyolítását folyamatosan finomítottuk és pontosítottuk. Fontos, kiemelkedő és továbbfejlesztendő eredménynek tartom az Országos Doktori Tanáccsal közösen létrehozott és működtetett nyilvános doktori adatbázist, amellyel felsőoktatásunkban először és mindmáig egyedülként egy teljes adatszolgáltatási és értékelési folyamatot kizárólag elektronikusan végezhetünk. Bevált az egyetemi tanári pályázatok komplex szempontrendszeren alapuló, szöveges és pontozásos értékelési rendje. A MAB dokumentációját közel teljes mértékben elektronikus alapra helyeztük, beleértve a szakbizottsági és plénum anyagok kiküldését, a javaslatokat és a szavazásokat, azok automatikus rögzítését és feldolgozását. A honlap és a titkársági információs rendszer (TIR) mind a MAB szervezetének működésében, mind a széles nyilvánosság internetes tájékoztatásában meghatározó szerepet játszik. Bevezettük az intézményi akkreditációs oklevelek kiállítását és ünnepélyes átadását, ami az intézményekben kedvező fogadtatásra talált. Mindezek visszaigazolása volt 2008-ban a nemzetközi panel értékelésére alapozott döntés a MAB teljes jogú ENQA (*European Association for Quality Assurance in Higher Education*) tagságának megújításáról.

Jó érzés, hogy a mai nevén *Magyar Tudományos Művek Tára* (MTMT) létrehozására tett javaslatomat minden érintett támogatta és az – ma már a Magyar Tudományos Akadémia égisze alatt – fokozatosan fejlődve, reméljük egyre inkább teljesen és hitelesen felel meg nevének.

Elnöki záró értékelésemben így fogalmaztam:³

„A felsőoktatást és a tudományt, amióta ezt (lassan fél évszázada) tudatosan tettem, egyszerre tekintetem magyarnak és nemzetközinek. Talán szimbolikus, hogy Kelet-közép Európából egyedülként lehettem szekcióvezető a Bolognai Nyilatkozat aláírása előtti napon az Európai Rektor Konferencia (ma EUA) fórumán, és írhattam ott alá, bár fázkéséssel, a Kossuth Lajos Tudományegyetem rektoraként az Európai Egyetemek Magna Chartáját. Ezért tartottam fontosnak mind a MAB Nemzetközi Tanácsadó Testületének (NTT) tevékenységét, amiben kezdettől fogva a legrangosabb európai felsőoktatási tekintélyek vettek részt (pl. az EUA, az ENQA

³ <http://www.mab.hu/joomla/doc/kiadvanyok/Evkonyv2011.pdf> 25. o.

alapító elnökei), mind a MAB aktív ENQA tagságát. Ezt a magyar és nemzetközi egységet tükrözi az is, hogy öt év alatt mintegy 70 magyar és 20 nemzetközi fórumon tartottam prezentációt a MAB-ról, az akkreditációról, a minőségügyről.”

A sors szokásos fintora, hogy addigi elismertségünket és minőségünket éppen akkor fogalmazta meg igen egyértelműen mind az NTT egésze,⁴ mind az ENQA elnöke,⁵ amikor az veszélybe került.

Ezzel együtt ma még azt kell megállapítani: intézményeink nem érzik az akkreditáció azon kiemelt funkcióját, hogy a nyilvánosság hiteles információt kapjon az intézmény működésének, illetve a szakok oktatásának minőségéről, ezért arról minden érdekeltet, pl. a felvételre jelentkezőket az éves tájékoztatókban, a munkaadókat a honlapokon informálni kell. A minisztérium ebben sem volt partner, mint ahogy szinte sosem nézte jó szemmel a vélt hatáskörét csorbító, szakmailag hiteles, független szervezet működését. S bár jelentősen előreléptünk felsőoktatásunk minőségügyében, de intézményeink döntő részében a mindennapokat átható minőségkultúra még nem alakult ki.

A MAB-nak van etikája és etikai kódexe. Ezt nem naponta, sőt még havonta sem kell olvasgatni. Értékrendjét (törvényesség, függetlenség, következetesség, objektivitás, pártatlanság, átláthatóság, számonkérhetőség, egyéni felelősség, felkészültség és szakmai szigor, nyitottság az innovációra, az érintettek szempontjainak harmonizációja) és ethoszát egyszer kell megérteni és utána mindig megtartani. Szeretném hinni, hogy amit én és mi tudatosan így tettünk, azt az érintettek is így látták és vélték. Remélem, megbocsátható hiúság, ha azt gondolom, hogy a Magyar Rektori Konferencia egymást követő két MAB-tag jelölési, majd a két MAB testület elnökválasztó titkos szavazásának eredményét ennek jeleként értékelhetem.

Az első ciklus végén így köszöntem el a plénum tagjaitól:

„A nagy munka mellett két személyes momentumot fogok megőrizni erről a három évről. Az egyik a bizalom, amivel voltunk egymás iránt. [...] Talán sosem éreztem, hogy valaki is félre akart vezetni, hogy ne lett volna őszinte, hogy nem a tisztességes megoldást kerestük közösen. E nélkül nehéz lett volna egy ilyen bonyolult, olykor kényes vezetői tisztet megnyugtatóan ellátni, de éppen ennek tudatában volt könnyebb, megnyugtatóbb s talán eredményesebb is.

A másik az az olykor már-már a lelkiismeretemet terhelő készségetek, amivel bármilyen elnöki kérésnek készséggel eleget tettek, legyen az külön bizottság, oklevélátadás, megismételt értékelés vagy más egyéb. Mindannyian elfoglalt, felelős posztokon dolgozó emberek vagytok, de mindig kibúvó keresése nélkül, a közös vállalástól és felelősségtől vezetve tettek eleget nemcsak az alap-, hanem az ilyen külön feladatoknak is. Mindezt ebben a formában is mindenkinek megköszönöm.” Ezt a törvénnyel megcsonkított második ciklus végén ismét leírhattam, s azzal bővíthettem: „felkéréseimet a legkülönbözőbb – olykor kényes – feladatokra a legkiválóbb és magas beosztású szakemberek szinte kivétel nélkül és azonnal elfogad-

⁴ <http://www.mab.hu/joomla/doc/kiadvanyok/Evkonyv2011.pdf> 18. o.

⁵ <http://www.mab.hu/joomla/doc/kiadvanyok/Evkonyv2011.pdf> 20. o.

ták, amihez nem elsősorban személyem, hanem a minőségügy, az akkreditáció és konkrétan a MAB elismertsége és tekintélye adta az alapot.

Igazán felsőfokban tudok írni és gondolok vissza a MAB titkárságára. Felkészült, elkötelezett, nagy munkabírásu és felelősséggel dolgozó munkatársaim voltak, akikre minden tekintetben – a munka mennyiségétől a bizalomig – bizton számíthattam. Ezért építhettem rájuk – öt év elteltével mondhatom – csalódás nélkül. Jó érzés volt rendszeresen hallani és olvasni, hogy ezt a tapasztalatomat és ezt a véleményemet a magyar felsőoktatás jelentős hányada osztja. Együtt tartásuk a MAB eredményességének a továbbiakban is meghatározó záloga.

Emelt fővel állok fel az elnöki székből, ahogy ezt teheti maga a plénum is. Örökségünk vállalható, jó szívvel ajánljuk, és szeretnénk remélni, az eddiginél csak jobb lesz a folytatás!”

Erről viszont már nem nekem kell nyilatkoznom. Azért sem, mert a korábbi, hagyományosan aktív és hasznos munkakapcsolat a mindenkori előző elnök és az új testület között⁶ a 2012-es váltáskor sterilen és szigorúan leállítatott.

A felkérés a jövőre vonatkozó gondolatok megfogalmazását is tartalmazta. A minőségkultúra, a minőségbiztosítás és a minőségitelesítés (akkreditáció) a felsőoktatás integráns részévé vált, az ma is, és az marad a progresszív világban. Meggyőző példaként a *University of Oxford* gyakorlatát szoktam felhozni: ha ez a kiváló minőséget szimbolizáló világ-hírű egyetem olyan minőségbiztosítási gyakorlatot folytat, mint amit kézikönyve tükröz,⁷ akkor nem lehet kétséges, hogy minden más intézménynél is szükség van erre. És ha a világ legjobb egyetemeinek döntő többségét magáénak tudó Egyesült Államokban évszázada jól szervezetten, az állam(ok) és a munkaerőpiac, a jelentkezők és az intézmények által elfogadottan, sőt igényelten működik az akkreditáció, akkor erre nálunk legalább annyira szükség van.

A MAB előző testületében természetesen tárgyaltunk a MAB jövőjéről, s a törvénykoncepció, a törvénytervezet, illetve a 2011 decemberében elfogadott törvény ismeretében javaslatokat és véleményt fogalmaztunk meg. Ezeket változatlanul aktuálisnak és érvényesnek tartom és vallom, bő év elteltével sincs okom most mást írni.

A törvénykoncepció szerint „*A döntés következményeként a jelenleg (részben) önálló hatáskört gyakorló MAB megszűnik, mint független, önálló, kizárólagos értékelő szerv működni*”. Ezzel a MAB státuszát alapjaiban módosító, leértékelő szándékkal szemben így fogalmaztunk:

1. A MAB legyen továbbra is „*független, országos szakértő testület*”, amelyik ötévenként intézmény- és programakkreditáció keretében értékeli felsőoktatásunk minőségét, s ennek alapján akkreditálja az intézményeket, illetve a képzési programokat, doktori iskolákat.

⁶ Pl. „A MAB 2001. január 26-i ülésén, titkos szavazással *Róna-Tas Andrást*, az MTA r. tagját, a MAB leköszönő elnökét a következő ciklus tartamára a MAB tiszteletbeli elnökévé és a plénum tanácskozó tagjává megválasztotta.” Emlékeztető a MAB 2001. január 26-i üléséről.

⁷ Quality Assurance Handbook: <http://www.admin.ox.ac.uk/eps/handbook/>

2. Az akkreditáció a *MAB*, az engedélyezés a *hatóság* jogköre legyen (*doktori iskolák* tekintetében változatlanul a *MAB* szakértői véleményéhez kötötten).
3. Mind az akkreditáció, mind az engedélyezési eljárás, azok előzetes kritériumai és tételes indoklásuk kötelezően nyilvánosak legyenek.
4. Az intézmény és a miniszter egyaránt kérhessen fel a *MAB* mellett (*de nem helyett*) hazai és külföldi szakértőket is, akik ugyanolyan kritériumrendszer szerint véleményeznek.
5. A *MAB* testületének létszáma maradjon 19, ennek egy-egy harmadát az MRK, az MTA és a munkáltatói oldal, valamint 1 főt a HÖÖK/DOSZ delegálja, előzetes szakmai harmonizációval.
6. A *MAB* elnökét a testület titkos szavazással válassza meg.
7. Működjön folyamatosan a Felülvizsgálati és a Felügyelő Bizottság.
8. Minden ügyben maradjon meg az intézmények és a *MAB* közvetlen eljárási és munkakapcsolata.
9. A *MAB* működésének (az előírt akkreditációs eljárások) költségeit a központi költségvetés évente külön soron biztosítsa, az intézményi kezdeményezésű beadványok értékelésének költségeit az intézmények térítsék.

A hazai felsőoktatás minőségügyéről ma azt kell megállapítani, rendkívül sajnálatos, és ma még nehezen belátható következményekkel jár, hogy a 2011-es nemzeti felsőoktatási törvényből a minőségügy meghatározó elemei kiszorultak: *nincs* benne ágazati minőségpolitika; *nem* kötelező a felsőoktatási intézményekben a minőségbiztosítás; *nincs akkreditáció* [Hogy marad így a *MAB* az ENQA tagja? Hogyan lesz akkreditáció nélkül több külföldi hallgatónk?]; a *MAB* a felsőoktatásban folyó képzés, tudományos kutatás, művészeti alkotótévékenység tudományos minőségének ellenőrzését, biztosítását és értékelését *elősegítő* (*de nem akkreditáló és nem független!*) országos szakértői testület, amiben *nincs* hallgatói és *nincs* munkáltatói képviselő; *nincs* a *MAB* működésének garantált fedezete; a *doktori iskolák* véleményezésében kulcsszerepe maradt a *MAB*-nak, de a végső döntésben a miniszter – *szemben az Alaptörvénnyel* – már *nincs* kötve a *MAB* véleményéhez; *nincs* a továbbiakban – egy kivétellel⁸ – közvetlen kapcsolat az intézmények és a *MAB* között, mindenben csak az Oktatási Hivatalnak (és természetesen a miniszternek) van hatás- és jogköre.

Ez a rövid áttekintés egyértelműen azt mutatja, hogy a fenti javaslataink zöme elvært. Értelmszerű, hogy továbbra is ezek megvalósulását, lényegében a felsőoktatás minőségügyének bevezetőben vázolt komplex értelmezését és gyakorlatát, az ESG (*Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area*) alkalmazását tartom az állam (a jogalkotás), az intézmények és a *MAB* közös feladatának. Ez a jelen körülmények között nem látszik könnyen megvalósíthatónak, de lemondani ekkor sem lehet róla. Egy hangsúlyeltolódást viszont mind az ESG-ben, mind a hazai minőségügyben szükségesnek tartok: a felsőoktatásban, annak minőségügyében is a kimenetnek, a társadalmi igényeknek nagyobb hangsúlyt kell kapniuk a ma domináns bemeneti és folya-

⁸ A törvény szerint az intézmények az *egyetemi tanári* pályázatok véleményezését kérik közvetlenül a *MAB*-tól.

mat kritériumokhoz képest. A minőségügy, az akkreditáció nem *l'art pour l'art* tevékenység: értelmét és hasznát az eredmények, a társadalmilag visszaigazolt, sok szempontú jó minőség és magas színvonal igazolják.

A zárszó a köszönet szava: köszönöm mindazok bizalmát, támogatását, munkáját – a MAB testületeiben, titkárságán, az intézményekben, a különböző szakmai fórumokon –, akik elnöki tevékenységemben segítettek, együttműködtek vagy éppen kritizáltak. Mindig biztosak lehettek abban, hogy ezzel elsősorban a magyar felsőoktatás minőségügyét viszik előre. Azt az ügyet, ami – ma egyre határozottabb meggyőződésem – a magyar társadalom remélt felemelkedésének egyik meghatározó feltétele és nélkülözhetetlen hajtóereje.

Debrecenben, 2013 januárjában

A MINŐSÉGÜGY ÉS AZ AKKREDITÁCIÓ

I. Az akkreditáció és a minőségügy gyökerei és felfogásai a felsőoktatásban

A felsőoktatás „genetikusan” minőségelvű rendszer. A genetikus szó azt szimbolizálja, hogy az egyetem – a majd ezer évvel ezelőtti kezdetektől nagyon hosszú ideig – a minőség: a kiváló professzorok és az ugyancsak kiváló hallgatók universitasa volt. Elsősorban a minőség – és az ebből következő kiemelkedő teljesítmény – tartotta fenn és meg viharos századokon át az egyetemeket. Olyannyira, hogy Gulyás Balázs (Karolinska Institute, Stockholm) díszdoktorrá avatásakor 2012 novemberében a Debreceni Egyetemen így fogalmazhatott: „Megdöbbsentő, de tény, a világ 100 olyan intézménye közül, amelyek legelőbb óta, alapításuktól kezdve struktúrájukban, funkciójukban, célkitűzéseikben nem tértek el attól és több száz vagy egyes esetekben több mint ezer éve ugyanazt folytatják, amit elkezdtek, 85 egyetem van. ... Tehát a világ legstabilabb intézményei az universitasok, ezt senki nem vonhatja kétségbe.”

Ez a közel ideális helyzet akkor kezdett megváltozni, akkor jelentek meg rossz „mutánsai”, amikor – elsősorban az Egyesült Államokban, a korlátlan lehetőségek hazájában – felbukkantak a meghatározóan profitorientált felsőoktatási intézmények (mai szóhasználatul *diploma millek*), ahol a minőséget egyre hátrébb szorította a felsőoktatás, a diploma iránt jelentkező mennyiségi igény kielégítése és a profitszerzés. Az USA kiváló egyetemei hamar felismerték, hogy a szabad versenyben védeni kell, sőt fel kell mutatni a dokumentált minőséget, és – itt most nem részletezendő szerveződésekkkel és fejlesztésekkel – létrehozták a minőséghitelesítés, az akkreditáció máig eredményesen működő rendszerét.

Amikor a sokkal hosszabb hagyományokkal bíró európai minőségi felsőoktatásban is megjelent az államtól társadalmilag kikövetelt tömegoktatás, kisebb-nagyobb fáziskéséssel megjelent a minőség biztosításának és hitelesítésének igénye is, s ennek eszközeként az akkreditáció. Bár a felsőoktatás itt is rendszerint kezdeményező szerepet játszott ebben, az állam, a kormányzatok szerepe kezdettől fogva minden tekintetben nagyobb volt, mint az USA-ban.

Jól tükröződik ez a különbség a két akkreditációs rendszer összehasonlításában. Az amerikai rendszer bázisa egy, az államtól független, de általa elismert professzionális szakértői hálózat – a *Council for Higher Education Accreditation* (CHEA) ernyője alatt. Az állam(ok) ezt oly mértékben elismeri(k), hogy csak a CHEA rendszerében akkreditált intézmények és hallgatóik kaphatnak szövetségi anyagi támogatást. Ez az elismerés kisu-gárzik és meghatározóan érvényesül a társadalomban (a jelentkezésektől az adományokig), a munkaerőpiacon (a jövedelmekben és a karrierekben) is: nagy előnyt jelent, ha van, viszont e nélkül az intézmények és a végzettjeik nagy hátrányban vannak.

A soknemzetiségű Európában a felsőoktatás döntő hányadát az államok tartják fent.¹ Minden bizonnyal ezért érzik úgy, hogy az akkreditációban (is) fontos, nem ritkán meghatározó szerepet kell játszaniuk: kevés olyan akkreditációs szervezet van, amelyik amerikai értelemben független lenne az államtól. Ez nem zárja ki, hogy a szervezetek szakmai autonómiával működjenek, de a személyi, anyagi, döntésjogi függőség, vagy legalábbis befolyásoltság, a megfelelési hajlam teljes mértékben nem eliminálható. A valódi függetlenség az egyik legkritikusabb pontja az ENQA² tagság kritériumainak. Az ENQA az európai minőségügyi szervezetek önkéntesen szerveződött független szövetségeként jött létre és működik (alapszabály, felvételi kritériumok, szavazati jogú tagság, közgyűlés, demokratikus döntések, titkos elnökség és elnök választás, tagdíj stb.). Valószínű, hogy az említett etatista szemlélet ezt a függetlenséget nehezen viselte, ezért az ENQA mellé, vagy talán kissé rá, a miniszterek létrehozták az EQAR-t³, ahol az ügynökségek nem aktív tagok, csak listázott egységek, nem választanak semmit és nem szavaznak semmiről, csak magas listaárát fizetnek, miközben a be-, illetve felkerülési kritériumok mindkét esetben lényegében ugyanazok: az E4⁴ által kidolgozott és az EFT⁵ miniszterei által 2005-ben Bergenben elfogadott ESG⁶ sztenderdjei. Az ENQA továbbra is tartja szakmai tekintélyét és primátusát az európai felsőoktatás minőségügyében.

A két mentalitás különbözősége ahhoz is vezet, hogy az óceánon túl az intézmények érdeke és törekvése az akkreditáció elérése, fenntartása, annak minden pozitív következményével, míg ezen az oldalon az akkreditáció valamilyen formában többnyire törvényi kötelezettség, s mint ilyen, – a pozitív példák mellett – mérsékeltebb intézményi ambíciót és halványabb társadalmi respektust eredményez.

Az eddigiekben az *akkreditáció* volt a kulcsszó, de ez erős korrelációban van a *minőségbiztosítás* (*quality assurance*) egész kérdéskörével és azzal is, hogy hagyományosan milyen eltérő szerepe van a piaci, azaz a versenyszemléletnek, illetve a minisztériumi befolyásnak a két kontinens felsőoktatásában,⁷ beleértve egyrészt az intézményi rangsorok, másrészt az üzleti célú (*for-profit*) szegmens nagyságát és szerepét.

¹ Felsőoktatási akkreditáció Európában. Szerk: Kozma Tamás, Rébay Magdolna. FKKI Új Mandátum Kiadó, Budapest, 2005.

² ENQA: European Association for Quality Assurance in Higher Education (www.enqa.eu)

³ EQAR: European Quality Assurance Register for Higher Education (www.eqar.eu). Az EQAR tagjai – az alapító E4 szervezetek és a társadalmi partnerek mellett – legnagyobb számban az egyes nemzeti kormányok. A szervezet és működés részleteit lásd a honlapon. „Tény, de legalább annyira üzenetértékű (főleg Európának), hogy a magyar kormány (az illetékes minisztérium) évekig tagja volt az EQAR-nak, de a 2010-es kormányváltás után nem tartotta fenn tagságát – mutatják az EAQR évkönyvei. A MAB sosem kérte – előnyökkel nem járó és nem olcsó – listázását a Register-ben.”

⁴ EUA: European University Association; ESIB, ma ESU: European Students' Union; EURASHE: European Association of Higher Education Institutions

⁵ Európai Felsőoktatási Térség: <http://www.ehea.info/>

⁶ ESG: Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area [http://www.enqa.eu/files/ESG_3edition%20\(2\).pdf](http://www.enqa.eu/files/ESG_3edition%20(2).pdf)

⁷ „CHEA wishes to prevent European-style ministry-based administration of higher education accreditation in the U.S.” http://en.wikipedia.org/wiki/Council_for_Higher_Education_Accreditation, részletes forrás ott: ref. 16.

II. Az akkreditáció és a minőségügy kezdetei és beágyazódása a magyar felsőoktatásban

A rendszerváltás előtt idehaza a felsőoktatás jószerivel nem is tudott az akkreditációról, de ettől függetlenül a minőséget a felsőoktatási szakmai elit – minden hátráltató körülmény ellenére – a humboldti egyetemfelfogás értelmében a színvonalas kutatás és oktatás egységeként értelmezte. Róna-Tas András írása a MAB 20 éves jubileumi kötetében⁸ minden fontosat elmond a kezdetekről (is). Az akkori kis felsőoktatási intézmények az állami gyámságból kiszabadulva hirtelen autonómiához jutottak. Ennek veszélyei is voltak, ezért a felsőoktatás elitje elsősorban a visszkapott egyetemi doktori fokozat minősége érdekében (is) kezdeményezett, ennek fontos elemeként az akkreditációs rendszer létrehozásával. Ez elsősorban felsőoktatás-politikai jelentőséggel bírt, de az is fontos volt, hogy a megindokolt minőségfejlesztés támogatására az akkori pénzügyminiszter – érdemi tárgyalások és javaslatok alapján – többletforrásokat biztosított.

Már a kezdeti időszakban elég világosan kialakult a magyar felsőoktatás minőségügyének három főszereplővel működő rendszere:

Az *állam* (törvényhozás, kormányzat, minisztérium – a jogrend szerinti feladatmegosztással) feladata az ágazati minőségpolitika meghatározása, a jogszabályi és anyagi háttér biztosítása.

A minőség biztosításának elsődleges letéteményesei és felelősei a *felsőoktatási intézmények*, melyek ennek érdekében (belső) minőségbiztosítási rendszert működtetnek.

A minőség (külső) értékelését és hitelesítését (az akkreditációt) egy független országos szakmai szervezet, az *Akkreditációs Bizottság* végzi.

Értelemszerű volt, hogy ez a három szereplő a felsőoktatás minősége érdekében lényegében azonos, árnyaltabban szólva harmonizált felfogásban lássa el feladatát úgy, hogy tevékenységük függetlensége a koordinált rendszeren belül biztosítva legyen.⁹

A kooperációk kezdetben jól alakultak, idővel gyengültek, végül az elszegényített, de a még független MAB a kormányzati célkeresztbe került. Pedig ezek összhangja nélkül nincs és nem is lesz jó eredmény. Még akkor sem, ha minőségügyi „célprojektek” kedvezményezettjei százmilliókat kaptak úgy, hogy azokban a felsőoktatás és a MAB nem vehetett, és érdemben nem is vett részt.

III. A – részleges – dinamikus stabilitás évei felsőoktatásunk minőségügyében

A kissé ellentmondásosnak tűnő, de inkább dialektikus szóösszetétel azt kívánja kifejezni, hogy a felsőoktatás minőségügyében, benne a MAB működésében közel két évtizeden át megvolt az az elvi, szakmai és etikai stabilitás, ami egy ilyen rendszer eredményes-

⁸ http://www.mab.hu/web/images/doc/kiadvanyok/20eves_130425.pdf

⁹ Bazsa György, Szántó Tibor: Felsőoktatási akkreditáció Magyarországon – tegnap, ma, holnap, *Educatio* 17(2008):38–50.

ségéhez szükséges, ugyanakkor dinamikusan tudott reagálni a külső – hazai és nemzetközi – változásokra, a gyakori jogszabály-módosításokra és a belső fejlődés igényeire.

Az ágazati minőségpolitikát 1993 óta a törvény és jogszabályok határozták meg egészen az új nemzeti felsőoktatási törvény (Nftv.) hatályba lépéséig. Ez ugyan szüksésvá artikulációt jelentett, de a rendszer három főszereplője számára lényegében világos volt mindegyik funkciója, feladata, hatásköre és viszonyuk. Ez könnyen összhangba hozható volt az ESG elveivel és rendszerével (lásd később). Ezt demonstrálta a MAB teljes jogú ENQA tagságának megerősítése 2008-ban. Az ágazati minőségpolitika 2011 decemberében lényegében megszűnt: ez a fejezet kimaradt az új, sterilen nemzeti felsőoktatási törvényből. Nem kerültek bele olyan szavak, mint *akkreditáció, minősegbiztosítás a felsőoktatásban, Bologna-folyamat, ESG, ENQA*.

Jellemző – a romló tendenciát jól mutató – tükre a hazai ágazati minőségpolitikának a MAB költségvetési támogatása. Az 1. táblázat forint és % értékei jól mutatják a Mérlegciklus (2010–2014) tendenciáit: e tekintetben messze nem beszélhetünk stabilitásról. Sőt! Éppen ezek a drasztikus forrásmegvonások (késéssel érkező támogatások vagy gyakori év végi elvonások) okozzák az alcímbei *részleges* jelzőt.¹⁰ A csökkenés mértéke meredekebb, mint a felsőoktatás egésze támogatásának közismert, ugyancsak drasztikus csökkenése.

1. táblázat

A MAB gazdálkodása számokban (millió Ft-ban, illetve %-ban) – *Előzetes adat

	2009	2010	2011	2012	2013*
Központi költségvetési támogatás	245,5	180,0	126,9	61,9	155
<i>változás előző évhez képest %</i>	+17%	–27%	–30%	–51%	+150%
<i>változás 2009-hez képest %</i>		–26%	–48%	–75%	–63%
Saját bevétel	61,0	41,1	32,3	52,9	85,0
Rendkívüli bevétel	–	–	17,2	–	–
Összes bevétel	306,5	221,1	176,4	114,6	240,0
<i>változás előző évhez képest %</i>	–6%	–28%	–20%	–35%	109%
<i>változás 2009-hez képest %</i>		–28%	–42%	–63%	–22%
Összes kiadás	269,9	217,0	215,3	182,6	216,6
Eredmény (hiány)	36,6	4,1	–38,9	–67,8	+23,4

A felsőoktatási intézményeket a korábbi törvények belső minősegbiztosítási rendszer működtetésére kötelezték. Ennek formailag könnyen eleget tudtak tenni és többnyire tettek is, mert ilyen, szabályzat megalkotása, szervezet létrehozása, működési rend megtervezé-

¹⁰ A MAB-ra vonatkozó adatok mindvégig a www.mab.hu honlapról származnak. A 2013-as adatok soron kívüli közléséért külön köszönet a MAB titkárság munkatársainak.

se, mindezek megjelenítése a honlapon viszonylag gyorsan megtehető. Ezek aktivizálása, egy hatékony rendszer feltételeinek biztosítása és működtetése – erős tradíciók híján – jelentős mértékben a mindenkori intézményvezetésen múlik: hisz-e abban vagy nem, hogy a modern felsőoktatásban szükség van olyan tevékenységekre, melyek korábban alig voltak (menedzsment, *public relations*, minőségügy, innováció, naprakész honlap stb.), de mára elengedhetlenné váltak. És főleg tesz-e érte?

Kell tehát a hit: a jól szervezett minőségügy jobb minőséget, a jobb minőség sok tekintetben jobb intézményi pozíciót (jelentkezések, forrásszerzések, kapcsolatok, fejlesztések) és jobb teljesítményt eredményez. Ez a felfogás a minőségbiztosítás alapja, de még meszse nem maga a hatékony, a mindennapokat mindenkinél – szinte tudat alatt – átható minőségkultúra.

Ilyen helyzetben természetesnek tekinthető, hogy a legtöbb intézményben a minőségügy akkor kap figyelmet és kerül a középpontba, amikor az az intézmény akkreditációjára vagy párhuzamos szakakkreditációkra kerül sor (nyolc- vagy újabban ötévenként). Szinte minden intézményünk minden alkalommal felelősen és körültekintően készítette el az akkreditációhoz szükséges *önértékelési jelentést*, paradox módon szinte komolyabban vette ezt, mint a várható (mindig annak remélt) pozitív akkreditációs határozatot. Ekkor végeztek átgondolt adatgyűjtést és -rendezést, mélyebb helyzetelemzést, állítottak össze CSWOT analízist és fogalmaztak meg önmaguk számára feladatokat. Bár ezt intézményeink az akkreditáció keretében megteszik, de az önmaguk által, majd a MAB határozatában megfogalmazott feladatok (*action plan*), azok végrehajtása és ellenőrzése (*follow up*) ma még nem része a legtöbb intézmény gyakorlatának. Ismételve: még nem alakult ki nálunk hatékony intézményi minőségkultúra: a mennyiség (nagyság-büvölet és bevétel-kényszer) még rendszerint fontosabb a minőségénél. Sok helyen erős a kritikátlan belterjesség, ami pl. a habilitáció minőségének bukását eredményezte pár év alatt. Oda kellene eljutnunk, hogy a külső minőségbiztosítás (MAB) csak az intézményi belső minőségbiztosítási rendszer eredményességét értékelje, mert az intézmények maguk megteszik azt belül kellő minőség igényvel, amire most még kívülről van szükség.¹¹

A Magyar Felsőoktatási Akkreditációs Bizottság (néhányszor módosult néven) pár év alatt – a versenyzés szándéka nélkül, nem kismértékben kiváló titkárságának köszönhetően – a felsőoktatási szféra ún. köztes (más néven puffer) szervezeteinek¹² „leg”-je lett: stabilitás, szervezettség, átláthatóság, dokumentáltság (évkönyvek 1995, értesítők 1997 óta; informatív, gazdag tartalmú friss honlap), személyes megjelenés¹³, nemzetközi elismertség tekintetében. Folyamatos feladatai a tanulmány végén a 3. táblázatban olvashatók – az elvégzett munka imponáló adataival együtt. Az ODT és a MAB közös www.doktori.hu adatbázisa a maga nemében a magyar felsőoktatás egyetlen teljes körű, teljesítményt és annak értékelését együttesen bemutató nyilvános adatbázisa.

¹¹ Az MRK 22 bizottsága között még a mai helyzetben sincs a felsőoktatás minőségügyével foglalkozó testület!

¹² Jogszabályokban szereplő köztes szervezetek: Magyar Rektori Konferencia (MRK), Országos Doktori Tanács (ODT), Felsőoktatási (Tudományos) Tervezési Tanács (FTT), Nemzeti Bologna Bizottság (NBB), Hallgatói Önkormányzatok Országos Konferenciája (HÖÖK), Doktoranduszok Országos Szövetsége (DOSZ).

¹³ Lásd a különböző fórumokon tartott MAB előadásokat: http://www.mab.hu/web/index.php?option=com_content&view=article&id=204&Itemid=604&lang=hu

A MAB tevékenysége és helyzete – bár jól definiált hazai és nemzetközi alapokon állt – természetesen sem belülről, sem kívülről nézve nem volt problémamentes. Ezt maga a MAB önkritikusan, a felsőoktatási szféra egyes szereplői gyakran erősen kritikusan, még a sajtóban is megfogalmazták.

A hazai jogi alapok drasztikus változására rövidesen visszatérünk (IV. rész). A nemzetközi alapot az ESG jelentette 2005 óta. Ennek három fejezete az intézmények belső, az intézmények külső minőségbiztosításának és a külső minőséghiatalosítást végző szervezetek tevékenységének sztenderdjeit és irányelveit fogalmazza meg (lásd később). Bár ezek tiszta és logikus elemek, de a minőség nem mérhető kizárólag egyszerű mérőszámokkal, annak megítélésében mindig sok szakmai sajtáság és több-kevesebb szubjektív elem is van. Az előbbi az óhatatlanul megjelenő összehasonlításokat teszi nehezzé (pl. történész egyetemi tanár vs. sebész professzor), az utóbbi bármikor vita tárgyát képezheti – megközelítés, értékrend vagy érdekek különbözősége alapján.

A MAB-ot ért kritikák legtöbbje éppen az – elsősorban intézményi – (ellen)érdekek túlzott érvényesülését kifogásolta. Ezek hatását ilyen értékelési rendszerekben sehol nem lehet kizárni, de megfelelő értékelési eljárásokkal erősen vissza lehet szorítani. A MAB-hoz érkező, a www.mab.hu honlapon közzétett szempontrendszer alapján készített beadványokat ugyanezen szempontok alapján két független, anonim bíráló értékeli (*peer review*). Ezekre alapozva tesznek a szakbizottságok javaslatot a plénumnak támogatásra vagy nem támogatásra. A nem-támogató plénum határozat után lehetett a személyileg teljesen független Felülvizsgálati Bizottsághoz fordulni (a miniszteren, illetve az Oktatási Hivatalon [OH] keresztül), amelyik a benyújtó érveit, és rendszerint egy újabb független szakértő véleményét is mérlegelve határoz. S ezt még követi a miniszter felülbírálati jogköre. Ez utóbbi annyiban rendszeridegen, és elég egyoldalú gyakorlata miatt így erősen vitatható elem (hosszú évek során a sok száz eset között nem volt olyan, hogy a MAB támogatást miniszteri/OH *nem* követte volna, csak MAB *nem*-ekből lett gyakran miniszteri/OH *igen*¹⁴), mert a döntésekben nem a minőség volt a meghatározó szempont. Pedig megindokolt döntések nyilvánossága, de legalább visszajelzés a MAB felé, elősegíthetné a magyar felsőoktatás minőségügyének egységes felfogású gyakorlatát. Az egyes (nyilván nemleges) MAB döntések kritikájában is többnyire az érintettség vagy érdekelttség a meghatározó tényező, de kétségtelen, hogy olykor a bírálatok szak- és tárgyszerűsége, objektivitása is joggal kifogásolható. (Az FvB elnök véleménye.¹⁵)

Kritizálták olykor a kért adatok sokaságát, az előkészítéssel járó sok munkát. Ennek van alapja, de ilyen helyzetben maguk a benyújtók is mindent meg akarnak mutatni a siker érdekében. A MAB azzal segített ezen, hogy a ciklus elejére kiépítette és működteti az elektronikus beadványokra és kapcsolattartásra alapuló titkársági információs rendszerét (<http://tir.mab.hu/>).

A MAB értékelési gyakorlatának mind ez ideig nem megoldott kérdése – s ebben az ESG és annak készülő új változata sem segít – a *bemeneti* – *folyamati* – *kimeneti* kritériumok és teljesítmények értékelésének aránya. A MAB-on belül korábban és ebben a ciklus-

¹⁴ Az utóbbi években pl. 110 olyan egyetemi tanár van, akiknek pályázatát sem a MAB plénum, sem a Felülvizsgálati Bizottság nem támogatta, de a köztársasági elnök miniszteri előterjesztésére kinevezett.

¹⁵ <http://www.mab.hu/web/images/doc/kiadvanyok/Ertesito2013-3.pdf>

ban is egyetértés volt abban, hogy a kimenet szerepét (a *learning outcomes*-tól a munkaerő-piaci visszajelzéseig) növelni kell, de ezt csak mérsékelten, pl. a párhuzamos szakakkreditációk során sikerült – részben – megvalósítani.

Elvi jellege van azoknak a kritikáknak, hogy a MAB – hatásköri túllépésként – felsőoktatás-politikát alakít és/vagy kvázi jogszabályt alkot. Lehet ezt mondani, mert ha nem is ilyen direkt szándékkal, de pl. a kritériumok megfogalmazásában ez olykor óhatatlan következményként megjelenik. Amikor a MAB pl. személyi feltételeket szab szakindításoknál, doktori iskoláknál¹⁶, jogszabályban nem szereplő szakfelelőst kér az egyes szakokhoz, tanári zárószigorlatot tart szükségesnek az eklektikus egyéni hallgatói kredithalmazok szintéziseként, ezek akár annak is tekinthetők, de a konkrét, pontos kritériumokat a szféra nyomatékosan igényelte. Elmondható például, hogy rendszerszintű probléma lett abból, hogy a szaklétesítések (40% eltérés az eddigi szakoktól) és indítások terén a MAB nem tudott kellő határozottsággal felülemelkedni saját kritériumrendszerén akkor sem, amikor már látszott, hogy ezek meghaladtak egy józan mértéket. Nem áll(t) ebben feladata magaslatán a minisztérium/OH sem, sőt csak utólag fogalmaz(ott) meg – szinte kívülről – kritikákat, pedig a döntés joga mindig ott volt¹⁷.

Mindezekkel együtt az akkreditáció címén folytatott külső minőségértékelő és -hitelesítő tevékenység (végezze a MAB vagy egyes szakmákban olykor más nemzetközi ügynökség) meghatározó és pozitív szerepet játszott és még sokáig játszik a magyar felsőoktatásban. Egy (hallgatói létszámtól az infrastruktúrán át a finanszírozásig) mennyiségvezérelt intézményrendszerben elengedhetetlen egy objektív, kritérium- és teljesítményalapon tevékenykedő, minőségközpontú szereplő, amelyik egységes minőségi szemléletet és feltételeket fogalmaz meg, önértékelésre készítet, értékel és hitelesít. Nélküle döntően az expanzív szemlélet és gyakorlat dominálna. Ezt ismerte fel és el jó előre a magyar állam, amikor 1993-ban törvénnyel létrehozta a MAB-ot, majd amikor képviselője 2005-ben támo- gatta az ESG-t.

IV. Korszakváltás a magyar felsőoktatás minőségügyében

A Mérleg-ciklus hagyományosan kormányzati ciklust jelent és egy kormányváltás rendszerint sok tekintetben hoz – nem ritkán jelentős – változásokat. Ez történt felsőoktatásunk minőségügyében is. Az a sajátos helyzet állt elő ebben a Mérleg-ciklusban, hogy egyrészt korszakváltásról beszélhetünk, ugyanakkor – ennek ellenére – a MAB működésében szakmai folytonosságot kíván érvényesíteni, fogalmazzunk így: egy közel két évtized alatt stabilizálódott *minőség-ethosz* szellemében. Ezt a miniszter által 2012-ben jóváhagyott *Szervezeti és működési szabályzat* kodifikálta, s ezzel – pozitív értelemben – rész-

¹⁶ A MAB fogalmazta meg először azt az – akkor sokak által vitatott – kritériumot, hogy egy doktori iskola törzstagjai között legalább négy egyetemi tanár legyen. 2012-ben ezt már kormányrendelet kodifikálta.

¹⁷ Pl. 2005-ben 82 MAB által nem támogatott szakindításból 42 esetben a miniszter kiadta az engedélyt. 2013-ban bő kétszáz felsőoktatási szakképzés indításának kb. felét a MAB nem támogatta, az OH viszont ezeket – a MAB-ot egyenesen leminősítő indoklással: a MAB szakvéleményében téves a jogértelmezés – engedélyezte.

ben áthidalja a korábbi előkészítetlen etatista paradigmaváltásból adódó töréseket. (De ez nem elégséges, lásd később a MAB ENQA tagságának ügyét.)

A változás (elő)történetét a MAB ciklusbeli évkönyvei részleteiben is tartalmazzák. Az új felsőoktatási törvény 2010-ben megjelent – utána még sok alkalommal módosult – tervezete világosan jelezte ezt a korszakváltást: a tervezetből kimaradt a minőségügy korábbi fejezete, három szereplőjéből csak a függetlenségétől megfosztott és alárendelt szerepre korlátozott MAB maradt. Mint kiderült, a ciklust kezdő MAB testületek 3 éves mandátumából a törvény 11 hónapot elvont úgy, hogy a törvényből mindössze ez az elvonás lépett érvénybe (2012. március 1-jén), szinte minden más csak félévvel később. (Meglehet azért, mert még függetlenként kapták és teljesítették megbízásukat?)

A MAB egységesen emelte fel szavát felsőoktatásunk minőségügye (és nem saját maga) érdekében. A MAB 17 (!) ilyen lépése közül (amire egyetlen válasz sem érkezett a minisztériumból) itt csak egy plénum-határozatból idézünk, előtte néhány sort a MAB Nemzetközi Tanácsadó Testületének (NTT/IAB) állásfoglalásából, majd az ENQA elnökének leveléből – jelezve, hogy itt milyen széles és tekintélyes kör látta egyformán kritikusnak a helyzetet.

Részlet a MAB Nemzetközi Tanácsadó Testülete (IAB) állásfoglalásából (2011. szeptember 30.)

“Loss of Independence of the HAC Threatens International Recognition of Hungarian Degrees

The International Advisory Board of the HAC noted that the transparency, credibility and independence of the HAC have in the past been seen internationally to guarantee the quality of Hungarian college and university degrees. In accomplishing this, the HAC has established itself as a lead organization which encouraged and inspired similar quality assurance processes in other countries. The Board expressed its concern that these principles, and indeed HAC’s visibility as an internationally relevant role model, may be jeopardized by the infringement to the HAC’s independence with regard to its membership, decision-making and resources as a consequence of the draft higher education law. Any such development in matters of quality assurance may directly affect both society’s and students’ personal interests since international recognition of Hungarian degrees hinges on a reliable, and transparent, quality assurance system carried out by both Hungarian higher education institutions and the HAC.”¹⁸

2012/1/II. sz. MAB határozat (2012. január 27.)

„Az Országgyűlés 2011. december 23-án elfogadta a 2011. évi CCIV. törvényt a nemzeti felsőoktatásról. A törvényben a *minőség* kérdése – minden előzetes jelzésünk és óvásunk ellenére – perifériára került.

¹⁸ <http://www.mab.hu/web/doc/kiadvanyok/Evkonyv2011.pdf>

1. A *miniszter* nincs kötelezve *ágazati minőségpolitika* kialakítására és érvényesítésére, mivel kimaradt az előző törvények „*A felsőoktatás ágazati minőségfejlesztési rendszere*” című fejezete.
2. Az *intézmények* számára a törvény nem ír elő minőségbiztosítási és fejlesztési kötelezettségeket és feladatokat. Ma már minden [fejlett] ország egyetemén, főiskoláján, így a hazaiak többségében is működik minőségbiztosítási rendszer. [ESG 1.1 sztemderd: Az *intézmény* rendelkezzen átfogó *minőségpolitikával és ehhez kapcsolódó eljárásokkal*, melyek képzési programjainak és az általa kiadott diplomáknak a minőségét garantálják.] Mindez az eddig kiépült és működő intézményi rendszerek leépülésével járhat. [Lásd később az USA ellenpéldáját. B. Gy.]
3. A *MAB* nem „*független*” szervezet (az előző törvényekben mindig így szerepelt, de az újból hiányzik ez a jelző, ahogy annak megvonását az öszi koncepció megindokolta). [ESG 3.6 sztemderd: Az ügynökség legyen *független*, azaz kizárólagosan felelős saját tevékenységéért.]”¹⁹

Részlet Achim Hopbach, az ENQA elnökének 2012. január 30-i leveléből:

“In the past years of the development of the European higher education Area (EHEA) the Hungarian higher education and quality assurance system had a good reputation in Europe; the quality assurance system earned very good marks in the latest Bologna Process Stocktaking Report. In this light it is not very encouraging to see that recent changes in Hungarian legal regulations may endanger the reputation and results achieved and may not be in complete harmony with the *Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European higher education Area* (ESG) as the ultimate reference point for quality assurance in European higher education, which was adopted by Hungary, too. ...

Since you mentioned that additional legal regulations are yet to come I'd like to express my sincere hope that these regulations will bring an opportunity to remedy the points of concern listed above and that we can count on HAC membership and the substantial contributions its representatives to ENQA activities and projects in particular, and to international co-operation in quality assurance of higher education in general in the future, too.”²⁰

2013-ban esedékessé vált a MAB ENQA tagságának megújítása a szokásos értékelés (*review*) keretében, de az elnök leveléből nyilvánvaló volt, hogy ilyen jogi korlátok között erre aligha van reális esély. Ezért (nem ilyen indokkal, de láthatóan csak ilyen céllal) 2013 tavaszán néhány ponton kicsit módosították az Nftv.-t. A 2. táblázat azt összegzi tömörítve, mi volt a törvényi helyzet lényege 18 éven keresztül, milyen lett az Nftv. hatályba lépésével (2012. március 1.) és *mi módosult 2013 nyarán*.

¹⁹ <http://www.mab.hu/web/doc/kiadvanyok/Evkonyv2011.pdf>

²⁰ http://www.mab.hu/web/doc/hirek/Ftv_letter_ENQA_to_HAC_300112.pdf

2. táblázat

A MAB jogállása az Nftv. előtt és után

A minőségügy 18 éves gyakorlatának főbb törvényi elemei	A 2011-es Nftv. következményei, ill. a 2013. július 20-i módosítások
A Kormány ... meghatározza a felsőoktatás minőségpolitikai követelményrendszerét.	--- (nincs ágazati minőségpolitikáról szóló fejezet a törvényben)
A felsőoktatási intézmény Szabályzatában ... meghatározza minőségbiztosítási rendszerét.	--- nem kötelező!(csak indirekten ajánlott az intézményekben a minőségbiztosítás az ESG alapján, a MAB ezt vizsgálja)
A MAB jogi személy, a magyar felsőoktatást szolgáló független szakmai testület, titkársága teljes jogkörrel rendelkező költségvetési szerv.	A MAB a felsőoktatásban folyó képzés, tudományos kutatás, művészeti alkotótevékenység tudományos minőségének ellenőrzését, biztosítását és értékelését elősegítő (de nem akkreditáló, és függetlenségét csak jelzőjében visszakapó) országos szakértői testület, (amiben nincs hallgatói és munkáltatói képviselő). 2014 szeptembere óta 1-1 fővel van.
A MAB működésének fedezetét az Országgyűlés az éves központi költségvetés keretében elkülönítetten biztosítja.	--- (nincs a MAB működésének törvényben garantált fedezete)
A MAB-ba csak nem állami szerv(ezet)ek delegálnak tagokat 3 évre, az elnököt titkos szavazással a testület választja.	18 MAB tagból kilencet a miniszter delegál 6 évre, az elnököt is ő (nem a testület) választja ki – az MTA elnökével egyetértésben).
A MAB tagjai csak a törvényben megnevezett indokolt esetekben hívhatók vissza.	A MAB tagjait a delegálók indoklás nélkül visszahívhatják (ami nyilván függőségi helyzet).
A MAB rendszeresen, de legalább nyolcévenként hitelesíti (akkreditálja) az egyes felsőoktatási intézményekben a képzés és a tudományos tevékenység minőségét.	--- (nincs akkreditáció, sem 5, sem 8, sem X évenként) – Sem intézményakkreditáció, sem párhuzamos szakakkreditáció nincs a törvényben.
A MAB jóváhagyja a doktori iskolák létesítését, működését, határozata a minisztert is köti (forrás: a tudomány autonómiája az Alkotmányban).	A doktori iskolák véleményezési joga maradt, de a miniszter döntésében nincs kötve a MAB véleményéhez – szemben az Alaptörvénnyel.
A MAB véleményezi az egyetemi tanári pályázatokot.	A MAB véleményezi az egyetemi tanári pályázatokot. Ez az egyetlen változatlan (és közvetlen FOI–MAB kapcsolatot jelentő) elem.
A MAB véleményezi a doktori iskolákra és magára vonatkozó jogszabálytervezeteket.	Megszűnt a MAB jogszabályban rögzített véleményezési joga.
A MAB közvetlen kapcsolatban van az intézményekkel.	--- (nincs tovább közvetlen FOI–MAB kapcsolat, minden az Oktatási Hivatalon keresztül megy)
	A törvénymódosításban elég hosszú leírásban megjelent (figyelmeztetésként?) az EMMI–törvényességi felügyeleti jogköre a MAB fölött.

Az ENQA Board 2013 novemberében úgy döntött, a MAB nem kapja meg a sztenderd öt évre a teljes jogú tagságot, arra csak egy két év múlva esedékes újabb értékelés (*review*) sikere esetén lesz lehetősége. A „*good reputation in Europe*” értékelést a centralizáló etatizmus lehangoló minősítéssé változtatta. A több fontos kérdésben elmarasztaló döntés részletes indoklása és a korrigálási lehetőségek az ENQA honlapján (http://www.enqa.eu/reviews_reports.lasso) olvashatók. Ebből mindenkinek, elsősorban a törvényhozásnak és a minisztériumnak, de a MAB-nak és az intézményeknek is le kell vonni a tanulságokat és meg kell tenni a szükséges lépéseket – ha felsőoktatásunk minőségügyében továbbra is Európához akarunk tartozni. Más út a magyar diplomá(so)k érdekében aligha képzelhető el.

V. Új utak

Kissé ellentmondásos, de mégis azt kell írni *Új utak* címszó alatt, hogy a magyar felsőoktatás minőségügyében vissza kell térni a jól működő, folyamatosan finomított, fejlesztett – és természetesen továbbra is fejlesztendő – eredeti utakra. Vissza kell térnünk az európai útra. Ehhez „mindössze” annyi kell – ami persze nem kevés – hogy a jogi keretek és a működés alapján megfeleljünk állami, intézményi és MAB szinten az ESG-ben rögzített sztenderdeknek. Ebben módszertanilag is segítenek az ESG sztenderdjei és irányelvei. Idézzük ennek szempontjait:

ESG: Európai sztenderdek és irányelvek

1. rész: Európai sztenderdek és irányelvek az intézmények *belső minőségbiztosítása* számára

- 1.1 Minőségpolitika, stratégia és minőségügyi eljárások
- 1.2 Programok indítása, követése és rendszeres belső értékelése
- 1.3 A hallgatók értékelése
- 1.4 Az oktatók minőségének biztosítása
- 1.5 Tanulástámogatás, erőforrások és hallgatói szolgáltatások
- 1.6 Belső információs rendszer
- 1.7 Nyilvánosság

Azaz: Minőségügyben mit kell tenni, és hogyan teszi azt az intézmény?

2. rész: Európai sztenderdek és irányelvek a felsőoktatás *külső minőségbiztosítása* számára

- 2.1 A belső minőségbiztosítási eljárások figyelembe vétele (az 1. rész értékelési módja)
- 2.2 A külső minőségbiztosítási eljárások kialakítása
- 2.3 Döntési kritériumok
- 2.4 A folyamatok megfelelése a célnak
- 2.5 Értékelési jelentések
- 2.6 Követési eljárások

2.7 Értékelési ciklusok

2.8 Rendszerszintű elemzések

Azaz: *Mit és milyen módon értékel az intézményben MAB?*

3. rész: Európai sztenderdek a *külső minőségbiztosítási szervezetek* (ügynökségek) számára

3.1 A külső minőségbiztosítás folyamatai

3.2 Hivatalos státusz

3.3 Tevékenység

3.4 Erőforrások

3.5 Küldetésnyilatkozat

3.6 Függetlenség

3.7 Az ügynökségek által alkalmazott külső minőségbiztosítási kritériumok és eljárások

3.8 Elszámoltathatóság

Azaz: *Mik a MAB jogai, kötelességei és feltételei?*

Nem feladata a jelen írásnak, hogy ennek részleteivel foglalkozzon, az ESG Irányelvek rész megteszi azt. Ezzel együtt is tanulságos utalni az *Oxford University* – komolyan vett és végzett – belső minőségbiztosítási gyakorlatára. A nemzetközi egyetemi rangsorokból, a különböző toplistákból úgy tűnhet, nekik talán nem is lenne szükség ilyenre – és mégis teszik. Hisznek benne!

OXFORD University, EDUCATION COMMITTEE²¹

QUALITY ASSURANCE HANDBOOK

...

Course design, approval, monitoring and review

Student feedback

Student complaints and appeals

External input

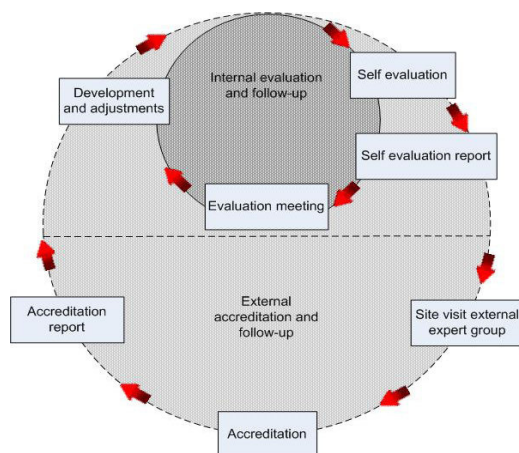
Quality enhancement in learning and teaching

Monitoring of teaching

Az alábbi folyamatábra pedig azt szemlélteti, hogyan fonódik össze a rendszeres (gyakoribb) belső és az ugyancsak rendszeres (de ritkább) külső minőségbiztosítás rendszere – az ESG szellemében.²²

²¹ <http://www.admin.ox.ac.uk/epsc/handbook/>

²² <http://www.sefi.be/wp-content/abstracts2009/Andersson.pdf>

Az I. rész vázolta, miért alakult ki az akkreditáció az USA felsőoktatásában. A II. rész azt mutatta be, hogyan épült be felsőoktatásunkba, a IV. rész pedig azt, hogyan maradt ki a minőségügy a nemzeti felsőoktatási törvényből, jóllehet a törvényalkotás időszakában, 2011-ben a magyar Országgyűlés Oktatási Bizottsága írásos és szóbeli tájékoztatást kapott és tárgyalt is a MAB működéséről, a törvénykoncepcióhoz megfogalmazott javaslatairól. De ez sem (és más sem) vezetett a törvény előterjesztőjénél és a törvényhozónál az akkreditáció, a minőségbiztosítás el- vagy felismeréséhez és törvénybeli megtartásához.²³ Így csak utópia marad az – no, nem csak ezért – hogy legyen magyar a világ legjobb 200 egyeteme között. (Ma az 501–700. között tartunk.)

Az nyilván véletlen, hogy az amerikai Szenátus és a Képviselőház bizottságai éppen a tanulmány írásakor, 2013 őszén, tárgyalnak a felsőoktatási törvényről²⁴, de az nem véletlen, hogy milyen egyértelműen mutatkozik meg ennek során is az akkreditáció, a minőségbiztosítás jelentősége – ott. Témánk szempontjából feltétlenül érdemes – úgy vélem példaként is – két dolgot kiemelni. A bizottsági tárgyalásokban az *akkreditáció*, az állami engedélyezés és a szövetségi jogosultság (*accreditation, state authorization and federal eligibility*) „triád”-ja kapott hangsúlyt. Ennek a három összefüggő „triád”-feltételnek kell megfeleljenek az intézmények, hogy maguk és hallgatóik szövetségi anyagi támogatást (és társadalmi elismerést) kapjanak. „Az amerikai egyetemek/ főiskolák és a minőségbiztosítás rendszer, ami ezeket támogatja, a felsőoktatás zászlóshajói a világban. Az USA akkreditációs rendszere a minőségbiztosítás arany sztenderdje. Ez biztosítja, együtt a „triád” állami és szövetségi elemeivel a rendszer integritását, az akadémiai „vállalkozás” folyamatos fejlődését, ad a hallgatóknak és a családoknak információt ...”²⁵

A másik, a már kommentárt sem igénylő törvénykezési megközelítés: „*We have to do this together or it wouldn't work.*”

²³ Ausztriában és Romániában a közelmúlt éveiben külön törvények születtek a (felső)oktatás minőségügyéről.

²⁴ http://www.chea.org/government/FedUpdate/CHEA_FU37.html

²⁵ <http://www.help.senate.gov/imo/media/doc/Phillips3.pdf>

Ha az akkreditáció kezdetén alapul vettük a tengerentúli gyakorlatot, minden bizony-
nyal most is nagyon indokolt lenne és hasznunkra válna ezt tenni – Európában és itthon
is.²⁶

VI. Mérleg

Felsőoktatásunk minőségügyének mérlege ebben a ciklusban kedvezőtlenebb a – téte-
lesen most nem részletezett – korábbiaknál. Eddig előrement, most megtorpant, de még
nem roppant meg. Rossz útra vitték, most *együtt*²⁷ kell keresnünk a kiutat. Nem nehéz
megtalálni, a korszerű – európai és amerikai – utak ismertek és azért (is) vannak, hogy mi
is haladhassunk rajtuk.

- Ma a *minisztérium* gyakran beszél a minőségről, de *érdemi előrelépést* – *önként* –
alig tesz minőségügyben. Bízunk benne, hogy egyszer újragondolják a minőség
ügyét és támogatását.
- Az *intézmények* többsége *formálisan* lépeget, némelyike érdemben lép, szervezetük
és szabályzataik vannak, a MAB pozitív (kényszer)hatással van rájuk. Hinniük és
tenniük kell(ene) a minőségfejlesztésben – bár látni kell, az évek óta romló külső
feltételek egyre kevésbé kedveznek ennek.
- A *MAB* – önálló kezdeményezési jogát formálisan veszítve, közegétől részben izolál-
tan, csökkent hatáskörrel és redukált függetlenséggel, nagyon bizonytalan anyagi
háttérrel – ezért kissé megdöccenve, de ethoszát reméljük fel nem adva, *megy* az
úton. Van hozzá stratégiája²⁸.

Nem kétséges, a három szereplő csak együtt és csak akkor tud eredményesen haladni a
minőség útján egy hatékony hazai minőségkultúra felé, ha van közös akaratuk, hitük – és
pénzük – hozzá. Egyik nélkül sincs jó minőség!

²⁶ Ezért is van nagy jelentősége annak, hogy az amerikai *National Committee on Foreign Medical Education and Accreditation* (NCFMEA) 1997, 2003 és 2011-ben is megfelelőnek, az ottanival kompatibilisnek minő-
sítette a MAB tevékenységét a magyar orvostképzés akkreditációjában, így az itt tanuló amerikai állampolgá-
rok jogosultak szövetségi támogatásra: <http://www2.ed.gov/about/bdscomm/list/ncfmea.html>

²⁷ „együtt”: vö. *“We have to do this together or it wouldn't work.”*

²⁸ <http://www.mab.hu/web/doc/szabalyok/130201strategiaH.pdf>

3. táblázat

A MAB tevékenységének adatai ebben a Mérleg-ciklusban

Véleményezési ügy	2010	2011	2012	2013	2010	2011	2012	2013	2010	2011	2012	2013
	Az adott évben lezárt ügyek				Támogatási arány (%)				Nem támogatási arány (%)			
Alapszak létesítés	10	3	5	3	10	67	80	34	90	33	20	66
Alapszak indítás	68	50	44	32	46	67	39	32	54	33	61	68
Mesterszak létesítés	25	25	14	10	48	72	57	20	52	28	43	80
Mesterszak indítás	130	100	84	54	66	53	58	58	33	47	42	42
Doktori iskola létes.	3	6	4	5	66	17	75	80	33	83	25	20
Egyetemi tanári pályázat	145	138	120	107	71	71	73	75	29	29	27	25
Felsőoktatási szakképzés indítása	–	–	–	240	–	–	–	53	–	–	–	47

További tevékenységek

Üggytípus	2010	2011	2012	2013
Szakmonitorozás (alap- és mesterszakok)	15	12	11	
Intézményakkreditáció (int.+karok száma)	28	27	42	
Párhuzamos szakakkreditáció (képzések száma)	29	71	35	
Felülvizsgálati ügyek (döntések száma)	47	35	17 + 16*	

SZEMÉLYES ÜGYEK

KEDVES TANÁRNŐ!

Emlékeim a Hosszúpályi Általános Iskoláról

Köszönöm kedves levelét és kérését néhány gondolat megírására *hosszúpályi* emlékeimről. Ezek természetesen szubjektív gondolatok.

Azt hiszem, nem bántó senkinek, ha leírom: *Hosszúpályi* – emlékeim és ismereteim szerint – nem nevezetes, nem különleges község. Nem híres igazán semmiről, nem történt a faluban vagy környékén számottevő esemény (mint mondjuk Álmosd mellett a csata), nincs olyan szülőtte, akiről például az iskolát el lehetett volna nevezni (egy-egy megszálló vendég kevés ehhez), nincs turisztikai látványossága (még csak egy földikutya rezervátuma sem). Mégis úgy vélem, hogy sokak, ezrek számára nemcsak szülőfalu (bár ma már kevesen születnek falun), nemcsak felnevelkedésük helye, hanem tisztességes életpályájuk színhelye, munkás életük tere, ismeretségük, barátságuk kerete.

Nekem gyermekkorom, első tizennégy évem, óvodáim és általános iskoláim helyszíne *Hosszúpályi*. Szép gyermekkor, boldog családi környezetben – akkor is úgy éreztem (talán nem fogalmaztam meg), ma is úgy vallom, – bár ma már tudom, nekik, szülőknek milyen nehéz volt. Persze nagyon más világ volt, a mai fiataloknak elképzelni is nehéz, nem is tudják beleképzelni magukat. A faluban akkor is három templom volt, s összesen még három emeletes épület (az állomás, a malom és a magtár), s azok nekünk éppoly nevezetesnek tunk, mint a háború után az egyetlen személygépkocsi és a kb. féltucat motorkerékpár. Gépállomás, tejüzem, kovácsműhelyek, műszerész, fűrészüzem, egy-két pékség, szikvízüzem jelentette az ipart, néhány bolt (cukrot, lisztet, szeget, petróleumot és egyebet árult) a kereskedelmet. Persze voltak kocsmák is, de húsbolt jórészt csak üresen, hiszen a beszolgáltatás éveiben csak „feketevágásból” lehetett kockázatosan húshoz jutni. Nyáron fagyaltos is megjelent, 50 fillér volt egy kis gombóc. Csak a két átmenő útnak volt zúzott köves szilárd burkolata, szekér, bicikli egyaránt rémesen rázott rajta. Debrecenbe vonaton jártak az emberek, dolgozni és bevásárolni – ruhát, cipőt, néha a kenyeret is –, a falusi asszonyokat menetrendszerű lovaskordé vitte be a városi piacra, tojást, tejet, túrót, tejfölt, vaját, csirkét eladni. Autóbusz sokáig nem járt a faluban. Működött mozi, fekete-fehér filmekkel, s a kastélyból kialakított kultúrházban helyi és vendégegyüttesek alkalmi műsorai, bálók jelentették a programot. A falu szélén futballpálya volt (öltöző, háló nélkül), az iskola udvarán kézilabda- és röplabdapálya. A legnagyobb iskolában, a „piros iskolában” két (!) tanterem is volt, meg egy igazgatói iroda. Én öt különböző iskolaépületbe jártam a falu közepén, a hatodik, az egykori görög katolikus iskola a Tencén már messzinek számított.

Ha – legalábbis mai szemmel – ilyen mostohák voltak a körülmények, mi volt mégis a jó, amire szívesen emlékezünk – gondolom sokan. Mindenekelőtt a tantestület. Nagyszerű

szellemet teremtett igazgatója, Tenyei József (attól függetlenül állíthatom ezt, hogy mindenki „Tatu”-ja a keresztaapám volt), és olyan kiváló tanáraim voltak, mint Erdei Lajos, Dávid Judit, Török Miklós, dr. Pethő József, Nagy Ilona, Bödi István, Tóth Jenő, Zemzenszky Károly, és voltak kiválóak sokan mások is, akik engem nem tanítottak. Én még ma is azért tudok a térképen jól eligazodni, mert Erdei Lajos nagy szeretettel és szigorral, szinte játékosan ismertette meg legalább (tér)képekről az országokat, városokat, hegyeket, folyókat. A mai fiatalok (az én gyermekeim) számára nem elképzelhető az a szinte elementáris élmény, amikor 9-10 éves alföldi falusi gyerekek először láttak igazi hegyet a Tokaj felé zötyögő vonat ablakából, ahogy az Erdei Lajos által szervezett első úttörőtáborba utaztunk. És azért tudom az orosz igék és főnevek ragozását mind mostanáig, mert Zemzenszky Kari bácsi következetesen megkövetelte annak tudását. Zenetörténetből mind mostanáig az akkor pályakezdő Némethy Katalintól, Bödi Istvántól tanultam a legtöbbet. Kortársaim közül kevesen tudják Csokonai *Reményhez* című versének dallamát, nekünk Pethő Jóska bácsi megtanította. Egykor nagyon szép kézírásomat Török Miklóstól „lestem el” (jóllehet I. osztályban írni, olvasni, számolni Édesanyám tanított). A bibliai történeteket is Édesanyámtól tanultam – vallásórák keretében. Négy évtized távlatából úgy tűnik, csak jó tanáraim voltak, a rosszakat (ha tényleg voltak) természetes módon elfelejtettem.

A másik, amiért szívesen emlékszem e bő évtizedre: ez a gyermekkorom volt. Játsoztunk, fociztunk, bújócskáztunk, „bigéztünk”, ugráltunk a homokdombról, mezítláb csatangoltunk a nyári zápor utáni tócsákban, télen szánkóztunk, „síoltunk, karcoltunk” a jégen – szinte korlátlanul. Télen „ország-várost” játszottunk, kártyáztunk, no meg – mai szemmel nézve tévé híján – sokat olvastunk. Az úttörőfoglalkozások nekünk hangulatosak voltak, éltettük ugyan Rákosi pajtást, de a lényegét a sportversenyek, a magunk szervezte akadályversenyek, számháborúk, biciklitúrák, tornavizsgák, az erdőn szervezett „*madarak és fák napja*” jelentették. Járási bajnokságokra elutaztunk a szomszéd falvakba: ma ez nem számít eseménynek, nekünk akkor az volt. Mint ahogy az volt a vasárnap délelőtti templomba járás, ahol fújtattuk az orgonát, s délután elnéztük a piros iskola előtt a „korzózó” lányokat. Húsvétkor locsolni mentünk, nyáron fára másztunk és epret ettünk, ősszel szüreteltünk, karácsonykor vártuk a betlehemeseket és a Jézuskát. 1949-ben a VIT (Világifjúsági Találkozó) alkalmából más kontinensbéliiek látogattak el, alighanem először a falu történetében, Hosszúpályiba. Nagy csoda volt a barna néger, meg a sárga kínai fiatal.

1954-ben családunk elköltözött a faluból. Ha pályámról esik szó, rektorként is mindig megemlítem, hogy hol nőttem fel, (egy kicsit Konyáron is, nagyszüleim házában), ott mennyit tanultam, milyen szép élményeket szereztem, mennyire megszerettem a frissen szántott termőföld feketéjét, a ringó búzatablák aranyát, a golyák és a fecskék repülését, a friss tej és a száradó lucerna illatát.

Summa summarum, engem – mindenekelőtt a családom és – a *hosszúpályi* iskola (aztán a Fazekas Gimnázium meg a Kossuth Egyetem) indított el pályámon. Amire jutottam, abban benne van a faluból hozott élmény, az iskolában szerzett ismeret, az ottani emberektől tanult életfelfogás. Nincs értelme a kérdésnek, „mi lett volna, ha ...” – nem onnan indulok. Onnan indultam, jó helyről, jó alapokkal, szép élményekkel és ezért köszönet illeti mindazokat, akiknek ebben bármilyen része is volt. Azt szeretném hinni, hogy az utánunk

jövő generációknak, a mai fiataloknak is adott és ad annyi útavalót a falu, olyan ismereteket annak iskolája, hogy tisztességgel megállják helyüket az életben, bármerre is vigye őket jó sorsuk. Én – úgy érzem, biztonsággal – elmondhatom ezt.

Debrecen, 1995. november 19.

Bazsa György

ÜZENET – S KÖSZÖNET – EGYKORI ISKOLÁMBA

Elöttem négy évtizedes dokumentumok fekszenek: tanulmányi értesítő, ellenőrző könyvek, érettségi bizonyítvány, fakuló fényképek, az érettségi bankett menükártyája. Segítségükkel idézem fel emlékeimet és közben azon gondolkozom – *ki* írjon és *kinek* írjon. Az egykori kisdíák írjon vagy a mai vendiák írjon – az egykori iskolának vagy a mai Fazekas Gimnáziumnak. Akárkinek ír is, *köszönetet* írhat az előző, s talán *üzenetet* az utóbbi, bár az lenne a legjobb, ha sikerülne ötvözni a kettőt.

Négy év – harminckét érettségiző (hat-hét kimaradó) osztálytárs, egy osztályfőnök, huszonnégy tanár, három igazgató. Ezek a számszerű adatok önmagukban vajmi keveset mondanak. Sokkal inkább az lehet még ma is érdekes, milyen volt az iskola, milyenek voltak a tanáraink, milyenek voltunk mi magunk – és mi lett belőlünk. A kérdésekre a választ felnőtt fejjel is gyakran megfogalmazzuk – ötvenként megtartott érettségi találkozónkon, ahova sokan rendszeresen és szívesen eljövünk. Mindenekelőtt és fölött: *az Állami Fazekas Mihály Gyakorló Gimnázium jó iskola, nekünk igen jó iskola volt. Az állami* jelző a múlt századi alapítás hagyományát őrizte: az iskolát a város alapította, mint első nem egyházi középiskoláját; a *gyakorló* jelző pedig legalább két dolgot jelentett: válogatott vezetőtanárok alkották a tantestület gerincét, és hogy évente új, fiatal tanárjelöltek jöttek hozzánk gyakorlótanításra, annak minden, azért többnyire előnyös sajátjaival. Így a Fazekas akkoriban alighanem a város legjobb gimnáziuma volt.

Az iskola – a kor lehetőségei szerint – igényes volt, tárgyi feltételei valamelyest átlag felettiek, követelmény- és értékrendszere – ugyancsak a kor adottságait figyelembe véve – a diákok számára is vállalható és betartható. Szó sincs róla, hogy minden elemének örültünk: bár büszkék voltunk arra, hogy fazekasisták voltunk, de nem szerettük rendszeresen viselni az előírt kék/sárga diáksapkát, nem akartunk minden szünetben lemenni az udvarra és voltak, akik a tilalom ellenére is cigiztek az iskolában. Akkor is úgy gondoltuk, ma is úgy látom, az akkori iskola értékrendjét a tanárok zömének magas szakmai felkészültsége és pedagógiai következetessége – s kevésbé a gyakran cserélődő igazgatók személye – határozta meg. Bujdosó Ernő, Debreczeni Tiborné, Jodál Károly, Kiss Tamás, Kiss Miklósné, Nagy János, Nagy József, Ördög László, Pálffy Istvánné, Schneider Mária, Somlyai Andor, Tatár Miklós, Üveges Petronella – az ötvenes-hatvanas-hetvenes évek neves debreceni középiskolai tanárai voltak, Barla Gyula, Katona Anna, László Zoltán, Meszéna György, Nagy László, Pálffy István, Petrikás Árpád, Veress Géza és mások később elismert egyetemi oktatók lettek. (S bár már egyikük sem tanít a mai Fazekasban, és sajnos sokan végleg eltávoztak, de hál’ istennek, jó néhányan ma is itt vannak közöttünk, s nekem felemelő érzés volt, amikor kettejüknek jubileumi diplomát adhattam át legutóbbi egyetemi tanévnyitónkon). Utólag megállapíthattuk: sokunk pályaválasztását éppen ki-

váló tanáraink valamelyike alakította, határozta meg jelentős mértékben. Ezek közé tartozom magam is: dr. Tatár Miklós osztályfőnökünknek, egyben kémiantanárunknak is szerepe volt abban, hogy kémikus lettem. Tanáraink legtöbbjét szerettük és tiszteltük, de voltak olyanok is, akiket a múlt idő megszépítő szemüvegén keresztül nézve sem tartunk jó tanárnak.

Iskolánk nagyszerű eredményei a helyi és országos tanulmányi versenyeken, sportbajnokságokban büszkévé tettek bennünket, s ezt csak fokozták olyan dolgok, mint pl. a *Pál utcai fiúk* bemutatása a Csokonai Színházban az iskolai színjátszó kör előadásában – osztálytársunk, az akkor még amatőr, később országos hírű, s tragikusan korán elhunyt színházrendező Kapás Dezső rendezésében.

Osztályunk jó tükre volt a Fazekas beiskolázási gyakorlatának: a város elit általános iskoláinak tanulói éppúgy voltak közöttünk, mint falusi iskolákból jött, kollégista gyerekek. Mondhatni, szerencsénk volt, hogy jó képességű és egészséges szellemű társaság gyűlt össze az 1954-ben induló reálosztályban, az I/b-ben. De abban, hogy szakmai és közösségi értelemben is jó osztály lettünk, voltunk és maradtunk, osztályfőnökünk és a magunk szándékának és tetteinek is fontos szerepe volt. Nem utólagos belemagyarázás a történetbe, ha most azt állítom: a diákléthez tartozó csínytevések és lógások mellett is a tanulás és a tudás számított meghatározó értéknek az osztályban, s akár az órán, akár az azon kívül elért eredményt tiszteltük és megbecsültük. Tanulni, és továbbtanulni akartunk – akárcsak a többi osztály tanulói. Ebben a gyengébbek – hol legális, hol illegális diák-módszerekkel – segítséget kaptak, a jobbak egészségesen rivalizáltak. Összhangban az iskola szellemével. Gimnáziumunkban már az ötvenes évek elejétől lehetett latint, angolt és németet tanulni, a könyvtár, az önképzőkör, a sportkör, a szakkörök természetes lehetőségként álltak előttünk – s ezekkel a lehetőségekkel éltünk is. Az osztálykirándulások, a klubdelutának (a Kossuth lánygimnázium testvérosztályával, mert hogy akkor mi fiúgimnázium voltunk), a Fazekas-bálok, az őszi répaszedések vagy kukoricatörések, lógás fűrtökben az 5-ös villamos lépcsőjén – mai szóval – „jó bulik” voltak, alakították a közösséget, biztosították a hangulatos diákéletet – de mára már csak nekünk jelentenek kedves, szívesen felidézett emlékeket.

S mi lett belőlünk – kérdeztem az előbb. Szinte kivétel nélkül mindönből munkás, alkotó, eredményes, s számos esetben sikeres ember. Valljuk, nem kis mértékben a Fazekasnak, a tanároknak, az osztálynak is köszönhetően. A rendszeres érettségi találkozók mindig erőt, új lendületet adtak a továbbiakhoz, szívesen merítettünk erőt a közös emlékekből, egymás eredményeiből, sikereiből, abból a megerősített tudatból, hogy iskolánk jó alapokkal indított bennünket az egyetemre, az életbe. Néhányan, akik nem vettek részt e találkozókön, talán éppen ettől, e segítségtől fosztották meg magukat – saját kárukra. Jó értelemben szétszórt bennünket az élet – földrajzilag a Debrecen–Hajdúszoboszló–Hortobágy–Mátészalka–Miskolc–Eger–Budapest–Bécs–Lausanne S-görbe mentén, szakmailag meg különösen: mérnök, tanár, orvos, professzor, kutató, zenész, rendező, vállalkozó – egyaránt van (sajnos három esetben csak volt) közöttünk. De mindannyian valljuk – a Fazekas Gimnázium *jó iskola volt*. Ez a kötődés hozza magával, hogy természetes örömmel és jó érzéssel figyeljük az *alma mater* újabb eredményeit, gyarapodó sikereit, s kívánnuk, hogy a Fazekas mindig *jó iskola legyen*.

S mit *üzenek* egykori iskolámba? Mindenkinek csak azt, amit a fentiekből ki tud vagy ki akar olvasni. Remélem, olvasható az üzenet. Ady óta egyébként is nehéz többet, szebbet és okosabbat mondani:

Hős harc az élet, megélni szép,
Ha hozzáedzik tüzes szív-kohók
Ifjú vitézek lengeteg szivét.

...

S én, vén diák, szívem felemelem,
S így üdvözlöm a mindig újakat:
Föl, föl, fiúk, csak semmi félelem.

S mit *köszönök* egykori iskolámnak? Ugyancsak azt, amit az előzőekben leírtam vagy azokba belegondoltam. Remélem, érezhető a köszönet. Ady óta egyébként ezt is nehéz jobban, szebben és okosabban megfogalmazni:

Én iskolám, köszönöm most neked,
Hogy az eljött élet-csaták között
Volt mindig hozzám víg üzeneted.

Tápláltad bennem az erőt,
Szeretni az embert és küzdeni,
S hűn állni meg Isten s ember előtt.

Dr. Bazsa György egyetemi tanár,
a Kossuth Lajos Tudományegyetem rektora

AZ ÍRÁSOK EREDETI ÉS INTERNETES MEGJELENÉSI HELYEI

A Természettudományi Kar. Az első ötven év tudományos íve (1949–1999)

A Debreceni Egyetem története 1912–2012. Debreceni Egyetem Kiadó, Debrecen, 2012. pp. 360–365.

<http://www.mab.hu/web/doc/kiadvanyok/Evkonyv2011.pdf>

Rektori összegzés a KLTE Egyetemi Tanácsának utolsó ülésén

A Kossuth Lajos Tudományegyetem évkönyve. Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2010. pp. 96–101.

1988–2013: Negyedszázad a kiművelt emberfők sokaságáért. 25 éves a Magyar Rektori Konferencia

Magyar Tudomány, 2013/10. pp. 1230–1245.

<http://www.matud.iif.hu/MT201310.pdf>

Felsőoktatásunk negyedszázada – sikerek és gondok

Felsőoktatási Műhely, 2014/1. Budapest, 2014. pp. xxx–yyy.

<http://www.felvi.hu/felsooktatasimuhely/periodika>

Az FTT szerepe (2004-ben) a felsőoktatási törvény (CXXXIX/2005) előkészítésében

Kézirat

Így kezdtük építeni közös értékeinket – 20 éves az Országos Doktori (és Habilitációs) Tanács

Debreceni Szemle 2014/1. pp. 55–65.

http://www.doktori.hu/cikk_file/BazsaGy.pdf

Fél évtized a független MAB élén. 20 éves a Magyar Felsőoktatási Akkreditációs Bizottság

A MAB Jubileumi kiadványa, Budapest, 2013, pp. 28–33.

http://www.mab.hu/web/images/doc/kiadvanyok/20eves_130425.pdf

A minőségügy és az akkreditáció

Educatio (Mérleg 2010–2014) 2014/1. pp. 93–107.

http://www.hier.iif.hu/hu/educatio_reszletes.php?id=99

Emlékeim a hosszúpályi általános iskoláról

Kézirat, 1995

Üzenet – s köszönet – egykori iskolámba

A debreceni Fazekas Mihály Gimnázium Értesítője az 1997–98-as tanévről
Debrecen, 1998. pp. 19–21.

A SZERZŐ TOVÁBBI ELŐADÁSAI A FELSŐOKTATÁS TÉMAKÖRÉBEN

Honlap: <http://web.unideb.hu/gbazsa/>

Doctoral Supervision in Other, Primarily in Natural Sciences – 3rd EDAMBA Annual Meeting, September 2013, Budapest, Uni–Corvinus

The External Community: quality assurance, employment and university partnership – Executive Doctorate in HE Management, UP and Central European University – Budapest, 16th July, 2013

Importance of quality assurance for Western Balkans – CUBRIK Final Project Meeting Belgrade, July 3rd, 2013

Accreditation in Hungarian Higher Education – past, present and future – From Quality Assurance to Quality Culture HEA Regional Conference Sarajevo, 6 October, 2011

Quality Assurance – Some Subjective Remarks – CUBRIK Workshop IV Beograd, 13 March, 2012

Q4D: minőség négy dimenzióban – József Attila Alapítvány – Friedrich Ebert Stiftung Budapest, 2012. június 14.

QUO VADIS magyar felsőoktatás? – Felsőoktatási szakemberek gazdasági képzése Budapest, 2012. december 5.

A közgazdaságtudományi és a gazdaság- és szervezéstudományi doktori iskolák hazai kontextusaihoz (jórészt a www.doktori.hu adatbázis alapján) – MTA Közgazdaságtudományi Bizottsága Budapest, 2012. december 13.

Magyar Felsőoktatási Akkreditációs Bizottság elnökeként tartott előadások

Korszakváltás a magyar felsőoktatás minőségügyében – MRK konferencia, Budapest, 2012. február 2.

Hungarian Accreditation Committee – past, present and future – From Quality Assurance to Quality Culture HEA Regional Conference Sarajevo, 6 October, 2011

Szemponatok a Nemzeti Közzolgálati Egyetem első akkreditációjára történő felkészüléséhez – Minőségbiztosítás és a közzolgálati felsőoktatás integrációja, ZMNE, Bp., 2011. október 26.

Nincs egyetem könyvtár nélkül – Szent István Egyetem Kosáry Domokos Könyvtár és Levéltár, Gödöllő, 2011. szeptember 29.

A neveléstudományi doktori képzés helyzete és feladatai (Kutatás, képzés, tudomány) – DAB, Debrecen, 2011. június 29.

A tanárképzés aktuális kérdései – Debreceni Egyetem TEK, Debrecen, 2011. május 27.

Minőségbiztosítás és -hitelesítés (akkreditáció) a felsőoktatásban – Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem, Nyitra, 2011. május 18.

European Standards and Guidelines (ESG) – MRK, Budapest, 2011. március 24.

Intézményakkreditáció: miért szól, miről szól, hogyan szól, kinek szól az akkreditáció? – MAB-tájékoztató az intézményakkreditációs vizsgálatokat végző LB-k részére, MAB Titkárság, 2011. március 4.

Főiskolák minősége: segít vagy nehezít az akkreditáció? – A főiskolák szerepe és helyzete az európai felsőoktatásban, Dunaújvárosi Főiskola, 2011. február 24.

Minőség: spontán vagy sz(t)ervezetten? – A Pannon Egyetem Napja, Veszprém, Wartha Vince u. 1. Polinszky-terem), 2011. február 3.

Tools of Assessment of Learning Outcomes: Developing Situation in Hungary – QAA / IvH Seminar, The Hague, 27–28 January, 2011.

Akkreditációs aktualitások – MRK-plénium, Budapest, 2010. november 9.

Egyetemi könyvtárak a minőségi oktatásért és kutatásért – Egyetemi Könyvtárigazgatók Kollégiuma, Szent István Egyetem, Gödöllő, 2010. június 3.

Minőség és mennyiség a magyar felsőoktatásban (hozzászólás) – a köztársasági elnök által életre hívott Bölcsék Tanácsa Alapítvány „Szárny és Teher” című konferenciája, Magyar Tudományos Akadémia, 2010. május 20.

Quality and Transparency in Higher Education: Expectations, Tools and Link to Institutional Autonomy – ENQA Szeminárium, Bologna, 2010. május 17–18.

Egy sokkarú mérleg – Magyar Szociológiai Társaság Oktatásszociológiai szakosztály ülése, Budapest, 2010. március 18.

A MAB új testülete működésének előkészítése – MRK Állami Felsőoktatási Intézmények Bizottságának ülése, Budapest, 2010. január 14.

A MAB helyzete a felsőoktatási törvény módosítása után – FTT-ülés, Budapest, 2009. november 11.

A doktori iskolák akkreditációja – ODT-ülés – Budapest, 2009. november 6.

Kik felelnek a minőségért? – Minőségügyi Konferencia Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, Budapest, 2009. október 28.

Institutional Strategic Quality Management – ARACIS International Conference, Bucharest, 15–17 October, 2009.

A Hungarian perspective on accreditation – ASEE Global Colloquium “Cultures, Markets and Regulations: Shaping Global Engineering Education”, Budapest, 14 October, 2009.

A magyar felsőoktatási akkreditációs helyzet, tervek – FTT, Mezőkövesd, 2009. június 16.

Ismét: „Tennünk is kell valamit!” – A felsőoktatásban folyó többciklusú képzés első tapasztalatai – OKM–NFKK konferencia, Budapest, 2009. június 15.

An algorithm for evaluation of ENQA membership applications – ENQA–INQAAHE seminar, Paris, 28 May, 2009.

A doktori iskolák akkreditációja – 2009 – ODT-ülés, Budapest, 2009. április 17.

A közös képzések akkreditációja – Erasmus–Mundus és Tempus információs nap, Budapest, 2009. február 24.

A tanári mesterszak(ok) indításának tapasztalatai – az akkreditáció oldaláról – Tanárképzők Szövetsége, Győr, 2009. január 31.

- A MAB szerepe a magyar felsőoktatásban – Magyar Pedagógiai Társaság Felsőoktatási Szakosztálya, Budapest, 2009. január 30.
- Alapdiplomások ante portas – Kamarai fórum, Budapest, 2009. január 16.
- Doktori iskolák akkreditációja – 2009 – Országos Doktori Tanács ülése, Debrecen, 2008. december 12.
- Welcome and introduction – HAC International Advisory Board Meeting, Budapest, 23–24 November, 2008
- Minek a minősége? – Kérdések és felvetések – kijelentések helyett – Budapest, 2008. október 16.
- A doktori iskolák akkreditációja – 2009 – Munkaanyag vitája, DI-vezetők Országos Fóruma, Budapest, 2008. október 16.
- A doktori iskolák akkreditációja – 2009 – Munkaanyag – Debreceni Egyetem DI-vezetők fóruma, Debrecen, 2008. október 14.
- Akkreditációs aktualitások – Eötvös József Főiskola, Baja, 2008. szeptember 16.
- Accreditation: Why? What? Who? Whom? When? Where? The Hungarian answers – ICEE 2008 Hungary, Pécs, 28 July, 2008
- Akkreditációs aktualitások – A Magyar Rektori Konferencia ülése, Pécs, 2008. június 25.
- A doktori iskolák törvényi megfelelésének értékelése – Új doktori iskolák akkreditációja – Tapasztalatok – Országos Doktori Fórum, Budapest, 2008. június 18.
- A MAB szerepe a Bologna-folyamatban. Hogy fed át két piramis? – Kecskemét, 2008. május 28.
- A doktori iskolák törvényi megfelelésének értékelése – Új doktori iskolák akkreditációja – Tapasztalatok és feladatok – A Magyar Rektori Konferencia egyetemi tagozatának ülése, Szeged, 2008. május 14.
- Tanárképzés – akkreditáció – MRK TKB, Eger, 2008. április 26.
- Lifelong learning – a minőség szemszögéből – 4. MELLearn Konferencia, Nyíregyháza, 2008. április 17.
- Doktori iskolák törvényi megfelelésének értékelése – Új doktori iskolák akkreditációja – Tapasztalatok és feladatok – Országos Doktori Tanács ülése, Budapest, 2008. április 15.
- Tanárképzés – akkreditáció – EKF, Eger, 2008. április 7.
- Jogász doktori képzés, PhD-fokozatok, doktori iskolák a MAB-értékelések tükrében – Jogi Karok Dékáni Kollégiuma, 2008. április 4.
- Az integráció. A bolognai folyamat, a több (négy-) fokozatú képzés a magyar felsőoktatásban – Az akkreditáció – FGSZE (BCE), Budapest, 2008. február 28.
- A közös és idegennyelvű képzések jogszabályi háttéréről, akkreditációjáról – Regionális Bolognai Konzultációs Napok, Kecskemét, 2008. február 26.
- Mesterszakok – 2007 – FTT-ülés, Budapest, 2007. október 10.
- Mobility in the Bologna Process – IUC, Dubrovnik, September 28, 2007
- A közoktatás megújítása Magyarországon – A tanárképzés fejlesztése – Az Oktatási és Gyermekesély Kerekasztal-konferenciája, Budapest, 2007. szeptember 25.
- A(z egy) tanári mesterszak a magyar felsőoktatásban: gyorsaság vagy minőség? – Magyar Rektori Konferencia, Nyíregyháza, 2007. június 7–8.

A MAB állásfoglalása a doktori iskolák ügyében – A Magyar Rektori Konferencia egyetemi tagozatának ülése, Budapest, 2007. május 2.

Aktuális feladatok a doktori képzés és fokozat, a doktori iskolák ügyében – Az Országos Doktori Tanács ülése, Budapest, 2007. április 3.

A Magyar Felsőoktatási Akkreditációs Bizottság időszerű feladatai – A Magyar Rektori Konferencia Egyetemi Tagozatának ülése, Debrecen, 2007. február 6.

Hungarian Spectrum of University – Enterprise Cooperation – Tempus in Touch Seminar, Amman, 9–10 Ápril, 2006

